

**XI. YÜZYILDAN XIV. YÜZYILA KADAR
ANADOLU'DA OĞUZLAR/ TÜRKMENLER**

Melek KAYMAK

**Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı**

Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

2017

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Melek KAYMAK

**XI. YÜZYILDAN XIV. YÜZYILA KADAR ANADOLU'DA
OĞUZLAR/TÜRKMENLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU**

ERZURUM – 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

07/03/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "XI. YÜZYILDAN XIV. YÜZYILA KADAR ANADOLU'DA OĞUZLAR/TÜRKMENLER" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

07.03.2017

Melek KAYMAK

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU başkanlığında, Melek KAYMAK tarafından hazırlanan bu çalışma 07 / 03 / 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Tarih..... Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. S. V. EĞİLMEZ İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ

I. BAŞLANGIÇTAN ANADOLU'YA GELİŞLERİNE KADAR OĞUZLAR	1
II. MALAZGİRT SAVAŞINA KADAR ANADOLU'YA AKINLAR	29

BİRİNCİ BÖLÜM**ANADOLU'NUN FETHİ**

1.1. ANADOLU'NUN FETHİ DÖNEMİNDE TÜRKMENLER.....	37
1.1.1. Malazgirt Savaşı'nda Türkmenler	40
1.1.2. Malazgirt Savaşı'ndan Sonra Anadolu'nun Türkleşmesi.....	44
1.2. HAÇLILAR VE TÜRKMENLERİN ORTA ANADOLU'YA ÇEKİLMESİ ..	49

İKİNCİ BÖLÜM**ANADOLU'DAKİ TÜRKMENLERİN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ**

2.1. TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSUNDA TÜRKMENLER	57
2.2. BABAİLER İSYANI VE OĞUZLAR	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**ANADOLU'DA OĞUZ İSKÂNI**

3.1. ANADOLU FETHİ SIRASINDAKİ GÖÇLER.....	84
3.1.1. I. Süleymanşah'ın Anadolu Fetihleri.....	91
3.1.2. Türkmen Göçleri	98
3.2. MOĞOL İSTİLASI VE SONRASINDA YAŞANAN GÖÇLER.....	103
3.2.1. Moğol İstilasası.....	103
3.2.2. İstiladan sonra Göçler ve İskân	113

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**ANADOLU BEYLİKLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OĞUZLAR**

4.1. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI	118
4.2. MOĞOL TAHAKKÜMÜ (1277-1292).....	121
4.3. OĞUZLARIN BAĞIMSIZLIK FAALİYETLERİ VE BEYLİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	126
4.3.1. Karamanlı Beyliği	130
4.3.1.1. Selçuklu-Karamanlı Mücadeleleri	134
4.3.1.2. Karamanlı- Osmanlı Mücadeleleri	138
4.3.2. Germiyoğulları Beyliği.....	139
4.3.3. Kurulan Diğer Türkmen Beylikleri	141
SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA	149
ÖZGEÇMİŞ.....	160

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XI. YÜZYILDAN XIV. YÜZYILA KADAR ANADOLU'DA
OĞUZLAR/TÜRKMENLER

Melek KAYMAK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

2017, 160 sayfa

Jüri: Yrd. Doç Dr. Hasan GEYİKOĞLU
Yrd. Doç Dr. Savaş EĞİLMEZ
Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde gerek askerî gerek siyasî olarak önemli derecede etkin olan Türkmenler, Türk tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Bu önem bizi Türkmenlerin ilk olarak yaşamını sürdürdüğü Orta Asya bölgesindeki faaliyetlerden Büyük Selçuklu Devleti içindeki faaliyetlere, Türkmenlerin Anadolu'ya gelerek buraların Türkleşmesi için yaptıkları faaliyetlerden kendi içlerinde güçlenerek Anadolu'daki siyasi faaliyetlere götürmektedir.

Adına ilk olarak Orhun Kitabeleri'nde rastladığımız Oğuzlar, Orta Asya'da Karahanlıların ve Gaznelilerin baskılarına maruz kalınca Anadolu'ya keşif amaçlı seferler düzenlemiş ve Anadolu'da akınlar yapmışlardır. Nihayetinde 1071 Malazgirt Savaşı ile Oğuzlar, Anadolu'da Türk hâkimiyetini başlatma adına büyük bir adım atmışlardır. Türkmenler bir taraftan yeni yurtlarına yerleşirken diğer taraftan bu coğrafyada teşkilatlanmaya başlamışlardır. Anadolu Selçuklularının teşkilatlanmasını Moğol istilası ile birlikte Türkmenlerin kendi içinde teşkilatlanması takip etmiştir. "XI. Yüzyıldan XIV. Yüzyıla Kadar Anadolu'da Oğuzlar/ Türkmenler" adı altında hazırladığımız yüksek lisans tezi, Türkmenlerin Orta Asya'daki faaliyetleri ve Anadolu'ya gelerek devlet içindeki askerî-siyasî faaliyetleri üzerine odaklıdır.

Anahtar Sözcükler: Türkmenler, Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu, Anadolu Selçuklu Devleti.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****THE TURKMENS/THE OGHUZS IN ANATOLIA FROM THE XI. TO THE XIV. CENTURY****Melek KAYMAK****Advisor: Assist. Prof. Dr. Hasan GEYİKOĞLU
2017, 160 pages****Jüri: Assist. Prof. Dr. Hasan GEYİKOĞLU
Assist. Prof. Dr. Savaş EĞİLMEZ
Assist. Prof. Dr. Kemal TAŞCI**

The Turkmens, who were, to a significant extent, effective both militarily and politically in the Great Seljuk Empire and the Anatolian Seljuk State, are of great importance in terms of the History of the Turks. This importance leads us to the Turkmens' activities which can be seen from Central Asia, the earliest homeland in which they lived, to the Great Seljuk Empire, and from the Turkification activities of Anatolia while the Turkmens came into the region to the politics while they became stronger within their own groups/tribes, in the region.

The Oghuz, whose name was first appeared in the Orkhon Inscriptions, organised expeditions into Anatolia with the aim of exploration and started raiding the region as they were exposed to the pressures from Ghaznavids and Karakhanids in Central Asia. Eventually, in 1071, the Turkmens took a big step towards establishing Turkish dominance over Anatolia as a result of the battle of Manzikert. The Turkmens began to settle into their new homeland, while at the same time becoming organized in that region. With the Mongols' invasion of Anatolia, the organisation of Anatolian Seljuks was followed by the Turkmens' organisation process within their own groups/tribes. The main focus of this study that I wrote with the title, “the Turkmens/Oghuz in Anatolia from the XI. to the XIV”, is on the Turkmens' activities in Central Asia and their military-political activities within the state while they settled into Anatolia.

Key Words: The Turkmens, The Oghuz, The Great Seljuk Empire, Anatolia, The Anatolian Seljuk State.

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.mlf.	: Aynı Müellif
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DÜSBD	: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Ed.	: Editör
EÜSBD	: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
GTT	: Genel Türk Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
Hak.	: Hakkında
HTAEY	: Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEBY	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
MÖ	: Milattan Önce
S.	: Sayı
TDAVY	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TVYY	: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
Yay.	: Yayınlayan
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ÖNSÖZ

Maveraünnehr bölgesinde yaşayan Oğuzlar, Gazneliler ve Karahanlıların baskılarına maruz kalmışlardır. Bu baskı onları Anadolu'ya göçe zorlarken bir taraftan da Büyük Selçuklu Devleti kurulmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya yönlendirdiği Türkmenler ve Türkmen beyleri Anadolu'da teşkilatlanmışlardır. Nitekim Anadolu'ya gelen Kutalmışoğlu Süleymanşah Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Devlet kurulduktan sonra hızla Anadolu fethedilmeye başlanmıştır. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasında ve hızla güçlenmesinde Türkmenlerin askerî-siyasî olarak büyük önemleri vardır. Bahsettiğimiz konulara ilişkin çalışmalar yapılmasına karşın bütünlük sağlayıcı bir çalışmanın olmamasından dolayı bu konu üzerinde araştırma yapmak istedik.

Çalışmamızda ilk olarak Giriş kısmında Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda önemli bir rol üstlenen Türkmenlerin Orta Asya'daki durumlarından bahsettik. Ardından Türkmenlerin Anadolu'ya gelişleri ve Anadolu'da yaptıkları akınlarını incelemeyi uygun bulduk.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde Anadolu'nun fethedilmesini ve Türkmenlerin Anadolu'yu yurt etmeye başlamasını araştırmaya çalıştık. Ayrıca bu bölümde Malazgirt zaferiyle Anadolu'nun yeni sahipleri olduğunu gösteren Selçuklu Devleti'nin Bizans ve Haçlı ordusu karşısındaki mücadelelerini, bu mücadelede devletin önemli askerî unsurunu oluşturan Türkmenlerin faaliyetlerini araştırdık.

İkinci Bölümde Anadolu'daki Türkmenlerin askerî ve siyasî faaliyetleri üzerinde araştırma yapmaya çalıştık. Devletin gücünü önemli ölçüde belirleyen unsur ordudur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ordusunun temelini de ilk zamanlarda Türkmenler oluşturmuştur. Fakat Türkmenler belli bir süre sonra orduda saf dışı bırakılmaya başlanmıştır. Çalışmamızda bu durumun nedenlerini araştırdık. Ayrıca bir Türkmen isyanının Selçuklu Devleti'ni ne ölçüde etkilediğini araştırmayı uygun bulduk.

Üçüncü Bölümde Malazgirt Zaferi ile birlikte Anadolu'daki sistematik hale gelen göçleri, Anadolu'da Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmasından sonra yaşanan Türkmen göçlerini ve son olarak Moğol istilası akabinde yaşanan yoğun Türkmen göçlerini araştırmaya çalıştık.

Son bölümümüzde Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyeti altına girmesine karşın Türkmenlerin Moğollar'a boyun eğmemesini ve kendi bağımsız beyliklerini kurmasını araştırarak çalışmamızı sonlandırdık.

Çalışmamızdaki tüm süreç boyunca yardım ve desteğini gördüğüm aynı zamanda kütüphanesinden faydalandığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans öğrenimine girdiğim günden beri ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE'ye, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARAÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmam esnasında kaynaklara ulaşmamda yardım eden ve her an için beni teşvik eden Yunus Emre AKBULUT'a teşekkür ederim.

Son olarak çalışmamdaki tüm süreç boyunca anlayışları ve destekleri ile her zaman yanımda olan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Erzurum-2017

Melek KAYMAK

GİRİŞ

I. BAŞLANGIÇTAN ANADOLU'YA GELİŞLERİNE KADAR OĞUZLAR

Oğuzların¹ tarihi çok eski zamanlara kadar dayanır. İlk olarak Oğuzlar'ı Hiung-nular arasında aramak gerekir. Nitekim Hiung-nuların kabile teşkilatı Oğuzların kabile teşkilatı ile aynıdır. Oğuzların siyasî birliğinin oluşumu da Hiung-nular dönemindedir. Bu birlik üçer boydan ibaret ikili teşkilat zamanında başladı ve Oğuz ismini aldı². Nitekim Orta Asya'da ilk teşkilatlı bir devlet kuran Orhun bölgesinde bulunan³ Hiung-nu kavmidir. Bu isim o kavme Çinliler tarafından verilmiştir. İlim âleminde bu kavim Türk olarak kabul gördü. Nitekim bu kavim Çin kaynaklarında Göktürklerin, Kırgızların ve Uygurların atası olarak kabul edilmiştir. Türk devlet teşkilatının temel kurucusu da bu kavimdi⁴. Nitekim Göktürklerin temelini Oğuzlar/Türkmenler teşkil etmiştir⁵. Bu bilgiler ışığında Oğuzların en eski teşekkülü, Çinlilerin Hiung-nu dedikleri kavimdir diyebiliriz.

Eski Türk boylarından biri olan Oğuzların yaşam alanı ilk dönemlerinde Aral çevresi, Aşağı Povolje, Ural civarı ve Hazar'ın doğu kıyısında yer alan Gürgen Nehri'ne kadar olan yerlerdir. Belirtilen bu coğrafya Oğuzeli olarak adlandırılmıştır. Oğuzların kalabalık ve toplu bir şekilde oturdukları yer, Sir-Derya ırmağı etrafıdır. Sir-Derya'ya kadar uzanan Karaçuk/Farab sıradağları da büyük bir Oğuz kitlesinin yaşadığı yerlerdir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud buraya “Oğuz ülkesi” demiştir. Oğuz göçebelerinin nehrin

¹ Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türklerinin ataları olan Türk kavmidir (Faruk Sümer, “Oğuzlar”, *İA*, MEBY, IX, İstanbul 1964, 378).

² Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, 7-8, 25.

³ Faruk Sümer, *Oğuzlar/Türkmenler Tarihleri-Boy teşkilatları-Destanları*, Ana Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 1980, 3.

⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 1-2.

⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yayımları, İstanbul 1998, 61. Göktürk devletini kurmak için Kutluk'un harekete geçtiği dönemde Tula ırmağı kenarlarında olan Oğuzlar, Kutluk'un faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak telaşa kapıldılar. Oğuzlar tek başlarına hücum etmekten çekinerek Çinlilere ve Kıtaylara elçi göndererek birlikte hücum etmeyi teklif ettiler. Lakin Kutluğ bu teşebbüsü haber alınca onların hücumlarına maruz kalmadan Oğuzların üzerin yürüdü. Tula ırmağı kenarında karşılaşan Göktürkler ve Oğuzlar büyük bir mücadeleye giriştiler. Savaşta Oğuzlar mağlub oldu. Oğuzların birçoğu öldürüldü, geri kalan Oğuzlar ise Göktürlere itaat ettiler. Böylelikle İltiş Kağan döneminde tamamen itaat altına alınan Oğuzlar devletin dayandığı ikinci unsur oldular (Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yay. (37. Baskı), İstanbul 2006, 67-69; Sümer, *Oğuzlar*, 14). Oğuzlar, IX. ve X. yy'a kadar siyasî bir Türk devleti kurmayı denedi. Bu yüzden de Göktürklerde ve Uygurlarda Oğuz isyanına rastlamaktayız (Saadettin Yağmur Gömeç, “Kök Türkçe Yazıtların Oğuzları Meselesi”, *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 519).

kıyılarında konakladığını söyler. Ayrıca Ebu'l-Gazi Bahadır Han da Karaçuk'tan "Oğuz yurdu" olarak bahsetmiştir. Onlar buraya Doğu'dan gelmişlerdir⁶.

Orhun bölgesinde olan Hiung-nuların yerini Sienpiler alır. Bu dönemde altı boydan oluşan Oğuzlar, Orhun kitabelerinde geçtiği üzere kitabenin yazıldığı dönemde Barlık ırmağı çevresinde yaşıyorlardı. Daha sonra Oğuzlar, Orhun kitabelerinden anlaşılacağı üzere Tula boylarında yaşamışlardır. Göktürkler ve Uyurlar devrinde dokuz boydan oluşan Oğuzların⁷ başında bir kağan bulunuyordu⁸.

Oğuzlar Sir-Derya boylarında ve Aral Gölü çevresinde bulunan Peçeneklere saldırarak onları yurtlarından attılar. Peçenekler bunun üzerine Emba ile İtil arasına yerleştiler⁹. Lakin IX. yy'da (883- 893) Oğuzlardan bir grup, Hazarlarla işbirliği yaparak Peçeneklere büyük darbe indirdiler¹⁰. Kuzeyin Türk kavimleri hakkında bilgi veren Bizans imparatoru Konstantin Porphyrogenete, Oğuz ve Hazarların hücumları ile Peçeneklerin Batıya doğru püskürtüldüklerini, Yayık ve İtil nehirleri arasında bulunan Macarların Azak denizi yakınlarındaki "Lebedia" denilen bölgeyi işgal ettiklerini söyler. Bunu açıklayarak ilk Peçenek muhaceretini belirtir. Peçenekler, Yayık ve İtil nehirlerine geldiler; ancak Oğuzlar ve Hazarların baskısı sonucu 934 yılında buradan da Balkanlara göçtüler¹¹.

X. yy'ın birinci yarısında Türk dünyası oldukça zayıftı. Göktürk Devletinin yıkılmasından sonra Türkler, Orta Asya'da bir daha büyük bir imparatorluk kurmaya

⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti't-Türk*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, 372; Sümer, *Oğuzlar*, 33-35; a.mlf, "Oğuzlar", 380; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 61; S.G.Agacanov, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef/ Ahmet Annaberdiyev, Selenge yay, (6. Baskı), İstanbul 2013, 10.

⁷ Göktürk kitabelerine göre Oğuzlar dokuz boydan meydana geldiğinden Dokuz Oğuz olarak anılırlar (Sümer, "Oğuzlar", 325; Faruk Sümer, "Dokuz Oğuzlar", *DİA*, IX, İstanbul 1994, 500). Dokuz Oğuzlar kesilmiş ve kesilmemiş hayvan etini yerler. Elbiseleri pamuklu kumaşandır. Ata çok değer verip onu çok iyi yetiştirirler. Gökkuşağı görüldüğü vakit şenlik yaparlar. Güneşin battığı yöne dönerek dua ederler. Yüz kişiyi alabilen çadırları vardır. Bayrakları siyahtır (İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, Hazırlayan: Ramazan Şeşen, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, 89).

⁸ Ergin, *Orhun Abideleri*, 3, 33; Sümer, *Oğuzlar*, 3-6; Sümer, "Oğuzlar", 378, 384; Orhan Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, IQ kültür-sanat yayıncılık(2.baskı), İstanbul 2004, 317.

⁹Sümer, *Oğuzlar*, 36; a.mlf, "Oğuzlar", s.382; Gömeç, "Kök Türkçe Yazıtların Oğuzları Meselesi", 520.

¹⁰; Sümer, *Oğuzlar*, 54; a.mlf, "Oğuzlar", 327; Agacanov, *Oğuzlar*, 10.

¹¹Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2011, (11.basım), 38; Sümer, *Oğuzlar*, 36,37; A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Yayınları, I, (3. Baskı), İstanbul 1981, 145. X. yy ve XI. yy'larda Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyinde ve Balkanlarda önemli siyasi faaliyetleri oldu. Bununla birlikte XI. yy'da Peçenek adında Oğuz boyu bulunmakta idi. Bu isim benzerliği ya tamamen tesadüftür ya da Oğuz Peçenek boyu Türk Peçenek kavminin bir parçasıdır ve onlar Oğuzlar'ın hâkimiyeti altına girmişlerdir. Lakin Reşideddin ve Kaşgarlı Mahmud'a ait hatıralarda hiç ikinci ihtimali doğrular bir ifadeye rastlanmamıştır. Bu boy Oğuz Han'ın dördüncü oğlu Gök-han'la ilişkilendirilmiştir (Sümer, *Oğuzlar*, 320).

muvaffak olamadılar. Bu dönemde İslam ülkelerinde “Toğuz-Ğuzz” olarak bilinen Uygurlar¹² vardı. Uygurlar Orhun bölgesinde hâkimdiler. Lakin onların hâkimliği de bu bölgeye gelen Kırgızlar ile son buldu. Kırgızlar onları Orhun bölgesinden kovdular. Lakin bu bölgede Kırgızlar güçlü bir hâkimiyet kuramamış olmalı ki, Kıtayların saldırılarıyla eski bölgeleri olan Yenisey’e çekildiler. Bundan sonra da Orhun bölgesi Moğol kökenli Kıtayların eline geçti¹³. X. yy’ın ikinci yarısından sonra Oğuzlarda kopma oldu ve iki bölük halinde göçler meydana geldi. Birincisi Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlar’a inerken, diğer bölük Cend’e gitmeyi tercih etti¹⁴.

IX. ve XI. yy’lar arasında Oğuzlar, Aral Gölü’nün doğu, kuzey ve kuzeybatısında yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Bu dönemde Oğuzlar, Ural ile Volga nehirleri arasına, Azak’a, Don’un aşağı havzasına, Hazar Denizi’nin doğu sahillerine, Nesa civarına, Ebiverd, Dargan ve Gurgen’e kadar yayılmışlardı. İfade edilen bu döneme kadar bu topraklar üzerinde Oğuz hakanları söz sahibi idi. Selçuklu devleti ortaya çıkmadan önce Oğuzlar, Hazar denizi¹⁵ ile Maveraünnehr arasında kalan bölgede oturuyorlardı. XI. yy’da Oğuzlar Sir-Derya ve Aral çevresinde barınıyorlardı. Genel olarak Aral civarı, Kuzey Hazar çevresi, Üstyurt, Sir-Derya’nın aşağı kısımları, Emba Nehri’nin batı yakasına kadar olan yerler Oğuzların yerleşim alanlarıdır¹⁶. Oğuzlar kavmî ve siyasî bir teşekkül için “el/il” kelimesini kullanıyorlardı. Oğuz eli, Ak-Koyunlu eli, Dulkadirli eli gibi¹⁷. XI. yy’ın ikinci yarısında Kıpçaklar, Oğuzların Batı Aral civarına gitmelerine neden oldu. “Oğuz” adı Orta Asya’da Oğuzların Peçenek kabilesini yenmeleri ve Sir-Derya boylarında kendi Yabgu Devletini kurmaları ile çok geniş bir alana yayıldı¹⁸.

Oğuz kelimesi Marquart’a göre Ok+uz şeklinde ayrılır. G.Nemeth de bu kelimeyi Oq+z şeklinde ayırır. Ok’un kabile anlamına geldiği, z’nin de çoğaltma eki olduğu ifade

¹² Dokuz Oğuzlar en Doğu’da oturduğu için Uygur devletinin temelini oluşturur (Ahmet Taşağıl, “Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında”, *Oğuzlar: Dilleri Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, HTAEY, Ankara 2015, 21).

¹³ Sümer, *Oğuzlar*, 26; Togan, *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, 80; Emine Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara 2003, 1.

¹⁴ Salim Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, IV, Ankara 2002, 530.

¹⁵ Hazar Denizi’nin kıyılarında Türklerin yaşadığını İbn Haldun da belirtir. İbn Haldun, *Mukaddime I*, MEBY, çev. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul 1997, 111.

¹⁶ Agacanov, *Oğuzlar*, 57-58.

¹⁷ Sümer, *Oğuzlar*, 201; a.mlf, “Oğuzlar”, 329; Cem Tüysüz, “Türkmenler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, IV, 572.

¹⁸ Agacanov, *Oğuzlar*, 57-60.

edilir¹⁹. Oğuz kelimesi için genel olarak kabul edilen görüş siyasî kimliğe sahip boy anlamındaki ok ismi ile z çoğaltma ekinin birleşmesi sonucu meydana geldiğidir²⁰. Oğuz adı Türk kabileleri anlamında kullanılmıştır²¹. Bu adın anlamı “okçular” ya da “okçu aşiretler”dir²². Oğuz adının birçok boyun başında bulunan beyleri ya da hanların genel adı olduğu belirtilir²³.

X. yy’ın birinci yarısında Oğuzlar, Hazar Denizi’nden Fârâb ve İsficab yörelerine kadar olan yer ve bu ırmağın kuzeyinde bulunan bozkırlarda yaşamakta idiler²⁴. Yani bu dönemde Oğuzlar, Hazar denizi ile Seyhun nehri orta yataklarında yaşıyorlardı²⁵. Nitekim bu bölgeye “Oğuz Bozkır” adı verilmekteydi. Yarı göçebe-yarı yerleşik yaşayan bu Oğuzların yaşadığı bölgede Yenikent, Cend, Suğnak, Karnak, Sapran gibi birçok şehirleri vardı²⁶. XI. yy ortalarında ise Oğuzlar, Sir-Derya bölgesinin orta yatağındaki Karaçuk dağları bölgesinde, o bölgedeki şehirlerde ve Mangışlak²⁷ yarımadasında toplu bir şekilde yaşıyorlardı²⁸. İsficâb şehrinde Hazar Denizine uzanan Mangışlak dâhil geniş bir alan Oğuzların yurdu idi. Güney sınır Ürgenç idi²⁹.

Göktürk İmparatorluğu’nda Dokuz boydan oluşan Oğuzlar mevcuttu. Bu Oğuzlar VII. yy ile VIII. yy’ın birinci yarısında Tula ırmağı boylarında idiler. Oğuzlar Göktürk tehlikesinin farkına vardılar ve bu tehlikeyi bertaraf edebilmek için Çinliler ve Kıtaylar ile ittifak yaptılar. Ancak Tula savaşında mağlup oldular³⁰. Göktürk ve Uygur Devletlerinin önemli bir unsurunu teşkil eden Oğuzlar, IX. yy’ın ikinci çeyreğinden X.

¹⁹ Orkun, *Oğuzlara Dair*, 4-5.

²⁰ Sümer, “Oğuzlar” 325; Tufan Gündüz, “Oğuzlar”, *GTT*, II, YTY, Ankara 2002, 47; Cahandar Bayoğlu, “Oğuzlar ve Türk Kimliği”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 141; Gömeç, “Kök Türkçe Yazıtların Oğuzları Meselesi”, 517; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 338; Umay Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, Akçağ Yay, (4. Basım), Ankara 2012, 196.

²¹ Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 338.

²² Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 151-152.

²³ Cengiz Buyar, “Kırgız Tarihi Kaynaklarında ve Araştırmalarında Oğuzlar”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 157.

²⁴ Orkun, *Oğuzlara Dair*, 60; Sümer, *Oğuzlar*, 33.

²⁵ Faruk Sümer, *Çepniler-Anadolu’nun bir Türk yurdu haline gelmesinde önemli rol oynayan Oğuz boyu*, TDAVY, İstanbul 1992, 9; Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 529.

²⁶ Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 529.

²⁷ X. yy’da bir Oğuz topluluğu, Hazar denizi’nin doğu kıyısındaki Siyahkûh (Karadağ) isimli yarımada ya yerleşmiştir. Daha sonra ise buraya Mangışlak adı verilmiştir(Sümer, “Oğuzlar”, 325-326; a.mlf, “Oğuzlar”, 380).

²⁸ Sümer, *Oğuzlar*, 59.

²⁹ Taşağıl, “Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında”, 27.

³⁰ Sümer, *Oğuzlar*, X,550; a.mlf, “Oğuzlar”, 379; Gündüz, “Oğuzlar”, 48.

yy'ın ilk yarısına kadar Sırderya boyları ve onun kuzeyindeki bozkırlarda yaşamakta idiler³¹. Göktürk devletinde kağanların boyunduruğu altına girmek istemeyen Oğuzlar isyan ettiklerinden ve yapılan savaşlar onları çok yormuş olduğundan Uygular onları kolaylıkla idareleri altına aldılar. Ancak bu kısa süreliğine oldu. Çünkü istiklallerini kazanmak isteyen Oğuzlar Uygurlara da isyan bayrağını çektiler³².

Arap kaynaklarında Dokuz Oğuzların dokuz boy ya da kabileden oluştuğu bilgisi hiç geçmemiştir. Sadece Dokuz Oğuzların Türk kavimlerinden biri olduğu bu kaynaklarda yer alır. Müellifler Dokuz Oğuzlar hakkında çok fazla bilgiye sahip olmayıp bazı açıklaması olmayan iddialar ortaya attılar. Örneğin İbn Haldun'un Dokuz Oğuzlar'ın Tatar olduğunu iddia etmesi gibi³³.

İbn Fazlan Seyahatnâmesinde, Ebu Dülef'in aktardığı üzere, Uygular arasında Dokuz Oğuzlar bulunmaktadır. Bu Dokuz Oğuzlar Türk medeniyeti tarihinde önemli bir rol oynadılar³⁴. Dokuz sayısı bu soy için büyük bir anlam ifade ediyordu. O dönemde boy isimleri bulunmakta idi. Bu boy isimleri daha sonra yok oldu. Örneğin, Yazıra boyu adını Karataş olarak değiştirdi³⁵. Barlık ırmağı kıyılarındaki Oğuzlar altı boydan, Tula ırmağı kıyısındaki Oğuzlar dokuz boydan oluşuyordu³⁶. Mervezi'ye göre Türklerin büyük kabilelerinden olan Oğuzlar on iki kabileye ayrılırlar. Bunların bir kısmına Toguz-ğuz, bir kısmına Uygur, bir kısmına da Üç-ğuz denir. Dokuz Oğuzlar Uygurların akrabalarıdır³⁷. Reşidüddin ise Oğuzların 24 boydan³⁸ oluştuğunu ifade eder. Divan-ı

³¹ Sümer, *Oğuzlar*, X,551; İlhan Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", *GTT*, IV, 41; a.mlf, "Anadolu'da Oğuzlar", *Türkler*, VI, Ankara 2002, 246; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken, İstanbul 2010, s.147; Agacanova, *Oğuzlar*, 10.

³² Sümer, *Oğuzlar*, 19-20.

³³ Nagihan Doğan, "Arap Kaynaklarında Dokuz Oğuzlar", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 446.

³⁴ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, 87. Faruk Sümer İslam müelliflerinin Uygurları Toğuz Ğuz olarak nitelendirmelerini yanlış bulmaktadır. Aslında Dokuz Oğuzlar Uygurlardan tamamen ayrı bir kavimdir. Bu ayrımı izah etmek zor olsa da Sümer'e göre İslam müelliflerinin her iki adı da aynı sanmış olmaları üzerinde durur. Uygur= Ğur, Oğuz= Ğuz benzerliğine dikkat çekerek bu benzerlikten ötürü karışıklıklar yaşandığını ifade eder (Sümer, *Oğuzlar*, 23).

³⁵ V.Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çeviren: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, 77.

³⁶ Sümer, *Oğuzlar*, s.203.

³⁷ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, 96. Bu açıklama da biraz önce bahsettiğimiz müelliflerin Dokuz Oğuzlar hakkında bilgi sahibi olmamasından kaynaklanan yanlış açıklamalardan biridir (Doğan, "Arap Kaynaklarında Dokuz Oğuzlar", 447).

³⁸ Ahmet Taner Kışlalı, Alman bilim adamı Groot'un araştırmalarından yola çıkarak 23 olarak bilinen Oğuz boyunun aslında 24 olduğu ve 24. Oğuz boyunun da Kürt boyu olduğunu ileri sürmektedir (Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji Timaş yay*, İstanbul 1998, s.96).

Lügatü't-Türk'de bu boyların isimleri yer almaktadır³⁹. Kaşgarlı Mahmud bu boyların isimlerini sıralarken ilk olarak sultanların içinden geldiği Kınık boyunu söyler. Oğuz boylarının ilk kabilesi Kayı boyudur. Ancak Kaşgarlı Mahmud Kayı boyunu ikinci sırada kaydetmiştir. Bunu da zamanında yaşadığı Selçuklulara saygı olarak yapmıştır. Nitekim "Selçukname"de 24 Oğuz boyunun başında "Salurlar" gelmekte idi⁴⁰.

XI. yy'da Oğuzlar 24 boydan oluşmaktadır. Boyların başında ise asilzadeler bulunmakta idi. Bu asilzadelere "beğ" deniyordu⁴¹. Ancak Kaşgarlı Mahmud'un kaydına göre Oğuzlar 22 boy'dur⁴². Bu ifade XI. yy'da artık Oğuz soy kütüğünün dağılmaya başladığını gösterir. Lakin daha önce de bahsettiğimiz üzere Oğuz boylarına ait tam listeyi Reşidüddin'den öğrenmekteyiz. 24 sayısı göçebeler için bir tür gelenektir. Nitekim hem Hunlar'da hem de Oğuzlar'da bu 24 göreve rastlamaktayız⁴³.

X. yy'da Oğuzlar Bozok⁴⁴ ve Üçok olarak ikiye ayrılıyorlardı. Her boyun ayrıca damgası vardır⁴⁵. Bu teşkilatların temeli ise Oğuz Kağan'a⁴⁶ dayanıyordu. Oğuz Kağan-oğullarını ikiye ayırdı. Üç kardeşin büyüklerine Bozok, küçüklerine de Üçok namını verdi. Sağ kol olan Bozok kolunu Oğuz Kağan'ın oğulları olan "Gün, Ay, Yıldız" ve sol olan Üçok kolunu ise "Gök, Dağ, Deniz" ve bunlardan türeyen dörder oğulla 24 boy

³⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti't-Türk*, 22; Reşidü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge yayınları, İstanbul 2010, 64; Agacanov, *Oğuzlar*, 153.

⁴⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti't-Türk*, 22; Orkun, *Oğuzlara Dair*, 26-27; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 94; Sümer, *Oğuzlar*, 204.

⁴¹ Sümer, *Oğuzlar*, 37,203.

⁴² Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti't-Türk*, 353; Sümer, "Oğuzlar", s.329; Gündüz, "Oğuzlar", 54; V.V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Terc. Râgıp Hulusi Özdem, TTK Ankara 2013, 82; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 78; Omid Safi, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", çev. Nazlı Esim Mergen, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, IV, Ankara 2002, 585. Oğuzların 22 boy olması Sakalara ait Şu destanında belirtilmektedir. Bu destana göre Doğu seferine çıkan İskender/Zülkarneyn Balasagun yoluna ilerleyince Şu Kağan göç edilmesini istemişti. Bununla atlarına atlayan millet Şu Kağan'nın peşinden gitti. Fakat binecek bir şey bulamayan yirmi iki kişi Şu kalesine saklandı. İki kişi ise eşyalarını toplayıp sırtlarına atarak yola koyulmaya hazırlandılar. Yirmi iki kişi onlara kalıp beklemelerini söylese de onlar dinlemeyip yola koyuldular. İşte bu iki kişinin adı Kalaç olarak kalırken Zülkarneyn'in yirmi iki kişiyi görünce "Türk manend" demesiyle onlar da Türkmen olarak kalmıştır. Böylece yirmi dört kişiden yirmi ikisi Türkmen ikisi ise Kalaç olarak bilinmiştir (Umay Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, s.59).

⁴³ Sümer, "Oğuzlar", 329; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 78.

⁴⁴ Bozok kelimesinin anlamı hakkında araştırma yapan Mokoyev ve Abdiyev, Bozok adlandırmasının sayı sıfatı olabileceğini, "yalnız ok" yahud "bir ok" anlamına geldiğini ileri sürerler (Buyar, "Kırgız Tarihi Kaynaklarında ve Araştırmalarında Oğuzlar", 159).

⁴⁵ Bayoğlu, "Oğuzlar ve Türk Kimliği", 143. Oğuz boylarına ait damgalar için bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları", *Türkler*, YTY, Ankara 2002, VI, 335-357).

⁴⁶ Oğuz Kağan'ın ilk eşinden Gün, Ay, Yıldız; ikinci eşinden ise Gök, Dağ, Deniz adlı üç oğlu oldu. Şecerelerde Oğuz elinin 24 boyunun Oğuz Kağan'ın neslinden olduğu söylenir (Buyar, "Kırgız Tarihi Kaynaklarında ve Araştırmalarında Oğuzlar", 153).

oluşmuştur⁴⁷. Cami üt-Tevârih'e göre Oğuzlar Bozok ve Üçok olarak iki koldur. Nitekim İbnü'l- Esir de Oğuzları iki kol olarak ifade etmiştir. Oğuzların iki kola ayrılması konusunda da birçok görüş ileri sürülmüştür⁴⁸. Faruk Sümer de Sir-Derya Oğuzlarını Boz-ok ve Üç-ok olarak iki kol şeklinde ifade etmiştir. Ona göre Sir-Derya Oğuzları On-Okklar'a mensuptur.⁴⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi Reşidüddin'de 24 boy iki kola ayrılmıştır. Bu tasnif Kaşgarlı Mahmud'da da bulunmaktadır. Fakat Reşidüddin'in listesinde boylar Oğuz Han'ın 24 torunundan türetilmiştir. Sancar'ı yenen Oğuzlar iki kola ayrıldı. Bu Türkmenlerden Kuzey Suriye'deki Boz-ok koluna mensup olan Türkmenler Yozgat bölgesine gelerek orayı yurt tuttular. Nitekim Yozgat bu sebeple Cumhuriyet devine kadar Bozok olarak anılmıştır. Konya'nın kuzeyinde Boz-ok adlı bir köy bulunmaktadır. Reşidüddin'e göre Oğuzlar'ın hâkim kolu Boz-ok'lardır. Boz-ok'ların alameti yay iken Üç-okklar'ın alameti de ok'tur. Ancak Dede Korkut destanlarında ise siyasî üstünlük Üç-okklar'ın elinde idi. Nitekim burada Selçuklu hanedanı da Üç-okklar'dan gösterilir⁵⁰.

Oğuz Yabgu Devleti X. yy'ın birinci yarısında bağımsız bir devletti. Bu devletin başkenti kışlak bölgesindeki Yenikent idi⁵¹. Devletin temelinde Oğuz, Kimak (Kimek, Yimek, Yimak) ve Kıpçak boyları bulunuyordu⁵². O dönemde siyasî ve kavmî bir teşekkül için "il" veya "el" adı kullanılıyordu⁵³. Oğuz eli, Akkoyunlu eli gibi. Diğer Türk kavimleri ise aynı anlamda "budun" kelimesini kullanıyordu. Bu kelimelerin Moğolca karşılığı olan "ulus" sözü de Doğu Anadolu'daki Türkmenlerce "el" kelimesi ile birlikte kullanıldı. Karakoyunlu ulusu, Bozulus, Kara-ulus gibi. Şimdi biz "el" kelimesi yerine genellikle "kavim (kavm)" kelimesini kullanıyoruz⁵⁴.

Oğuz hükümdarı "Yabgu" unvanını alıyordu. Yabgunun vekili ise "Köl-erkin" unvanını taşıyordu. Erkin savaş dönemlerinde savaşçı Türkleri orduya toplayarak onlara komutanlık ederdi. "Sü-başı" unvanı taşıyan kişi ise orduya komuta ediyordu.

⁴⁷ Orkun, *Oğuzlara Dair*, 8-9; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 529.

⁴⁸ Agacanov, *Oğuzlar*, 154.

⁴⁹ Sümer, *Oğuzlar*, 1,3, 25.

⁵⁰ Sümer, *Oğuzlar*, 204-205,208; Sümer, "Oğuzlar", 329; Sümer, "Oğuzlar", 384.(Kaşgarlı'daki Oğuz boylarının adları ve damgaları için bkz. Sümer, "Anadolu'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları", 335-357).

⁵¹ Sümer, *Oğuzlar*, 54; Sümer, "Oğuzlar", 327.

⁵² Bayoğlu, *Oğuzlar ve Türk Kimliği*, 145.

⁵³ Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", s.42; Sümer, *Oğuzlar*, 201.

⁵⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 201.

Sübaşı'nın bir kişi mi yoksa birkaç kişi mi olduğu bilinmemektedir. Sü-başı her ordunun yerli kumandanı idi⁵⁵.

Agacanova'nun O. Pritsak'tan aktardığına göre 766 yılında Sir-Derya bölgesini ele geçiren Oğuzlar burada devletlerini kurdular. Oğuz devletinin merkezi bölgesi Sir-Derya ve Aral Gölü çevresidir. Devletin batı sınırında Hazar Hakanlığı bulunmaktaydı. Emba nehri, Hazar ve Oğuz Yabgu Devleti arasında sınırdır. Oğuz devletinin sınırları doğuda Otrar ve Taraz'a kadar uzanıyordu. Bu dönemde 600 ile 800 km. olarak hesap edilen bölgede Sir-Derya yabguları etkindi. Sir-Derya Oğuz Yabgu Devletinin yıkılışında ise içteki siyasî faktörler etkili oldu⁵⁶.

Oğuz Yabgu Devletinin siyasi oluşumu ise efsanevi rivayetlerle örülüdür. Bunların başında "yağmur taşı" efsanesi vardır⁵⁷. Bu efsane Orta Asya Oğuz devletinin oluşumu için önemlidir. Nitekim S. Agacanova'nun naklettiğine göre, İbn el-Fakih Oğuz hükümdarı varisi Belkik'in babasını Cabuya olarak tanıtmıştır. Cabuya ise büyük Oğuz kağanının kullandığı bir unvandır. Bu efsanede Belkik'in atası kendi babasıyla ayrılığa düştü. Başka bir efsanede ise⁵⁸ muhtemelen hakanın ölümü ardından VIII. yy'da yapılan taht mücadeleleri anlatılır. Daha sonra Reşidüddin Oğuzların Yedisu sınırlarından uzaklaşmalarını Oğuz Han ile babası arasındaki anlaşmazlığa bağlar. Bu mücadeleden galip çıkan Oğuz Han topraklarının sınırlarını batıda Maverâünnehr'e⁵⁹, Buhara ve Harezm'e kadar genişletti. Ayrıca Oğuz Han daha sonra Oğuz Devletinin başkenti olan

⁵⁵ Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", s.529; Sümer, Oğuzlar, s.53,201; Bayoğlu, Oğuzlar ve Türk Kimliği, s.143.

⁵⁶ Agacanova, *Oğuzlar*, 64; Sümer, "Oğuzlar", 327; Turan, *Seçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 61.

⁵⁷ Agacanova'nun naklettiği üzere İbn el-Fakih'in "Kitab Ahbar el-Buldân" adlı eserinde Oğuz hükümdarının varisi Belkik atasının kendi babasına kızarak onun hizmetinden ayrıldığını ve kendisine gulamları ve çapulcuları yandaş yaparak ülkenin doğusuna doğru hareket ettiğini ifade eder. Doğuya doğru hareket ettiğinde ise karşısına çıkanlara saldırdı. Daha sonra tılsımlı bir dağın bulunduğu yere ulaştı. Burada güneş çok yakıcıydı, canlılara zarar veriyordu. Dağlarda "Yağmur Taşları" vardı. Hayvanlar bu taşları ağızlarına alarak göğe baktıklarında bir bulut onları güneşten koruyordu. Belkik, atası bu sihirli taşı bularak geri dönebildiler (Agacanova, *Oğuzlar*, 183-184).

⁵⁸ Necib Hemedânî'ye göre bu ayrılığın nedeni "Yada Taşı"dır. Yada Taşı'nı ele geçirmek için bir mücadele söz konusudur. Başka bir efsanede ise Gerdizi, Nuh'un oğullarından biri olan Yafes'in yüce Tanrının adını bir taşta yazdığından bahseder. Bu taş yağmur yağmasını sağlıyordu. Yafes'in ölümünden sonra bu sihirli taş Oğuzlar'ın eline geçti. Halluk (Karluk) ve Yafes'in diğer torunları bu taş üzerinde hak sahibi olduklarını ifade ettiler. Kura çekildi ve bu uğurlu taş Halluk'a nasip oldu. Ancak Oğuz hükümdarı Halluk'a sahte bir taş verildi. Bu olaydan sonra ise sürekli bu taş için mücadeleler yaşandı (Agacanova, *Oğuzlar*, 186).

⁵⁹ 952-953 yıllarında Orta Asya'da kıtlık oldu. Bu dönemde en çok muzdarip olan memleket ise Maverâünnehr idi (Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Ankara 2000, 3).

Yengikent'i⁶⁰ de onardı. Bundan sonra şehre vali atandı. Böylelikle Oğuzlar Yedisu'dan Sir-Derya boylarının aşağı kısımlarına geldiler⁶¹. Yedisu ve Sir-Derya sahası daha 8. ve hatta 5. yy'da dahi "Türkmen Diyarı" olarak adlandırılmıştır⁶².

Göktürk Devletinin temelini teşkil eden Oğuzlar Göktürklerin yıkılması ile kağanlığı kaybettiler ve Karluklar tarafından idare edildiler. Kağanlık makamı imparatorluğun çökmesi ile birlikte Doğu'da Uygurlar'a Batı'da ise Hazarlar'a⁶³ geçti. Uygurlar ise hâkimiyetlerini Kırgızlar'a⁶⁴ kaptırmaları ile Türkistan'dan göçerek yeni bir Uygur Devleti kurdular ki bu da bir muhacerete neden oldu. Ancak en büyük muhaceret Kıtaylar nedeni ile gerçekleşti. Moğolistan'da Uygurların gitmesinden faydalanan Kırgızlar bölgeye yerleştiler. Fakat bu yerleşim çok uzun sürmedi. Kuzey Çin'de hüküm süren Kıtaylar bu Kırgızları tekrar eski vatanları Yenisey bölgesine püskürttü. 924'te Kıtaylar Moğolistan'a saldırdılar. Bu olay ise zaten oldukça yoğun olan Orta Asya'nın nüfusunu artırdı. İlk muhaceret bu baskı ile ortaya çıktı. Bunun öncesinde Türkler eski vatanlarında oturuyorlardı ve bir muhaceret söz konusu değildi. Nitekim İbn Fadlan 922 senesinde bu ülkeleri gezerken Oğuz ve Peçeneklerin eski yurtlarında yaşadıklarını görmüş ve onlar hakkında bilgiler vermiştir. Ancak bu bilgileri verirken her hangi bir muhaceretten bahsetmemiştir. Ayrıca bu dönemde Oğuzlar göçebe ve yarı göçebe şeklinde yaşadıklarını ve Yengikent, Cend, Sabran, Süt-kent, Atlıh, Şalcı, Ordu, Balaç v.b. gibi birçok şehirlerinin olduğunu da ifade etmiştir⁶⁵.

Oğuzlar, Göktürk Devletinde hizmet verdiği gibi Uygur Devletinde de hizmette bulundular. Hatta Oğuzlar, Uygur Devleti'nin dayandığı ikinci bir unsur oldu. Dolayısıyla Oğuzlar, Göktürk devletinde olduğu gibi Uygurlar için de mühim bir öneme

⁶⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 62. Yengikent Sir-Derya'nın aşağısında bulunur. Bu şehre "Yeni Guzeli" deniyordu. Yengikent X. yy'da hem başkent hem de Oğuz hükümdarlarının kışlık ikametgâhı idi. Horezm gölü güneydoğusu ile Ruza'nın güneyine ise "Eski Guzeli" denmiştir. Önceden Yedisu ve Sir-Deryanın orta kısımlarında yaşayan Oğuzlar beylerinin konaklama merkezi Eski Guzeli idi. Ancak X. yy'da kazanılan başarılar sonucu Eski Guzeli'nin yerini Yeni Guzeli aldı ve başkent oldu (Agacanov, *Oğuzlar*, 199, 201, 202).

⁶¹ Agacanov, *Oğuzlar*, 183-184, 186-189.

⁶² Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 212.

⁶³ Mervezi'nin naklettiğine göre Hazarların ülkesi geniştir. Onların başşehri Sarıışen'dir. Onların Etil şehrinin doğu yakasında Hanbalığ adı verilen bir şehirleri daha vardır. Hazarlar kışı bu şehirlerde vakitlerini geçirirken yazın bozkırlara çıkarlardı (İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 102).

⁶⁴ Mervezi'nin aktardığı bilgiler ışığında; Kırgızlar kalabalık bir boydur. Ülkeleri doğu ülkesi ve kuzey ülkesi arasındadır. Ateşin ölüleri temizlediğini düşünerek ölülerini yakarlar. Lakin Müslümanlar ile komşu olduktan sonra ölülerini gömmeye başladılar (İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 99).

⁶⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 37; İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 30-43; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 61.

sahipti⁶⁶. Ancak Göktürk devletinde hizmet ettikleri zaman Bilge Kağan idareyi eline aldıktan sonra Oğuzlar isyan etmeye başlamışlardır. Oğuzlar kağanlara bir türlü ısınamamışlar, onlara bir türlü boyun eğmek istememişlerdir. Nitekim isyanlarının en belirgin sebebi de istiklallerini kazanmak istemeleridir. Bu istekle Oğuzların isyanı birçok savaşın gerçekleşmesine neden oldu⁶⁷.

Sir-Derya ve Issık Göl çevresinde yaşayan Oğuzlar ve Karluklar⁶⁸ büyük bir devlet olamamakla birlikte yabguların idaresi altında idi. Sir-Derya Oğuzları On-Oklara yani Batı Göktürk birliğine mensupturlar⁶⁹. Karluklar, X. yy'ın birinci yarısında İsficab'dan Issık Gölü güneyine kadar olan bölgede yaşıyordu. Faruk Sümer'in Mukaddesi'den naklettiğine göre Balasagun ile Mirki kasabası arasında Türkmen adlı bir kavim yaşamakta idi. İsficab'ın kuzey taraflarına kadar yayılan Türkmenler ona göre İslamiyet'i korkularından kabul etmişlerdir. O dönemde Müslüman olmuş tek Türk kavmi de bu Türkmenlerdir. Nitekim aynı müellif Oğuzlardan bahsederken Müslüman olduklarını ifade etmemiştir. Yani bu Türkmenler Oğuzlardan tamamen farklıdır⁷⁰.

Oğuzların sadece bir kısmı Türkmen adını alıyordu. Ayrıca melezleşmiş etnik gruplar (Halaç ve Karluk boyları) da Türkmen adını kullanıyorlardı⁷¹. Marco Polo Seyahatnamesinde Türkmenler ile ilgili: “*Şimdi de biraz Türkmenlerden bahsedeyim. Üç grup insan yaşıyor Türkiye’de. Birincisi, Türkmenler. Müslüman ve çoğunluğu dağlık bölgelerde ve ovalarda yaşıyor. Zaten zengin yaylak ve meralar var Anadolu’da. Hayvanlık ve tarımla geçiniyorlar. Çok güzel at yetiştiriyorlar, sığırları da besili ve iyi evsafta*” demiştir⁷².

Karahanlıların hakani Satuk Buğra (942-955)⁷³ İslamiyet’i kabul edip devletine de İslam’ı yerleştiren⁷⁴ Oğuzlar da parça parça İslam’ı kabul etmeye başladılar. Öyle ki

⁶⁶ Sümer, *Oğuzlar*, 7.

⁶⁷ Sümer, *Oğuzlar*, 15-17.

⁶⁸ Kaşgarlı Mahmud, Karluklara da Türkmen denildiğini söylemiştir (Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti’t-Türk*, 406; Sümer, *Oğuzlar*, 29).

⁶⁹ Sümer, *Oğuzlar*, s.567; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.19; Şahin, “Anadolu’da Oğuzlar”, 41-42; Tüysüz, “Türkmenler”, 552.

⁷⁰ Sümer, *Oğuzlar*, 27-29.

⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, *Türkler*, YTY, IV, 583; Agacanov, *Oğuzlar*, 11.

⁷² Marko Polo, *Marco Polo Seyahatnamesi*, I. Cilt, Kervan Kitapçılık, Tercüman 1979, 20; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 322.

⁷³ Ömer Soner Hunkan, “Satuk Buğra Han”, *DİA*, XXXVI, 181-182.

⁷⁴ Aslında Selçuklu devletinde İslam kabul edilse de tam olarak benimsenmemiştir. Oğuzlar resmi olarak Müslüman olsalar da Şaman anlayışlarından tam olarak kopamamış ve geleneklerinin devam

Türkmenler yabguların idaresinde mücadeleler ederek Müslüman ordularını yenilgiye uğrattılar. Selçukluların atası Sübaşı (ordu komutanı)⁷⁵ Emir Tukak'ın⁷⁶ oğlu Selçuk küçük yaşta olmasına rağmen her zamanki cesareti ile hakanın karşısına çıktı. Yabgunun eşi ise Selçuk'un şimdi bu denli rahat laf söylediğini ve ileride davranışları konusunda şüphesini dile getirdi. Ayrıca yabgu⁷⁷ nüfuz kazanan Selçuk'un nüfuzunu kırmak istiyordu. Bunun üzerine Selçuk yanına birçok at, deve, koyun, inek alarak kabilesi ile birlikte yurdunu terk etmiş ve Cend'e gelmiştir⁷⁸. Bazı tarihçiler bu göçü "*büyük Oğuz göçü*" olarak yorumlamışlardır⁷⁹.

Öncesinde Şamanî inancına bağlı olan Göçebe Türkmenleri, Şamanî dinlerinde tek tanrı inancının ve ruhun ebediliğinin var olması İslam'a yakınlaştırdı⁸⁰. Başka bir nedeni de bir nevi Cend halkı tarafından destek görmek içindi. Nitekim bu dönemde Cend şehrinde yerleşik ve göçebe yaşayan halkın çoğu Müslümandı. Çevrede Müslüman olmayan Oğuzlar'a sürekli baskın düzenliyor, esir ve ganimet elde ediyorlardı⁸¹. Selçuk Bey etrafındaki Türkmenlere "*kabul görmek istiyorsak Müslüman olmamız gerekir*"⁸² dedi. Ayrıca çobanlık yapma bahanesi ile bu bölgeye gelen Türkmenler birbiriyle konuşarak "*İçinde yaşamak istediğimiz bu memleket halkının dinini kabul etmez ve onların törelerine uymazsak, kimse bize iltifat etmez ve tek başımıza yaşamaya mahkûm bir azınlık halinde kalırız*"⁸³ dedi. Bu veriden de

---

ettirmişlerdir (Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti, 100). Her zaman insanların alıştıkları geleneklerden ve yaşamdan kopmaları zor olur. Oğuzlar da Müslümanlığı kabul etseler de tam olarak Selçuklular döneminde görüldüğü üzere yaşamamışlardır.

⁷⁵ Mevduği, *Selçuklular Tarihi*, Çev. Ali Genceli, Hilal Yay, Ankara 1971, 66; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 20; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 64.

⁷⁶ Tukak'a kuvvetinden ötürü Temüryalığ yani Demiryay adı verildi(Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Ankara 1999, 292; İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, IX, Bahar Yay. İstanbul 1987, 361; Omid Safi, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", s.588). Tukak Hazarlara tabi bir beydi (Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 183).

⁷⁷ Selçuk ve Dukak zamanında Oğuzların Yabgusu aynı zamanda Hazar hakanının naibi olmuştur. İbn Haldun'un Türkmenleri Hazarlardan sayması bundandır (Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 184).

⁷⁸ Abû'l-Farac, I, 292; İbnü'l-Esir, IX, 361-362; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982, 24; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme I*, haz: Erdoğan Merçil, Tercüman, İstanbul 1977, 4-5; Mehmet Şeker, "*Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi*", 276.

⁷⁹ Omid Safi, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", 589.

⁸⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 19; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 63.

⁸¹ Agacanov, *Oğuzlar*, 263.

⁸² M. Sait Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası Karaçuktan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004. 202.

⁸³ Abû'l-Farac, I, 293; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 531; a.mlf, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, s.38; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 67; Safi, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", 588.

anlaşılacağı üzere Müslüman oluşları bir nevi mecburi idi. Burada tutunabilmek gayesi ile kendilerini yerli halka sevdirmeleri gerekiyordu.

Selçuk adamlarıyla geldiği Cend’i birliğinin üssü yaptı. Selçuk’un hâkimiyeti Müslüman dünyaya doğru uzanıyordu⁸⁴. Yengi-kentten Cend’e gelen Selçuk, 960’da Cend’de kendi kabilesi ile Müslüman oldu. Yengi-kent yabgusuna karşı da gazaya başladı.⁸⁵ İbn Fazlan’ın naklettiği Mervezî’nin aktardığı üzere Müslüman Oğuzlar yani Türkmenler Müslüman olmayan Oğuzlar ile mücadele etmeye başladı. Bu muharebede galip olan Türkmenler kâfir soydaşlarını kovdular. Müslüman olmayan Oğuzlar ise Harezm’den uzaklaşarak Peçeneklerin ülkesine gitti⁸⁶. Diğer bir deyişle Kıpçak ve diğer Türk kavimlerinin sıkıştırmaları ve nüfus kesafeti bu Oğuzların Türkistan ve Harezm yolundan sel halinde Horasan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Doğu Anadolu’ya göçmelerine neden oldu. Bu akınlar elbette İslam ülkeleri ve halk için huzursuzluğa neden oldu. Lakin Selçuklu devletinin kuruluşu ile bu göçebe kitleler Bizanslılara karşı Anadolu’da cihada yönlendirildi⁸⁷. Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluş ve yükselme dönemindeki bu yerleşmeler sayesinde Anadolu fetihleri daha kolay ve daha kalıcı olacaktır⁸⁸.

İlim adamları bu Türk göçünün nedenlerini sadece siyasî ve askerî olarak görmüşlerdir. Barthold: “*XI. asırda Oğuzların garba doğru hareketleri şimalden Kıpçakların sıkıştırmasından ileri gelmiş olması mümkündür.*” diyerek büyük göç hareketini dar bir kalıba sığdırmıştır⁸⁹. Oğuzların seyhun bölgelerindeki yurtlarından ayrılarak Horasan’a gelmelerinde kuzey komşuları Kıpçakların sıkıştırmaları yanısıra kendi aralarında var olan iç çekişmeler de neden oldu⁹⁰.

Oğuzların İran’dan Anadolu’ya göç etmelerindeki en büyük neden otlak sıkıntısı oldu. Daha 1048 yılında dahi bu sıkıntı yaşandı. Türkistan’dan daimi surette yoğun Türkmen kümeleri geliyordu. Bu ise Bizans sınırında yığılmalara yol açtı. Nitekim

⁸⁴ Togan, *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, 183; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 42.

⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 20; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 66.

⁸⁶ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 96-97. Mervezî’nin işaret ettiği bu oğuzlar Kıpçaklardan kaçarak Karadeniz’in kuzeyine ve oradan da Balkanlar’a gelen Oğuzlardır (İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 97).

⁸⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 20-21, 35; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 305; Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, 165.

⁸⁸ Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, 40.

⁸⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 35.

⁹⁰ Sümer, *Oğuzlar*, 567; Agacanov, *Oğuzlar*, 57, 59, 228; Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 529.

Tuğrul Bey bu sorunu halletmek için sık sık yer değiştirerek yeni otlaklar buluyordu. O dönemde yer sıkıntısı büyük sorunlar oluşturdu. Buna karşın bu yığılmalar Anadolu'yu Oğuzların yurdu yapması bakımından son derece büyük önem arzeder⁹¹.

X. yy ortalarından sonra Oğuzların büyük bir kısmı için bu muhaceret süreci başladı⁹². Bu dönemde Türk dünyası parçalanmıştı. X. yy'da Orta Asya'ya ya da Türk topluluklarının hepsine hâkim olan bir Türk devleti yoktu. Türkler arasındaki bu mücadeleler de bölünmeye neden oluyordu. Mücadelede mağlub olan taraf istiklâlden ödün vermeyerek kendisine yeni yurt arıyordu. Nitekim Türkler için özgürlük yurtlarından dahi önemli idi. Bu dönemde göçler batı yönünde idi⁹³. Oğuzların Seyhun boylarındaki yurtlarından ayrılmaları kendi aralarındaki çekişmeler ve kuzey komşuları Kıpçakların onları sıkıştırmaları neticesinde vuku buldu. Kıpçakların saldırıları Oğuzların bir kısmını Hazar denizinin kuzeyinden Karadeniz'in kuzeyine sürdü⁹⁴. Bu dönemden itibaren Oğuzeli'nden kümeler halinde ayrılmalar başladı. Bu kümelerden ilki, Hazar Denizi'nin doğu tarafındaki yarımada giderek burayı kendisine yurt tutmuştu. Diğerleri Selçukluların idaresindeki Yakın-Doğu ülkelerine geldi. Üçüncü bir küme ise XI. yy'da Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara indi. . Lakin bu Oğuzlar Peçenekler tarafından imha edilmişlerdir. Peçeneklerin ellerinden kurtulanlar ise Bizans ordusunda paralı asker olmuşlardır. Nitekim bu askerler 1071'de Malazgirt savaşında soydaşları karşısında savaşırlardır. Oğuzlardan kalabalık bir nüfus ise Sir-Derya'nın orta havzasındaki şehirlere yerleştiler. İslamiyetle birlikte göçebe Oğuzlar yerleşik yaşama geçmeye başladılar. Göçebe Oğuzlar ise bu şehirli eldaşlarına tembel anlamındaki “*yatuk*” kelimesini kullanmışlardır⁹⁵.

X.-XI. yy'larda meydana gelen Türk muhacereti Hazar Denizinin kuzeyinden başlayarak Avrupa'nın doğusu, ortası ve Balkanları kapsar⁹⁶. X. yy'da muhaceret genellikle Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara, Orta Avrupa ve Balkanlara idi. XI.

⁹¹ Sümer, *Oğuzlar*, 567.

⁹² Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 529; Sümer, *Oğuzlar*, 202.

⁹³ Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 529.

⁹⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 58-60, 567; Mualla Uydu Yücel, “Karadeniz'in Kuzeyinde Oğuz-Guz-Uzlar”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 385.

⁹⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 41,42,202; a.mlf, “Oğuzlar”, 381; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 196; Şahin, “Anadolu'da Oğuzlar”, 41. Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 529-530; Gündüz, “Oğuzlar”, 53.

⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 35.

yy'da bu yerlere bir de Anadolu eklendi⁹⁷. Bu muhaceret göçebe Kidan kabilelerinin kurduğu Leao Devleti nedeniyle oldu. Nitekim Kidan ordusunun istilaları Batı Sibirya ve Kuzey Çin'de oturan Kunların XI. yy'ın 30'lu yıllarında batıya göç etmelerine neden oldu. Bu olayla göçebe kitleler büyük bir göç dalgası yaşadı. Bu göç dalgası bozkır kabilelerini de içine aldı. Kıpçak kabilesinden olan Sarı'lar kendilerini bir anda göç dalgasının içinde buldular. Kun kabilesinin takibinden kaçan Sarılar Yedisu, Sir-Derya'nın orta kısımlarında ve Karatav Dağı eteklerinde yaşamını sürdüren Türkmenlere saldırdılar. Türkmenler ise bu saldırı olunca Sir-Derya'nın aşağılarına, Harezm ve Horasan sınır bölgelerine akın ettiler⁹⁸. Sarı Kıpçak'lar ise bu sıralarda Oğuz topraklarına sokularak onları büyük bir yenilgiye uğrattılar. Nitekim bu konu Urfalı Mateos⁹⁹ vakayinamesinde de geçer. Mateos, Oğuz ve Peçeneklerin "sarı saçlılar" tarafından 1050-1051 yılında büyük bir yenilgiye uğratıldığını ve "Sarı Saçlılar"ın takibiyle Oğuzların ve Peçeneklerin Bizans sınırına doğru yöneldiklerini ifade eder¹⁰⁰.

Bir grup Oğuzlar Cend'e gelmişlerdir¹⁰¹. Bu bölgeye gelen Oğuzların lideri ise Kınık boyundan¹⁰² ve Oğuz Yabgu Devletinde sübaşı olan Selçuk Bey¹⁰³ idi¹⁰⁴. Melikname'ye göre Selçuk Bey'in Oğuzlara liderlik eden babası Tugag ölünce Selçuk Bey babasının hizmet ettiği hükümdar tarafından yetiştirildi. Büyüyünce üstün zekâsı ile genç yaşta sübaşı unvanını aldı. Ordu komutanlığına atandı¹⁰⁵. Selçuk Bey'in Oğuz hükümdarının yerini almak gibi büyük bir gayesi vardı. Fakat o bu dönemde genç ve tecrübesiz idi. Bu sebeple de Yabgu unvanı ile bilinen Oğuz hükümdarı ile mücadeleyi

⁹⁷ Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 529.

⁹⁸ İbn Haldun Horasan'ın arka taraflarının Türk kavimlerinin göçebelik ettikleri yerler olduğunu belirtir. Ayrıca sayılarını çok fazla olduğundan bahseder (İbn Haldun, *Mukaddime I*, 154).

⁹⁹ Ermeni, Süryani ve diğer ırklara mensub olan müellifler Mateos hakkında bir bilgi vermemişlerdir. Onun hakkındaki bilgiler yalnızca kendi kitabından öğrenmekteyiz. Ermeni müverrih olan Mateos, Urfa'da doğmuş ve orada yaşamıştır. Manastır başrahibidir ve kitabını da orada yazmıştır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte eseri 1136 yılında bitmiştir. Buna bakarak ölümünün bu tarihlere yakın bir tarih olduğu tahmin edilmektedir (Urfalı Mateos, XXI).

¹⁰⁰ Urfalı Mateos, 91; Agacanov, *Oğuzlar*, 232-234.

¹⁰¹ Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 529-530; Gündüz, "Oğuzlar", 53.

¹⁰² Tüysüz, "Türkmenler", 556; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 530; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 54.

¹⁰³ Abû'l-Farac Selçuklu soyunun kurucusunu Tugag olarak ifade eder. Tugag, Selçuk Bey'in babasıdır. Ancak bu konuda da bir görüş birliği bulunmamaktadır. Nitekim Muslihi'd-din Lari'ye göre Selçuklu tarihi Kerekuçi Haca'dan başlıyor ve Tugag'ın oğlu Selçuk'a kadar uzanmaktadır (Agacanov, *Oğuzlar*, 246,249). Oğuznamenin Seyyid Lukman rivayetinde de Tuğrul Bey'in yedi cediti şu şekildedir: "Tuğrul b. Mikâ'il b. Selçuk b. Dukakk. Ertoğrul b. Lukman b. Tokşurmuş ilçî b. Keraküçi Hoca" (Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 183).

¹⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 18,19.

¹⁰⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 66; Agacanov, *Oğuzlar*, 256.

göze alamadı. Kendisine bağlı birlikler ile Yenikent'den ayrılarak Cend'e yerleşti. Ancak Oğuz hükümdarı Selçuk'un bu ayrılışını pek önemsemedi¹⁰⁶.

Oğuzların Cend'e geliş tarihleri hakkında çeşitli görüşler mevcuttur¹⁰⁷. Son tesbitte ise Meliknamede, Tugag öldükten sonra Selçuk'un ve tebaasının Cend'e geldiğidir. Dolayısıyla bu tarih X. yy sonlarıdır¹⁰⁸. Eski Şamanî inancına bağlı olan Oğuzlar Cend'e gelince İslamiyet'i kabul ettiler. İslamiyet'e geçtikten sonra bu Oğuzlara "Türkmen" denilmeye başlandı. Türk ve Müslüman olan bu Türkmenler kendi soydaşlarına karşı İslamı anlatarak İslam adına savaşmaya başladılar¹⁰⁹. Nitekim bu Türkmenler Seyhun bölgesinden inerek Maveraünnehir ve İran'dan sonra Bizans uçlarına gelen ve Selçuklu hâkimiyeti altında Anadolu'yu Türkleştirmişlerdir¹¹⁰.

Türkmen tabiri ilk kez VIII. yy'da bir Sogut mektubunda geçmektedir. IX. yy'ın başlarında ise Çinliler Türkmenlerden T'e-chumeng olarak bahsetmişlerdir¹¹¹. İslam kaynaklarında Türkmen adı X. asrın sonlarında Makdisî tarafından kullanılmıştır. Bu terim Oğuzların Müslüman olmasıyla aynı zamana rastlar¹¹². Türkmen adının konulmasındaki amaç Müslüman Oğuzları diğer soydaşlarından ayırmaktı. Fakat Oğuzlar kendi adlarını uzun bir zaman unutamadılar ve Türkmen adını benimseyemediler. XIII. yy'da Türkmen adı tamamen Oğuz adının yerini aldı¹¹³. Bu iki kavram aynı soydan olup bu soyun farklı özelliklerini taşıyanları ayırmak için kullanılmıştır. Türkmen daha ziyade yarı yerleşik Oğuzlar için kullanılmıştır¹¹⁴. Nitekim Osmanlı kroniklerinde konar-göçer Türkmenlerin yerleşik hayata geçmeleri "*Türkmenlikten Çıkma*" olarak nitelendirilmiştir. Türkmen adı konar-göçerlikle eş

¹⁰⁶ Mevdudî, *Selçuklular Tarihi*, 68; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 66; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 530.

¹⁰⁷ A. Çuloşnikov'a göre bu göç 955 yılındadır. M. A. Köymen'e göre 935 yılında; İ. Kafesoğlu ve R. Grousset'e göre de 985 yılında bu göç gerçekleşmiştir. W. Barthold Selçuk'un 992 yılından sonra vefat ettiğini belirlese de göç hakkında her hangi bir tarih vermemiştir (Agacanov, *Oğuzlar*, 261-262).

¹⁰⁸ Agacanov, *Oğuzlar*, 261-262.

¹⁰⁹ Sümer, *Oğuzlar*, .X,51; a.mlf, *Çepniler*, 9; a.mlf, "Oğuzlar", s.381; Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", *Bellekten*, XXIV, 572; Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 63; İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 96; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 201; Gündüz, "Oğuzlar", 54; Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatani Haline Gelmesi", 276; Agacanov, *Oğuzlar*, 219; Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 63,67. Oğuzların İslamiyet'i kabulü hak. bkz. Mevdudî, *Selçuklular Tarihi*, 69-70; F.Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, İnsan Yay, İstanbul 1996.)

¹¹⁰ Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 44.

¹¹¹ Sencer Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, YKY, İstanbul 2000, 60.

¹¹² İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 97.

¹¹³ Sümer, *Oğuzlar*, 51,105; a.mlf, *Çepniler*, s.9; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 531.

¹¹⁴ Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 196; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 345-346.

anlamli olarak görülür¹¹⁵. Yerleşik yaşama geçen Türkmenlere bir müddet sonra artık Türkmen değil “Türk” adı veriliyordu¹¹⁶. Türkmen adı Osmanlı devletinde de konar-göçerler için kullanılmıştır. Bu isimlendirme buldukları coğrafyaya göre Yörük veya Türkmen adını alıyordu. Buna göre Kızılırmak çayından güneye çekilecek bir çizginin batısında kalan bölgedeki konar-göçerlere Yörük, bu hattın dışındakilere¹¹⁷ Türkmen denilirdi¹¹⁸.

Türkmen adı X. yy’ın sonlarından itibaren kullanılmıştır¹¹⁹. XI. yy’ın ilk yarısından itibaren belirttiğimiz üzere Oğuz adı yerini “Türkmen” adına bıraktı. Oğuzlardan Müslümanlığı kabul eden zümreleri ayırt etmek için bu tabir kullanıldı. Orta Asya’da Müslümanlığı kabul eden Türk kavmi Balasagun ile Mirki arasında yaşamını sürdüren Türkmenler olduğun için Türkmen adı Maveräünnehr’de olan Müslümanlar arasında “Müslüman Türk” şeklinde bir manaya geliyordu. Toplumsal anlamda Türkmen adı X-XI. yy’larda Maveräünnehr ve Kuzey Horasan’da meydana gelen Selçuklu fetihlerinde kullanıldı. Selçuklular Oğuz ve Türkmenlerin bir kısmını hâkimiyetleri altına alarak XI. yy başlarında Sir-derya yabgularıyla mücadeleye başladılar. Tuğrul ve Çağrı Beyler Şamanî Oğuzları hezimete uğrattılar. Göçebe Şâmân Oğuzlar artık Selçuklunun düşmanıydılar. Dolayısıyla kendi idaresindeki göçebelere “Oğuz” adını kullanamazlardı. Türkmen adının kullanılması ve fethettikleri yerlere yerleştirilmeleri bu nedenle olabilir. Aynı zamanda Oğuzlara göre Türkmenler arasında daha fazla yerleşik nüfus vardı. Ancak böyle bir kıyas kesin olarak yapamayız. Çünkü Sir-Deryanın aşağı bölgelerinde de yerleşik yaşamda Oğuzlara rastlanmaktadır. Zaten Sir-Derya bölgesinde yaşayan Oğuz ve Türkmen boylarında göçebeler olduğu gibi yerleşik yaşama geçmiş tarımla uğraşan Türkmen ve Oğuz boyları da bulunmaktadır. Tüm bunların yanında aynı zamanda İslam’ı benimseyen Oğuzlar “Türkmen” olarak tanınıyordu¹²⁰.

Türkmen adının menşei hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türkmen adı, Türk adı ile Farsça -mân ekinden oluşmuştur. İslamiyete giren Türk

¹¹⁵ Gündüz, “Oğuzlar”, 49,58.

¹¹⁶ Tüysüz, “Türkmenler”, 566.

¹¹⁷ Daha çok Batı Anadolu’daki konar-göçerler için Yörük denilirdi (Tufan Gündüz, *XVII. ve XVIII. yıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, 22).

¹¹⁸ Gündüz, *XVII. ve XVIII. yıllarda Danişmendli Türkmenleri*, 19.

¹¹⁹ Safi, “Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi”, 587.

¹²⁰ Sümer, *Oğuzlar*, 51; Agacanov, *Selçuklular*, Rusç çev: Ekber N. Nəcəf/Ahmet R. Annaberdiyev, Ötügen yayıncılık, İstanbul 2006, 19-21,47, 49, 51.

zümrelerine “*Türk-mânend*” denildiğini ancak bu isim Farslar tarafından verilmiş olup halkın “*manend*” kelimesini telaffuz edememesinden bu isimlendirmenin daha sonra Türkmen olduğu şeklindedir. Anlamı ise “*Türk’e benzer*” demektir. İkinci görüş ise Türkmen adı, Türk-i iman’dan gelir. Günümüzde ise Türkmen kelimesinin sonundaki men eki Türkçe mübağala anlamında olduğu söylemiştir. Dolayısı ile Türkmen adının “*Öz-Türk*” yahud “*Büyük Türk*” anlamına geldiği ifade edilmiştir¹²¹. Neşri Oğuzlara İslamiyete geçmelerinden sonra “*Türk-i İman*” denildiğini ve sonrasında bunun Türkmen halini aldığını belirtir¹²². Kaşgarlı Mahmud Oğuzların Türkmenler olduğunu söyler¹²³. İbrahim Kafesoğlu’nun aktardığı J. V. Ariac’a göre Türkmen kelimesi Türk ile Kuman sözlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu ad tamamen bir yakıştırmadan ibarettir. Ayrıca Türkmen kelimesinin Türk+İman olarak anlamlandırılması da vardır. Lakin Türkmen adı üzerine yapılan ve benimsenen görüş Barthold tarafından kabul görmemiştir. Nitekim Orta Asya Türk Tarihi hakkında dersler adlı kitabında Türkmen kelimesinin menşei konusunun hallolmadığını belirtmiştir¹²⁴.

Türkmen adı ile ilgili bir başka ileri sürülen görüş de Türkmen adının X. yy’da rdu şehrindeki küçük bir topluluğu ifade ederken XI. yy’da Karluk, Halaç ve Oğuzları da için alan siyasî bir terim olduğudur¹²⁵. Son yılların hâkim fikri ise Türkmen adının XI. yy’da ortaya çıktığı ve Müslüman Oğuzlara verildiğidir¹²⁶.

Uç teşkilatı Anadolu Selçukluların Bizans ile mücadelelerinin sonucu olarak ülkelerinin doğu ve batı yörelerinde vücuda getirilen bir teşkilattır. Uç teşkilatı Anadolu Selçuklularından önce Emevi ve Abbasi İslam devletlerinin Bizans ile mücadeleleri neticesinde ortaya çıktı. Uç bölgelerinde görevli olan beyler “sâlâr” unvanı taşımakta idiler. Emirlerindeki savaşçılara da “gazi” denilmekte idi. Bu teşkilatın amacı bir taraftan ülke sınırlarını düşmana karşı korumak iken diğer taraftan da düşman ülkenin topraklarına akınlar yaparak ganimet elde etmektir. Anadolu fethi ve cihat yaptıkları bu bölgelere en ufak bir müdahale Selçuklu sultanları tarafından savaş sebebi sayılmakta

¹²¹Sümer, *Oğuzlar*, 51-52; Kafesoğlu, “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, 580; Gündüz, “Oğuzlar”, s.54; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 358.

¹²² Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, haz: Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen, I. Cilt, TTK Ankara 1949, 17; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 321.

¹²³ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti’t-Türk*, 353.

¹²⁴ Kafesoğlu, “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, 580-581. Barthold’a göre Türkmen adını “Türk Mânend” (Türkler’e benzeyen) şeklinde yapmak doğru değildir (Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 62).

¹²⁵ Tufan Gündüz, “Oğuzlar”, 54.

¹²⁶ Kafesoğlu, “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, 582.

idi. Bu teşkilat Türkmenlerden oluşurdu¹²⁷. Türkmenlerin kalbinde yalnızca hizmet değil ganimet de vardı. Onlar için kılıç kuvvetiyle kazanılan servet en değerli olan servettir. Anadolu Selçuklu devleti önceleri mevcut olan birçok teşkilatı devam ettirdiği gibi bu teşkilatı da devam ettirmiştir. Bu teşkilat devletin çoğu kez düşmana karşı galip olmasına, güçlenmesine ve topraklarını genişletmesine vesile olmuştur. Nitekim Uç Türkmenleri düşman devlete sürekli akınlarda bulunarak zayıflamasını sağlamıştır. Böylece Selçuklu devletinin düşman devleti mağlup etmesi daha kolay olmuştur.

X. yy'dan XI. yy'a kadar devam eden Oğuzların İslam ülkelerine göçleri git gide artan bir sel halini aldı. Oğuzların bu göçlerinin nedenleri hakkında birçok bilgi verildi ancak Selçuknameler Oğuz kavminin göçlerinin nedenlerini nüfus yoğunluğu, otlak darlığı ve hayvan çokluğu olarak nitelendirir¹²⁸. İlk vatanlarında ahali çoğalınca meralar darlaşınca göç kaçınılmaz oldu¹²⁹.

Oğuzların Kınık boyuna mensup bir aileden gelen Sübaşı Selçuk Bey, Cend'e geldikten sonra bölgede güçlendi¹³⁰. Selçuk Bey Cend'e geldikten bir yıl sonra Oğuz yabgusu Cend şehrinin vergisini almak istedi. Bu gaye ile tahsildarlarını bölgeye gönderdi. Zaten Selçuk Bey bölge gelmeden önce de Cend şehri Oğuz yabgusuna bağlıydı. Selçuk Bey, tahsildarlara gayrimüslimlere vergi vermeyeceğini belirtti. Selçuk Bey'in bu çıkışı bağımsızlık yolunda atılmış mühim bir adımdır. Selçuk Bey bu olay akabinde Oğuz boylarını da yanına alarak cenge girdi¹³¹. Bundan sonra iki taraf arasında da büyük kayıplar yaşandı. Hatta Selçuk savaşın birinde büyük oğlu Mikail'i kaybetti. Bundan sonra da Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı beyi çok iyi şekilde yetiştirdi¹³².

X. yy sonlarıyla XI. yy başlarında Maverünnehr'i ele geçirmek isteyen Samanî Devleti ile Karahanlı Devleti arasında mücadeleler vardı. Bu dönemde Selçuk yardımı

¹²⁷ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 73; Salim Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, 105.

¹²⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 42.

¹²⁹ Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 142.

¹³⁰ Sümer, *Oğuzlar*, 61; Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42; Agacanov, *Oğuzlar*, 269; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 530.

¹³¹ Reşat Genç bu kavganın doğru olmadığı görüşündedir. Çünkü Selçuk Bey kavgadan sonra kendine bağlı oğuz boylarını da alarak Cend şehrine geldi. Cend şehri ise Yabgu devletinin başkenti Yenikent'e yüz fersah uzaklıktaki yerdir. Kavgadan sonra Yabgu'dan kaçan birisi Yabgunun ülkesinde bir şehre yerleşmesinin mantıklı olmadığı görüşündedir (Reşat Genç, "XI. yy'da Oğuzlar", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 492).

¹³² Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 531; Genç, "XI. yy'da Oğuzlar", 491; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 39.

aranan bir kuvvet haline gelmişti. Nitekim Samanî hanedanı Selçuk'tan yardım istedi ve Oğuzlar ittifak yaptılar. Selçuk Bey bu mücadelede oğlu Arslan kumandasında Samanîlere kuvvet gönderdi. Bunun akabinde Karahanlılara karşı Uç bölgesi olan Buhara yakınlarındaki Nur kasabası civarı Selçuklulara verildi. Lakin Selçuk buraya göçmeden öldü ve Cend'e defnedildi¹³³.

Karahanlı Devleti Samanî devletine son verince (999) Müslüman Oğuzlar artık güneye ve İslam ülkelerine göç etmeye başladılar. Nitekim Müslüman Oğuzlar Sir-Derya boylarından Maverünnehr'e doğru göç etti. 934 yılında başlayan bu nüfus hareketi XI. yy'da sel haline geldi. Bu olaylarda Kıtaylar'ın yeni baskısı da oldukça etkili idi¹³⁴. Selçuklular Maverünnehr'e geldiklerinde de rahat edemediler. Çünkü Maverünnehr'de yaşadıkları zamanda Sir-Derya, Talas ve Çu taraflarındaki Türkmenler geldikleri bu yeni yurttan onları atmak için uğraştılar¹³⁵.

Karahanlıların Samani Devletine son vermesiyle Oğuzlar büyük bir sarsıntı geçirirken bir de Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud'un Samanîler'e ait olan Horasan'ı ele geçirmeleri ile Oğuzlar Karahanlıların kısıkcı altında kaldılar¹³⁶. Selçuk Bey'in vefatı ile (1007 veya 1009)¹³⁷ Cend bölgesindeki Oğuzların büyük bir kısmı Arslan Yabgu'nun faaliyette bulunduğu Semerkand ve Buhara arasında olan yeni yurtları Maverünnehr'e geldiler. Nitekim Samanî hâkimiyeti sona erip Karahanlı İlek Han Buhara'yı ele geçirincede kadar Maverünnehr'de Arslan b. Selçuk'un ismi geçer¹³⁸. Selçuklu Türkmenleri Karahanlılar için tehlike oluşturuyordu. Ancak Maverünnehr'de üstünlük Karahanlıların elinde idi¹³⁹. Bu sıralarda Selçuklular ise Buhara'ya yerleştiler¹⁴⁰. Maverünnehr'deki Türkmenler ise Karahanlıların idaresindeki Maverünnehr'i akınlarla istila edecekler ve nihayetinde Selçuklu imparatorluğunun kuruluşunu sağlayacaklardır¹⁴¹.

¹³³ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 68-69; Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42; Agacanov, *Oğuzlar*, 269; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 531.

¹³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 38-39.

¹³⁵ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 187.

¹³⁶ Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 532.

¹³⁷ Mevdudi, *Selçuklular Tarihi*, 72.

¹³⁸ Agacanov, *Oğuzlar*, 275.

¹³⁹ Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42.

¹⁴⁰ Agacanov, *Oğuzlar*, 272, 276.

¹⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 15.

Selçuk Bey'in ölümünden sonra onun aşireti iki kola ayrıldı. Bunlardan biri Selçuk Bey'in oğlu Mikail'in çocuğu Tuğrul Bey başkanlığında iken diğeri Selçuk'un diğeri oğlu Arslan başkanlığında olan gruptu. Çağrı Bey de kardeşi Tuğrul Bey'in yanında yer aldı. Ancak bu ayrılık bir zıtlasma olarak meydana gelmedi¹⁴². Fakat aralarında ailevi bir rekabet vardı. Bu rekabetten ötürü Arslan Bey, yeğenleri Tuğrul ve Çağrı Beyler'den ayrı hareket ediyordu. Arslan Bey'e bağlı Türkmenler 1028'den sonra Doğu Anadolu'ya girmeye başladı. Buna karşın Büyük Selçuklu Devleti kurduktan sonra Tuğrul Bey'in emriyle Anadolu'ya yapılan akınlarda Arslan Bey'a bağlı Türkmenler Büyük Selçuklu Devleti için elinden gelen hizmeti gösterdi. Arslan Bey'in oğlu Kutalmış Tuğrul Bey'e karşı mücadele başlattı. Fakat bu mücadeleyi hayatı ile ödedi. Bu mücadelenin neticesinin böyle olmasının nedeni Kutalmışoğullarının bu mücadelenin devamlı bir görev olarak nitelendirmeleridir. Alparslan'ın vefat ettiği sıralarda çıkan karışıklıktan faydalanarak Anadolu'ya geldiler ve orada kısa süre içerisinde devletlerini kurdular¹⁴³.

1020 yılında Buhara'yı ele geçiren Karahanlı meliki Ali Tegin kendi hanedanına karşı mücadelede Oğuzlar'ı etrafına toplayarak Arslan Yabgu ile ittifaka girdi. Ali Tegin'in bu dönemde ülkesi vardı ama askeri, ordusu yoktu. Ali Tegin bu eksikliği Oğuzlarla kapatırken Arslan Yabgu da yaptığı ittifakla Oğuzların Maverainnahr'deki varlığını kanıtladı¹⁴⁴. Onun en büyük düşmanı ise Yusuf Kadir Han idi. Yusuf Kadir Han Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud ile görüşerek onlardan askeri bir yardım talep etti. Talebi olumlu karşılayan Sultan Mahmud, Gazne ordusunu Ali Tegin üzerine gönderdi. Bu olayı duyan Ali Tegin kaçarken onun yanında olduğu anlaşılan Arslan yakalanıp¹⁴⁵ önce Hindistan'a sürüldü¹⁴⁶. Yedi yıl hapis yattıktan sonra vefat etti (1032).

¹⁴² Mevdudi, *Selçuklular Tarihi*, 74.

¹⁴³ Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 203; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, 13.

¹⁴⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 67; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 30; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 533.

¹⁴⁵ Sultan Mahmud Ali Tegin ile Arslan Yabgu'nun faaliyetlerinden rahatsızlık duyuyordu. Nitekim Yusuf Kadir Han'ın ondan yardım ve ittifak talebi onun için bulunmaz bir fırsattı. Sultan Mahmud, Arslan Yabgu'yu yakalatmak için ona ittifak teklifi sunmak bahanesi ile onu huzuruna davet etti. Yapılan hileyi fark edemeye Arslan Yabgu davete katıldı. Görüşmede kendisini yakalatan Sultan Mahmud Arslan Yabgu'yu tutuklattı. Akabinde de Hindistan'daki Kalincar kalesine hapsedtirdi. Yedi sene sonra ise öldü (Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 534).

¹⁴⁶ Ağacanov, *Oğuzlar*, 281.

Bu durum ona bağılı olan Oğuz gruplarının başsız kalmasına neden oldu¹⁴⁷. Arslan Yabgu'nun ifadesine göre Türkmenler 100.000 asker çıkaracak sayıya ulaşmışlardı. Bu sayı abartı görünmekle birlikte Selçuklu beylerin etrafında toplanan Türkmen nüfusunun çokluğunu göstermesi bakımından mühimdir¹⁴⁸.

Türkmenler Arslan Yabgu'yu kaçırma girişiminde bulundular. Lakin Türkmenler Arslan Yabgu'yu alıp kaçıktan sonra bunun farkına varan askerler peşlerine düştüler. Yakalanacağını anlayan Arslan Yabgu Türkmenlere: “*Benden ümidi kesin. Kardeşlerime benden selam ulaştırıp deyin ki: Horasan mülkünü istemede ciddi bir cehd ve gayret gösterirsiniz... Bu memleketi ona bırakmayın sizin elinize geçene kadar gayret gösterin...*” demiştir. Ardından yakalanan Arslan Yabgu söylediğimiz üzere kalede zehirli şerbetle öldürüldü¹⁴⁹.

Tuğrul ve Çağrı beylerin bu başarıları karşısında kendi liderliğinin gölgede kalacağından endişe eden Arslan Yabgu, yeğenlerinden toplamış oldukları kuvvetleri derhal dağıtmalarını istemişti. Onlar da saygı göstererek emri yerine getirmek zorunda kaldılar. Nitekim bundan sonra da Arslan Yabgu ölene kadar sessiz kaldılar. Arslan Yabgu öldükten sonra onlar Oğuzların başına geçtiler¹⁵⁰.

Arslan Yabgu'nun yakalanarak hapsedilmesi akabinde 4000 çadırılık bir Türkmen topluluğu harekete geçerek yağma hareketlerine başladılar. Gazneli Mahmud ise Oğuzların yağmalarına çoğunu öldürterek son verdi. Arslan Yabgu'ya bağılı Türkmenlerin bir kısmı Azerbaycan yörelerine giderek oranın hâkiminin hizmetine girdi ve buradan da Bizans topraklarına giderek akınlar yaptı. 1028'de Azerbaycan'a, Ermeni ve Bizans beldelerine kadar yayıldılar. Belli bir dönemden sonra Azerbaycan hâkimi ile anlaşamayan Oğuzlar buraları da terk etmek zorunda kaldılar. Diğer Arslan Yabgu Türkmenleri Gaznelilerin sıkıştırılmalarına maruz kalınca birçok kez Bizans hudutlarını aştılar. Ancak burada da Bizans ordularının saldırılarına uğrayınca tekrar Azerbaycan ve İran'a geri döndüler. Lakin burada da Azerbaycan hâkimi ile anlaşamadılar, bundan

¹⁴⁷ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 77; Kerimeddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943, 107-108; Sümer, *Oğuzlar*, 68; a.mlf, “Oğuzlar”, 328; Tüysüz, “Türkmenler”, 557; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 31; Gündüz, “Oğuzlar”, 56; Agacanov, *Oğuzlar*, 285. Arslan İbn-i Selçuk'un yakalanması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 81-83; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 48.

¹⁴⁸ Gündüz, “Oğuzlar”, 56.

¹⁴⁹ Reşîdü'd-dîn, *Camiü't-Tevârih*, 79.

¹⁵⁰ M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, 4; Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 534.

ötürü barınamadılar. Böylelikle Türkmenler sürekli bir hayat mücadelesi verdiler. Bu zorlu sürecin akabinde büyük muhaceret vuku buldu. Göçlerin sel halinde artması ve Dandanakan savaşı ile Gaznelilere karşı bir zafer sonucunda Selçuklu devleti kuruldu¹⁵¹. Zafer sonrasında bir Türkmen devleti kurulduktan sonra Türkmenler sel halinde İslam ülkelerine giriyorlardı. Bundan sonra Türkler her ülkeye girdi, her tarafa kolaylıkla yayıldılar. Kurulan devletin başına ise Tuğrul Bey geçti. Tuğrul Bey bu Oğuzları huzuruna çağırarak onları hâkimiyet altına almak istedi. Lakin Oğuzlar elçiyle Tuğrul Bey'e: "*Bizi tevkif etmek niyetiyle bir araya toplamak niyetindedin. Korktuğumuz için senden uzak duruyoruz. Eğer üzerimize yürüyecek olursan Horasân'a veya Diyâr-ı Rûm'a gideriz ve hiçbir zaman seninle olmayız.*"¹⁵² dediler. Söylediklerinden anlaşıldığı üzere özgürlüklerinin kısıtlanmasına dayanamayacaklarını belirttiler. Oğuzlar bu olaylar akabinde Ermeni topraklarını geçerek Anadolu'nun güneydoğusuna kadar ilerlediler¹⁵³.

Azerbaycan'a gelen Türkmenler Tuğrul Bey'in emriyle Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesindeki Selçuklu emirleri ile Bizans'a akınlar yapmışlardır¹⁵⁴. Bu Türkmenler Sultanın isteklerini yerine getirdikleri için affedildiler. Gelirken Van gölü çevresinden geçmek için izin istedilerse de Bizans valisi izin vermeyerek Türkmenlere saldırdı. Çıkan çatışma sonucunda Bizans valisi Stefanos esir edildi. Anadolu'ya yapılan bu ilk Türkmen akınları Selçuklu egemenliğini tanımak istemeyen Oğuz beylerinin yaptığı akınlardır. Bu akınlar fetih amaçlı değildir. Ancak onların yaptığı akınlar Selçuklu devletinin Anadolu'yu Türkleştirmesi açısından temeli oluşturdu. Ayrıca XI. yy'da Türkmenlerin Anadolu'ya yaptığı bu akınlar ve akabinde buraları kendilerine yurt edinmeleri ile Türkiye tarihi de başlar¹⁵⁵. Bu dönemden itibaren

¹⁵¹ Selçuklu devletinin bu zaferle birlikte kurulması hak. geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, IX, 361-370.

¹⁵² İbnü'l-Esir, IX, 388; Tüysüz, "Türkmenler", 559; Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, 120.

¹⁵³ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 113; Sümer, *Oğuzlar*, 69; Tüysüz, "Türkmenler", 558; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK, Ankara 2014, 11-14; Ergin Ayan, "Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, 163.

¹⁵⁴ Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, S.59, bahar 2014, 222.

¹⁵⁵ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1944, 1; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 15.

Anadolu Türkomania (Türkmen ülkesi) olarak aılmıştır. Bunda da şüphesiz Türkmenlerin büyük katkıları vardır¹⁵⁶.

Göçebe Oğuz/Türkmenlere yerleşik yaşamda da rahat olmadı. Gazneli orduları ile Türkmenler arasında savaşlar vuku buldu. Türkmenler düzenli Gazneli ordusuna karşı bölük bölük gelerek savaşıp geri çekiliyorlardı¹⁵⁷. Gazneli komutanların idaresi altında olmaktan hoşnut olmayan Selçuklu emirleri de ayaklanma çıkarmışlardı. Lakin Sultan Mesud 1031 yılında bazı Selçuklu emirlerini yakalatarak idam ettirdi. İdam edilmeleri ise Oğuzlar'ın 1031 yılında Serahs ve Bâverd halkına yaptıkları hücumlardan ve Gazneli ordusu ile savaşmalarından ileri gelir. Bu Oğuz beylerinin başında Oğuzların önderlerinden olan Yağmur geliyordu. Mesud, 50 kadar Türk beyini öldürttü¹⁵⁸. Yağmur'un öldürülmesinden sonra Türkmenlerin bir kısmı Humartaş ve Ferraştaş'ın maiyetinde Rey'e geçti. Rey'e gelen Türkmenlerin sayısı 4.000 kadardır. Nitekim Horasan'a gelen ve daha sonra dağılan bu Türkmenler tarihi kaynaklarda Irak Türkmenleri, Balhan Türkmenleri ve Yavgulular/ Yavegiyya/ Yabgulular gibi çeşitli adlarla karşımıza çıkacaktır¹⁵⁹.

Bu Selçuklu beylerinin öldürülmesi isyanı bitirdiği gibi yeni Oğuz isyanına da sebep oldu. Nitekim bundan sonra da 1033 yılında isyan vuku buldu ve bastırıldı. 1034 yılında ise yine Selçuklu birlikleriyle Gazne hassa birlikleri arasında çatışma yaşandı. Bu çatışmada da mağlub olan Selçuklu birlikleri Karakum'un güneybatısına çekildiler. İsyanın son bulmasından sonra Sultan Mesud Türkmenlerin öfkeli fillerin ayağının altına atılmasını emretti¹⁶⁰.

Çağrı Bey Türkmenlerden bir kuvvet toplayarak Doğu Anadolu ve Horasan şehirlerini istila etti. Akabinde kardeşi Tuğrul Bey'e *“burada iki büyük vali var. Bunlar Harezmsah Harun ve Sebük Tekin'in torunu ve Mahmud'un oğlu Sultan Mesud. Biz yalnız bunların hakkından gelemiyoruz. Fakat keşfetmiş olduğum Horasan ve Arminya'ya gidebiliriz. Çünkü buralarda bize karşı gelebilecek kimse yoktur.”*¹⁶¹ dedi.

¹⁵⁶ Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 427.

¹⁵⁷ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 48.

¹⁵⁸ Sümer, *Oğuzlar*, 73; Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, , 536; Agacanov, *Oğuzlar*, 289.

¹⁵⁹ Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 188; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 40,159; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 48.

¹⁶⁰ Agacanov, *Oğuzlar*, 289-290.

¹⁶¹ Abû'l- Farac, I, 293.

Zaten bu dönemde Ali Tekin öldükten sonra Selçuklular'a Buhara'nın kapıları kapandı. Bu durumda Hazrem'e gidemezlerdi. Bu nedenle Selçuklular çaresiz bir şekilde Horasan'a indiler. 1035 yılında Selçuklu Türkmenleri Tuğrul Bey ile birlikte Ceyhun nehrini geçtiler¹⁶². Horasan'a gelen Oğuz beyleri Gazneli hükümdarı Mesud'dan yer talep ederler. Buna karşılık Mesud bunu kabul etmedi ve güçlenmelerine fırsat vermeden onları ezmek istedi. Nitekim savaşta (1035) Türkmenler Gazneli ordusuna büyük bir mağlubiyet yaşattı. İki taraf arasında bir anlaşma yapıldı. Anlaşmada Oğuzlar Gaznelilere tabii olacaklar ve buna karşılık Gazneli Devleti Oğuz beylerine Nesa, Ferâve ve Dihistan vilayetlerini verecekti¹⁶³. Tüm bunlardan sonra Oğuz grubu Horasan havalisinde bir yurt sahibi oldu¹⁶⁴. Bu savaşın sonra tarihin akışı Gaznelilerin aleyhine olurken Türkmenlerin lehine akmaya başladı¹⁶⁵.

1035 yılından sonra kalabalık bir Türkmen kitlesi batıya göç etti. Buraya gelen Türkmenlerin bazıları Selçuklulara bağlanırken bazıları da onlardan ayrılarak farklı yerlere dağılıyorlardı. XI. yy'daki bu dağılışı Türkmenleri geniş alanlara yayılmalarını sağlamıştır¹⁶⁶. Tuğrul Bey'in Nişabur'a gelerek tahta çıktığı sıralarda (1038) Selçuklular artık Horasan'a yayıldılar¹⁶⁷.

Reisleri Göktaş, Boğa ve Kızıl olmak üzere Oğuzlar 1038-1039 yılında Hamedan'a girerek şehri yağmaladılar¹⁶⁸. Gazneli hükümdarı Hindistan seferleri ile uğraştığı sıralarda Tuğrul ve Çağrı Bey'ler bu fırsatı değerlendirerek 1038 yılında Nişabur'u, akabinde 20-23 Mayıs 1040 yılında¹⁶⁹ Dandanakan zaferini elde ettiler. Gazneliler bu savaşta mağlub edildi¹⁷⁰. Böylece Oğuz Yabgusu'nun yanından mutsuz

¹⁶² Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 104; Abû'l- Farac, I, 293.

¹⁶³ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 44; Salim Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 537.

¹⁶⁴ Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42; Agacanov, *Oğuzlar*, 284.

¹⁶⁵ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 56.

¹⁶⁶ Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 277.

¹⁶⁷ Selçuklu Oğuzlarının Horasan'da yaptıkları faaliyetler için ayrıca bkz. İbnü'l-Esir, IX, 349-350, Sümer, *Oğuzlar*, 74-92

¹⁶⁸ Ayan, "Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları", 165.

¹⁶⁹ Dandanakan savaşının ne zaman vuku bulduğu hakkında farklı görüşler vardır. Bazı tarihçiler 1040 olduğunu belirtirken bazıları 1038, 1040-1041 yahud 1041-1042 olduğunu belirtirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 91; Ali Sevim, "Dandanakan Savaşı", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 456-457.

¹⁷⁰ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 91; Sümer, "Oğuzlar", 328; İlhan Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42. Dandanakan zaferi için bkz. Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 539-541; Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri*, 1; Ayan, "Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları", 166; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 60-64.

ayrılan küçük Türkmen grubu yaklaşık yüz yıl sonra Selçuklu devletini kurmuşlardır¹⁷¹. Dandanakan zaferinden sonra Oğuzların eskiden beri çektikleri yurt sıkıntıları son buldu. İslam ülkelerine akın eden Oğuzlar, Hamedan, Azerbaycan ve Kuzey Irak gibi uç bölgelere yerleştiler¹⁷². Gaznelilerle sürdürülen bu uzun savaş önemli sayıda Oğuz ve Türkmenlerin Selçuklu tarafında birikmesini sağladı¹⁷³. Sir-Derya Oğuzları dalgalar halinde İran'a geldiler¹⁷⁴.

Oğuz Yabgu Devletinin devamı niteliğinde olan devletin başına Tuğrul Bey geçti ve kendisi Horasan emiri olarak selamlandı¹⁷⁵. Bu devletin kurulması Türkmenlerin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Oğuz ve Türkmen birlikleri Anadolu, İran, Irak gibi bölgelere seferler düzenlediler. Onları böyle bir sefere çıkmak için cezbedici şey sadece ganimet ve esirler değildi. Bölgede hayvan sürüleri için yeni otlaklar bulmak da onları cezbetmişti¹⁷⁶.

Daha önce de belirttiğimiz gibi devlet kurulduktan sonra en önemli konulardan birisi göçebe bir hayat tarzına sahip olan Oğuzlara yaylak ve kışlak bulmaktı. Selçuklu hükümeti onları Batı uç bölgelerine doğru yönlendirdi. Bu yönlendirme ilk olarak Azerbaycan'a idi. Ancak daha sonra Oğuzlar Azerbaycan'dan sonra Anadolu'nun doğu, orta ve hatta batı şehirlerine doğru giderek sürekli akınlarda bulundular. Ancak bu akınlar kalıcı olamadı. Nitekim Bizans'ın elinde çok sayıda kale ve şehirler bulunmakta idi. Bundan dolayı Oğuzlar burada kalamayıp Azerbaycan'a geri dönmek zorunda kaldılar¹⁷⁷. Bu Türkmenlerin Azerbaycan'ın, Anadolu'nun fethinde ve Türkleşmesinde büyük katkıları vardır¹⁷⁸. Bununla birlikte bu göçebe Oğuzlar Bizans için büyük tehdit oluşturmaya başlayacaktı. Bizans sınırı boylarına yerleşen Türkmenler Selçuklu yönetimine tam bağlı olmaksızın Bizans'a karşı sürekli akınlar yaparak onları

¹⁷¹ Gündüz, "Oğuzlar", 56.

¹⁷² Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 541; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 103.

¹⁷³ Agacanov, *Oğuzlar*, 313.

¹⁷⁴ Sümer, *Oğuzlar*, X-XI.

¹⁷⁵ Mevdüdi, *Selçuklular Tarihi*, 159; Faruk Sümer, "Selçuklular(Büyük Selçuklu)", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, 368; a.mlf, *Oğuzlar*, 91; Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 43; Agacanov, *Oğuzlar*, 313.

¹⁷⁶ Agacanov, *Oğuzlar*, 314-315, 320.

¹⁷⁷ Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 43.

¹⁷⁸ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 65.

zayıflatarak devlete hizmet ettiler. Göçebe Türkmenlerin akınları ile zayıflayan Bizanslıları mağlubiyete uğratmak Selçuklu hükümeti için daha kolay oldu¹⁷⁹.

1047 yılında Türkmenler Tuğrul Bey'in ülkesine geldiler. Selçuklular bu Türkmenlerin şehir hayatına alışamadıklarını ve hala yağmacılık yaptıklarını biliyorlardı. Bu nedenle Tuğrul Bey, onları Bizans devletine yönlendirmeyi düşündü. Böylece onu bunaltan iki konudan da kurtulmuş olacaktı. Nitekim Türkmenler Rumlardan yağma yaparak ganimet ve yurt elde etmek istiyorlardı. Bu nedenle Selçukluların bu isteğini seve seve kabul ettiler. Başlarında İbrahim Yınal'ın bulunduğu topluluk Bizans devletine doğru yöneldi¹⁸⁰.

Anadolu toprakları üzerinde Türkmenler tarafından yürütülen akınlar yerini Tuğrul Bey'in devletin merkezini Nişabur'dan Rey'e taşıması ile Selçuklu ordularının düzenli seferlerine bıraktı. Tuğrul Bey, şehzadelerinin her birini Anadolu'da bir bölgenin fethiyle görevlendirdi. Bu fetihleri şehzadeler başarı ile sonuçlandırdığı gibi hüsrarla biten mücadeleler, hatta Tuğrul Bey'in amcasının oğlu Hasan gibi şehit olanlar da vardı. Tuğrul Bey Azerbaycan'ın fethi ile görevlendirilen şehzade Hasan'ın ölümünü duyunca hemen intikam için Azerbaycan'ın fethine İbrahim Yınal'ı görevlendirdi. O sıralarda kalabalık bir Türkmen kitlesi 1047 yılında Türkistan'dan Nişabur'a geldi. Oğuzlar orada Büyük Selçuklu Beylerinden İbrahim Yınal'a yurtsuzluk konusunda şikâyetle bulundu. İbrahim Yınal ise bu Türkmenlere: *“Sizin burada kalmanız ve ihtiyaçlarınızı buradan karşılamanızdan dolayı ülkem sıkıntı içine girdi. Bana kalırsa yapacağınız en doğru iş Rûmlara karşı gazaya çıkıp Allah yolunda cihad etmenizdir. Böylece ganimet de elde edersiniz. Ben de sizin izinizden gelip yapacağımız işlerde size yardımcı olacağım”*¹⁸¹ dedi. Bu gelişmeden sonra Türkmen akın ve yağmaları belli bir zamandan sonra yerini düzenli Selçuklu ordusu akınlarına bıraktı. Eskiden beri yapılan ancak başarısız olan Anadolu fetih hareketini Tuğrul Bey üstlendi. Oğuzlar Bizans ucuna gönderiliyordu. Bu suretle Doğu Anadolu Türkmenlerle doldu. Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal sözünde durarak Türkmenleri takip ederek büyük bir ordu ile Anadolu'ya girdi. Burada Bizans saldırılarına karşılık Hasankale savaşını kazanarak

¹⁷⁹Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 20-21; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslam- Türk Heterodoksisinin Teşekkülü* (2.baskı), Dergah yay, İstanbul 1996, 40.

¹⁸⁰Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 179.

¹⁸¹İbnü'l-Esir, IX, 415; Şeker, *“Anadolu'nun Türk Vatani Haline Gelmesi”*, 277.

Rumları ağır bir yenilgiye uğrattı (18 Eylül 1049). Bu seferden sonra Yınal 100.000 esir ve 10.000 araba yüklü ganimetle Rey'e geri dönerek Tuğrul Bey'i müjdeledi. İbrahim Yınal'ın galip geldiği bu savaşın ardından Bizans Peçenek tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Bu nedenle Bizans anlaşma yapılmasını teklif etti. Tuğrul Bey bu teklifi kabul ettikten sonra anlaşma yapıldı. Ancak birtakım anlaşma maddelerinden dolayı aralarında anlaşmazlık çıktı ve anlaşma bozuldu. Selçuklular böylelikle Bizans üzerine seferlere devam edecekti. Lakin bu dönemde İbrahim Yınal ile Tuğrul Bey'in taht mücadelesinden dolayı¹⁸² bu seferler bir süre durdu¹⁸³. Önceleri göçebe Türkmenlerin İslam ülkeleri Azerbaycan, Kuzey Irak, Kuzey Suriye, Güney Anadolu'ya yağma yapmaları sınırlandırılırken bu anlaşma ile Türkmenlerin Bizans topraklarına akın yapmaları da sınırlandırıldı. Bu durum ise elbette göçebe Türkmenleri rahatsız etmiştir¹⁸⁴.

İbrahim İnal komutasındaki Türkmenler Rumlara karşı Malazgirt'te bir zafer elde ettiler. Bu zafer Alparslan'nın Bizans'a karşı kazandığı zaferden farklıdır. Bu dönemde Türkmenlerin yapmış olduğu yağmalardan dolayı Bizans devleti Türkmenlerden çekinmeye başladılar. Türkmenler az zamanda birçok yeri fethettiler. Tuğrul Bey Anadolu seferine çıktı (1054)¹⁸⁵. Van Gölü civarından ordusu ile beraber Anadolu'ya girdi. Burada çeşitli yerleri ele geçirdi. Amacı Anadolu'yu kendisine açacak kilit noktaları ele geçirmekti¹⁸⁶. Bu amaçla birliklerini üç kola ayırdı. Kendisinin bulunduğu kol Kars'ı kuşatarak Erzurum'a kadar ilerledi. Fakat kışın yaklaşması, değerli bir kumandanın ölümü gibi çeşitli nedenlerden ötürü muhasarayı kaldırarak elde ettiği ganimetlerle Rey'e döndü. Kendisi Rey'e dönse de Selçuklu şehzade ve kumandanlar

¹⁸² Tuğrul Bey ile İbrahim Yınal arasındaki anlaşmazlık hak. geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, IX, 422-423.

¹⁸³ İbnü'l-Esir, IX, 415; Sümer, *Oğuzlar*, 96; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 48; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 114; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 48-49; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 191; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 163,245-246; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 16-21; Tüysüz, "Türkmenler", 560; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, DİBY, Ankara 1999, 63; a.mlf, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 277; Koca "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 542; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, (3. Baskı), TTK Ankara 2000, 49-53; Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", 223.

¹⁸⁴ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 59.

¹⁸⁵ Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 180-181; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 48.

¹⁸⁶ Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 543.

Anadolu'da başarılı seferlere imza attılar¹⁸⁷. Kuşatma esnasında Selçuklu akıncıları Bayburt üzerinden Trabzon'a kadar ulaştılar¹⁸⁸.

Tuğrul Bey bundan sonra kendisi Anadolu fetihlerine gitmese de¹⁸⁹ Anadolu'yu fetih amacından vazgeçmeyerek Selçuklu Beylerini ve emrindeki Türkmenleri fetih için görevlendirdi. Destek olan ve onları yönlendiren Tuğrul Bey'in verdiği güçle bu göçebe Türkmenler bu dönemde Anadolu'ya kesintisiz akınlar yapıyordu. Hatta bunların bir kısmı Anadolu'da kalarak sürekli yağmalar yapıyordu. Göçebe Türkmenler düzenli orduların üzerlerine geldiği haberini alınca buldukları yerleri terk ediyorlardı¹⁹⁰. Bu durumdan sonra Anadolu'ya tekrar akınlar düzenlediler. Erzincan, Erzurum, Kars, Ani'ye akınlar düzenlendi, kuşatmalar yapıldı. Selçuklu ordusu Kemah'a kadar bir engel ile karşılaşmadan ilerlediler. Şebinkarahisar'ı ele geçirdiler¹⁹¹. Başında Dinar adlı bir Türk beyinin bulunduğu 3000 kişilik bir kol ise Malatya'ya gelerek burayı yağmaladı. Bu çatışmaların birinde Dinar'ın ölmesi sonucu Hanzit bölgesine gelerek karargâh kurdular. Bu Türkmenler buradan Muş'a geçmek istiyorlardı. Ancak bu geçiş sırasında Ermenilerin saldırılarına uğrayarak büyük kayıplar verdiler¹⁹².

1059 yılında Tuğrul Bey'in emri ile Selçuklu beyleri Anadolu'ya girerek Sivas'ı ele geçirdiler. Urfa kuşatıldı ise de alınamadı. 1062'de Tuğrul Bey beylerini Anadolu'ya gönderdi. Tuğrul Bey döneminde beylerin yaptığı bu seferler keşif ve ganimet elde etme amaçlıdır. Ancak bu seferler de Anadolu'nun Türkleşmesi için alt zemini oluşturdu¹⁹³. Tuğrul Anadolu'ya akınlar yapılmasına büyük önem vermiş, her koşulda seferler yapılması için elinden geleni yapmıştır. Seferlere kendisi gidemediği dönemde Anadolu'yu boş bırakmamış, Anadolu'da karşı koyacak büyük gücün olmamasından yararlanarak seferlerine hız vermiştir. Ancak bu seferler fetih amaçlı değildir. Selçuklu beyleri akın yaptıkları yerlerde iskân etmeyi düşünmemiş, ganimetleri alarak Azerbaycan'a geri dönmüşlerdir.

¹⁸⁷ Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", 224. Bu seferler hak. geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, IX, 454-455.

¹⁸⁸ Sümer, "Selçuklular(Büyük Selçuklular)", 369.

¹⁸⁹ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 60; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 21.

¹⁹⁰ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 62; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 21-25.

¹⁹¹ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Ankara 1995, 38.

¹⁹² Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (ikinci kısım 1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (TTK Basılmamış Nüsha), 16-17; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 21-25; Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, 120.

¹⁹³ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 25-26.

II. MALAZGİRT SAVAŞINA KADAR ANADOLU'YA AKINLAR

Maveraünnehr ve Buhara yakınlarına gelen Tuğrul ve Çağrı Bey, Karahanlılara güvenmiyorlardı ve Maveraünnehr'de barınamayacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle Tuğrul Bey ve Çağrı Bey aralarında bu konuyu konuşarak karara vardılar. Buna göre Tuğrul Bey, obaların ağırlıklarını, çocukları, kadınları ve ihtiyarları alarak çöllerin gerisine gidecekti. Çağrı Bey ise Anadolu'ya keşif seferi yaparak buranın durumuna bakacaktı. Bu seferler sırasında elde edecekleri ganimet de bozulan ekonomilerini düzeltmeye yardımcı olacaktı. Ayrıca Çağrı Bey'in Anadolu'ya yönelmesinde Abbasiler döneminde Horasan'dan gelen gazilerin Bizans'a karşı yaptıkları seferler önemlidir. Çünkü bu olay Türkmenlerin Anadolu'yu tanımasını sağladı¹⁹⁴.

Daha önceki Müslüman Türk gazilerinin Bizans'a karşı Anadolu'da mücadele etmesi Selçuklu ailesini ümitlendirerek buraya yönlendirdi. Nitekim keşfedecekleri yerde ilerisi için yurt kurmak istiyorlardı. Bu keşif seferi için Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey görevlendirildi. Çağrı Bey 1018 yılında¹⁹⁵ 3000 süvari ile Van Gölü çevresine bir akın yaptı¹⁹⁶. Çağrı Bey Azerbaycan'a geldiğinde buraya kendisinden önce gelen bazı Türkmen gruplarına rastladı. Kendisine katılan bu Türkmenlerle Acem Irakı'na girdi. Akabinde Doğu Anadolu topraklarına ve Van Gölü havzasına girdi. Ermeni Kırallığına ait Van Gölü havzasında Çağrı Bey ve onun emrinde olan Türkmenlerin kahramanca savaşması Ermenileri şaşırtmış ve endişeye düşürmüştür. Selçuklu ordularının okları karşısında Ermeni askerleri geri çekilmek zorunda kaldı¹⁹⁷. Çağrı Bey'in 1016- 1021 yıllarında gerçekleştirdiği bu akını ile Türkmenler Anadolu'ya

¹⁹⁴ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, 3; a.mlf, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 32-33; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 90; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 533; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 39; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 8; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 41-42.

¹⁹⁵ Bu seferin ne zaman yapıldığı hususunda tarihçiler arasında anlaşmazlık vardır. Cahen bu seferin 1018 değil 1029 olduğunu belirtirken Mateos 1018 der. Ayrıca Aristages'e göre bu seferin tarihi 1016'dır (Urfalı Mateos, 48-49; Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", 229) Mükrimin Halil Yınanç Anadolu'ya ilk Oğuz akınlarının 1015-1020 yıllarında olduğunu belirtir (Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri*, 2).

¹⁹⁶ Salim Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 533; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 48; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 320; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 222.

¹⁹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23, 45, a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 90; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 183; a.mlf, *Anadolu'nun Fethi*, 39; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 533; Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", 220; Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 276-277.

geldi. Bu Anadolu'ya ilk Selçuklu hareketi idi. Ermeni müellifi Urfalı Mateos: “*bu zamana kadar bu tür Türk atlı askeri görülmemiştir. Ermeni askerleri onlarla karşılaşınca onların acaib şekilli yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler*¹⁹⁸.” ifadesi ile ilk Selçuklu akınını tasvir eder. Büyük Selçuklu devleti kurulduktan sonra ise Türkmenler özellikle 1040'dan sonra Anadolu'ya akın ettiler¹⁹⁹.

Van Gölü bölgesi Türk kuvvetlerinin denetimi altına girdi. Bundan başka Nahçıvan ve Nik bölgesine de istila ve akın edildi. Keşif seferi oldukça başarılı geçti. Çağrı Bey bu akını başardıktan ve Azerbaycan'da karşılaştığı Türkmenleri orada bıraktıktan sonra Buhara civarına döndü. Çağrı Bey bu seferin hikâyesini anlatırken aile mensuplarına iyi haber verip, Bizanslıları kastederek, “*Bu ülkede bize karşı koyacak bir kimseye rastlamadım, biz buradakilerin hakkından gelemiyoruz fakat keşfetmiş olduğum Anadolu'ya gidebiliriz.*” Demesinden sonra Afşin, Kutalmış ve diğer Türkmen beyleri de buna katıldılar. Bu sözler yurtsuz kalan Selçuklu Beylerini ümitlendirmiştir. Çağrı Bey'in Anadolu'da gerçekleştirdiği başarılı fetihler Maverâünnehr'de tutunamayan Selçuklular için büyük bir moral oldu. Tuğrul Bey burada Karahanlı ve Gazneli gibi güçlü devletlerle uğraşmaktaydı. Çağrı Bey kardeşine buradaki devletlerle uğraşmanın zor olacağını fakat Anadolu'da büyük bir gücün olmadığını söyleyerek Anadolu'ya yönelmeyi sağladı ki bunun sonucunda burası bir Türk yurdu haline geldi²⁰⁰.

Batı İran'dan ayrılan Türkmenler iki kola ayrılmışlardır. Bunların bir kolu Kızıl'ın reisliği altında Rey'de kaldılarsa da diğer kol Boğa, Göktaş, Mansur vs. liderliğinde Azerbaycan'a gitmişlerdir. Burada Azerbaycan'ın hâkimi olan Vehsudan'ın emrine girmişlerdir²⁰¹. Türkmenler Vehsudan ile işbirliği yaparak Bizans'a karşı Anadolu'ya akın ve istilalarda bulundular. Ancak daha sonra Vehsudan, Türkmenlere karşı Ebu'l-Heyca b. Rebibüddeve el- Hezbanî ile ittifak yaptı. Otuz kadar Türkmen başbuğunu öldürdü. Bunun üzerine öç alma duygusuyla onunla savaşan Türkmenler başarılı

¹⁹⁸ Urfalı Mateos, 48.

¹⁹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 90; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK, Ankara 2010, 214; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 8-10; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 42.

²⁰⁰ Ali Sevim, “Çağrı Bey”, 183; a.mlf, *Anadolu'nun Fethi*, 39-41; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 46; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 91; Koca, “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, 534; Gündüz, “Oğuzlar”, 55; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 8-10; Kaya, “Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, 221.

²⁰¹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 240; Kaya, “Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, 222.

olamayınca (1041) Azerbaycan'dan ayrıldılar. Türkmenlerin bir kısmı Rey'e, bir kısmı da Hamedan'a gitti. Türkmenler Hakkâri bölgesine gelip burada akınlar yaptılar. İşte bugünkü Türkiye sınırını aşanlar bu Türkmenlerdir. Onlar bu şerefi kazanmışlardır. Anadolu'ya ilk giren bu Türkmenler bölgedeki yerli halkın mallarını ele geçirdiler. Lakin dağlara kaçan yerli halk döndüklerinde Türkmenleri esir ettiler, öldürdüler. Geri kalan Türkmenler dağlara sığındılar. Diğer taraftan Tuğrul'un kardeşi İbrahim Yınal'ın yaptığı fetihlere kalabalık Türkmen kitleleri de katıldı. Bu Türkmen kitlesinin bir bölümü Erzen ve Mardin arasındaki bölgelerde akınlar yapıldı. Ayrıca Türkmenler Cizre'yi kuşatmaya çalıştılar ancak başarılı olamadılar. Cizre valisi Mervanlı Süleyman, Türkmenlerin başbuğu Mansur Bey'i yakalatıp hapsedti. Git gide ilerleyen Türkmenler Diyarbakır ve yörelerine yayıldılar. Bunun üzerine Diyar-ı Bakır Emiri Nasruddevle Ahmed topraklardan çekildikleri takdirde onlara toprak vereceklerini ve Mansur'u serbest bırakacaklarını söyledi. Türkmenler bu teklifi kabul ettiler. Böylelikle Mansur esaretten kurtuldu. Ancak verilen toprakları yeterli görmeyen Türkmenler tekrar hareketlenmeye başladılar²⁰². Onlar aksine yağma faaliyetlerini genişlettiler. Oğuzlardan bir kısmı Musul üzerine yürüyerek burayı bir müddet ellerinde tuttular. Musul'da Tuğrul Bey adına hutbe okuttular²⁰³.

Bu Türkmen hareketleri süratle ilerliyordu. Bundan başta Abbasi halifesi olmak üzere Irak Büveyhoğulları hükümdarı Celalüddeve, Musul Emiri Karvaş, Diyar-ı Bakır Emiri Nasruddevle rahatsız olmuştur. Adı geçen bu kişiler Tuğrul'a Türkmenlerden şikâyet ederek bu Türkmen akınlarının durdurulmasını istedi. Tuğrul Bey ise emirine *"kullarımın senin memleketine geldiğini haber aldım. Sen bir Sugûr (uç, hudut) emirisin. Onlara mal verip kâfirlere (Bizans) karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni beldeleridir."* cevabı ile hem ırkdaşlarını, hem Mervani ülkesini himaye etti hem de Anadolu'nun fethinin gerekliliğini belirtti. Diyar-ı Bakır ve çevresindeki Türkmen hareketinin de son bulacağına söz verdi. Tuğrul Bey Türkmenleri katına çağırdı. Ancak onlar huzuruna gitmeyeceklerini, Anadolu ve Suriye'ye çekilerek kendilerini kurtaracaklarını belirttiler. Oğuzoğlu Mansur, Göktaş, Anasioğlu ve Boğa gibi Türkmen beyleri etraflarında Türkmenleri toplayarak Diyarbakır'dan ayrıldılar.

²⁰² Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 240; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 45-46; Tüysüz, "Türkmenler", 559; Ergin Ayan, "Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları", 165; Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", 222.

²⁰³ Tüysüz, "Türkmenler", 559.

Bunun akabinde bu Türkmenler Bizans'a akınlara başladılar. Türkmenler buradan Azerbaycan'a geçebilmek için Van bölgesi Bizans Valisi Stephanos'tan izin istediler. Ancak bunu kabul etmeyen vali Türkmenlere saldırdı. Kıyasıya yapılan mücadelede Bizans valisi mağlup oldu (1045). Bu savaştan galip çıkan Türkmenler Azerbaycan'a geri döndüler²⁰⁴. Görüldüğü üzere Türkmenler ilerlemek için korkusuzca mücadele ediyor, kimsenin sözüne itaat etmiyorlardı. Türkmenlere Sultan Tuğrul'un bile sözü geçmiyordu. Gelen şikâyetçileri yatıştırmaya çalışan Tuğrul Bey, Türkmenlerin ilerlemesine de ses çıkarmıyordu.

Türkmenlerin akınları Selçuklu Sultanlarını rahatsız etmemesi ile birlikte Türkmenlerin bu akınlarını Sultanların yaptırdıklarını düşünen İmparatorlar Selçuklu Sultanları ile daima bozuşmuşlardır. Selçuklu sultanları ise Türkmenleri bazı zaman da teşvik etmiş, ancak bu teşviki Bizans'a hiçbir zaman göstermek istememiştir. Yapacağı teşvikleri Türkmenlerle gizli bir şekilde görüşerek yapmıştır.

1018'de Çağrı Beyle başlayan ve 1080 yılına kadar süren bu Oğuz akınları keşif hareketinden ileriye gidememiştir. Ancak elbette ki 1071'e kadar Anadolu'da yapılan akın ve savaşlar Anadolu'daki Bizans etkisini kırması açısından büyük bir ehemmiyet taşır²⁰⁵. Selçukluların istiklal kazanmasına kadar devam eden bu akınların tarihi bir ehemmiyeti yoktur. Selçuklu devletinin kuruluşundan Malazgirt'e kadar olan bu dönemde Selçuklu orduları Bizans ile mücadele ediyorlardı. Ancak Malazgirt ile birlikte Bizans'ın karşı koyma ve direnme gücü kırıldı. Bu durum ise Türklere bir vatan hazırladı. Türkmen boylarını korumak ve Bizans taarruzlarını kırmak amacı ile Tuğrul Bey başta olmak üzere Büyük Selçuklu Beyleri Anadolu'ya birçok sefer yaptılar²⁰⁶.

Tuğrul Bey kuvvetli bir orduyla 1054 yılında harekete geçerek Anadolu sınırlarını aştı. Türkmen nüfusu gittikçe artıyordu. Bu Türkmen nüfusuna yurt bulmak mecburiyeti doğmuştu. Hem bu neden hem de Bizans'ın anlaşma maddelerinde sorun çıkarması Tuğrul'un Anadolu fethine başlamasında amil oldu. Malazgirt önlerine kadar gelerek kuşatmaya başladı. Ancak kuşatma başarılı olamayarak kaldırıldı. Selçuklu birlikleri bundan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde akınlar yaptılar. Güçlerini toplayarak

²⁰⁴ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 159-160; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 47-48; Tüysüz, "Türkmenler", 559; Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında bir değerlendirme", 221.

²⁰⁵ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 6. Basım, Ötüken yayıncılık, İstanbul 2012, 48.

²⁰⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23,46.

Erzurum'a kadar gelen Tuğrul Bey, tekrar Malazgirt kuşatmasına başladıysa da Malazgird'i zaptedemeden Azerbaycan'a döndü. Tuğrul Bey, bundan sonra devlet içinde İbrahim Yinal isyanı sonucunda yaşanan buhrandan dolayı bizzat Anadolu fethiyle ilgilenmese bile Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen beyleri Anadolu fetih hareketlerine devam etmiştir. Ayrıca Çağrı Bey'in oğlu Yakûti de bir taraftan Anadolu fetihlerinde bulundu. Bu akınlar Bizans'ı oldukça uğraştırdı. Bizans harap olan sur ve kaleleri yeniden onarmaktan başka bir önlem alamadı²⁰⁷.

Bir Gürcü müellifi Anadolu'da vuku bulan Türkmen akınlarından biri hakkında: *“Türklerin kudreti dolayısıyla Rumlar şarktaki bütün şehir ve kalelerini bırakıp gidiyor; bu bölgeleri Türklere terk ediyor ve onların buralarda yerleşmelerine imkân veriyorlar. Hudutlarda komşumuz olan Türkler, her tarafı istila ediyorlar”* demiştir²⁰⁸. Tuğrul Bey döneminde yapılan sürekli Selçuklu akınları fetih niteliği taşımaz. Ancak bu akın ve istilalar Anadolu'nun fethine hazırlıkta büyük önem taşır²⁰⁹. Bu hareketler Anadolu'nun fethini bir nebze de olsa kolaylaştırmış, daha önceden yapılan keşif ve akınlar Anadolu'nun vatan yapılma isteğini güçlendirerek bu amaçla ilerlemeyi sağlamıştır. Tuğrul Bey Anadolu'yu fethetmek üzere bugünkü Türkiye sınırlarını aşan ilk Selçuklu hükümdarıdır²¹⁰. Onun yaptığı akınlar Anadolu'nun yurt yapılmasına temel teşkil eder.

Bu dönemdeki Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Süryani halkı, Bizanslılara düşman idiler. Bu nedenle Türklerin Anadolu'yu istilaları karşısında Bizans'ı müdafaa etmediler. Bu durum Türklerin Anadolu'da fetih yapmalarını ve burayı Türkleştirmelerini kolaylaştırdı. Ermeni vakayinamecisi Urfalı Mateos, Rum milletinin Ermenileri yurdundan koparıp buraları tahrip ettiğinden ve Türklerin istilasını kolaylaştırdıklarından bahseder. Bizans-Ermeniler ve Süryaniler arasındaki durum böyleyken Türkmenler bu durumdan istifade ile her yıl biraz daha Anadolu içlerine giriyorlardı²¹¹.

Tuğrul Bey'in ölümünden (1063) sonra Alparslan, 1064 yılında Horasan'dan Azerbaycan'a geldi ve oradan Anadolu üzerine daimi olarak akınlar yapan Türkmen

²⁰⁷ İbnü'l-Esir, IX, 454, 455; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 53-57.

²⁰⁸ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, haz. Altan Çetin- Bilal Koç, TTK, Ankara 2014, 12.

²⁰⁹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 58.

²¹⁰ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 248.

²¹¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 49. Bu konu hak. geniş bilgi için bkz Urfalı Mateos, 110-113.

beyi Tuğtekin'i de alarak Doğu Anadolu'ya gitti. Amaç Anadolu'daki Gürcü ve Ermeni gücünü kırarak yapılacak olan seferlerin güvenliğini sağlamaktı. Ani, Selçuklular tarafından ele geçirildi. Türkmenler bu başarıdan sonra bölgeye kalıcı olarak göç edeceklerdi²¹². Karahanlı hanedanına mensup olan ancak Selçuklu hizmetinde bulunan Hanoğlu Harun, 1064 ve 1065 yıllarında Diyarbakır yörelerine akınlar yaptıktan sonra Mirdasoğulları emirleri ile Bizans'a karşı birleşerek savaştı. Bu mücadelelerde Hanoğlu Harun, emrindeki Türkmen atlılarını da yanına aldı. Kuzey Suriye'ye sefer düzenleyen Bizans imparatoru IV. Romanos Diogenes ile mücadele etti ve başarılı oldu²¹³.

Akıncı Türkmen gruplarıyla keşfedilen Anadolu'ya Türkmen göçleri her yıl biraz daha artıyor ve fetih alanları git gide genişliyordu. Türkmenler 1067 yılında Antakya'ya istila ederek Tokat'a kadar ilerlediler. Ancak burada mağlub olarak geri döndüler. Türk beyleri arasında Anadolu fetihleri ile ünlü olan Afşin buradaki Bizans taarruzlarını durdurabildi. Orta Anadolu'ya yayılan Türkler Kayseri'yi fethettiler (1067)²¹⁴.

Malazgirt zaferine kadar 1059'da Sivas²¹⁵, 1064'de Kars, 1067'de Kayseri, Niksar ve Konya, 1068'de Amuriyye, 1069'da Honas başlıca fethedilen yerlerdir. Dolayısıyla Malazgirt savaşına kadar Anadolu büyük ölçüde ele geçirildi diyebiliriz. Bununla birlikte Malazgirt zaferinden önce Anadolu Türkler için güvenle oturulacak bir yer değildi. Bizans kuvvetlerinin Türkmenlere karşı harekete geçmesi durumunda Türkmenlerin onlara karşı koyabilecekleri güçleri yoktu. Anadolu'nun henüz gidilmemiş ve alınmamış pek çok yeri ve kalelerini de almaları kolay değildi. Kaleleri kuşatmak için silahları da yoktu. Bu dönemde Selçuklu orduları da Türkmenleri himaye amacı ile her zaman Anadolu seferlerine gelemiyorlardı. Bu nedenle Malazgirt savaşı öncesinde yapılan akınlar ve fetihler kalıcı olmamıştır²¹⁶. Onlar Anadolu'ya ilk geldiklerinde bir devlet kurma amaçları yoktu. Daha çok Anadolu'yu yağmalıyorlardı²¹⁷. Fakat Anadolu'nun keşfedilmesi ile Anadolu Türkmenler için bir

²¹² İbnü'l-Esir, X, 49-52; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 26-29; Esra Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, 38.

²¹³ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 31.

²¹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 50.

²¹⁵ Urfalı Mateos Tuğrul Bey'in emirlerinin Sivas'a girerek yaptıkları akınları anlatmıştır (Urfalı Mateos, 110-113).

²¹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 50-51.

²¹⁷ Speros Vryonis, Jr, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley 1971, 103.

sığınak oldu²¹⁸. Türkmenler için Anadolu, hem yerleşik hem de göçebe hayat tarzını yaşamaya elverişli bir bölge olduğundan önemliydi²¹⁹. Bu yüzden Türkmenler Anadolu'yu yurt olarak benimsediler.

Oğuz Türkleri kalabalık gruplar halinde Sir-Derya boylarından İslam ülkelerine oradan da Anadolu'ya doğru göç ederken yurt ve geçim ihtiyaçlarını karşılamak gayesi ile yerli halklara zarar verdiler. Bu nedenle yerliler Türkmenlerden şikâyet ediyorlar, her geçen gün şikâyetleri artıyordu. Ancak boy beyleri idaresinde vuku bulan büyük göçler büyük bir nizam ile ilerliyordu²²⁰.

Selçuklu devleti kurulduktan sonra Türkistan'dan gelen Türkmen göçleri sel halini aldı. Bu dönemde Türkmen göçleri için Gazneli ve Karahanlı tehdidi ortadan kalktı. İslam ülkeleri göçebelere açıldı ve artık her yer Türklerle doldu. Bu Türkmen muhacereti Büyük Selçuklu Devletini uğraştıran en mühim meselelerden birisidir. Selçuklu Devleti, İslamın hamisi sıfatıyla bir taraftan İslam ülkeleri ve halklarını göçebe Türkmen akınlarından korumaya çalışırken bir taraftan da devletin kuruluşunda büyük eziyetler çeken ırkdaşları Türkmenlere yer ve yurt bulmaya çalıştı. Bu dönemde Oğuz kabileleri kendi beyleri idaresinde müstakil hareket ediyorlardı. Bu göçebe Türkmenler çok kez Selçuklu Sultanını tanımıyor, başına buyruk hareke ediyor, yurt bulmak ve sürülerine otlak bulmak için İslam ülkelerini istila ediyorlardı. Tuğrul Bey ise göçebelere söz geçiremiyordu. Bu durumu göçebelere şikâyet eden halifeye²²¹ belli etmek istemiyordu²²². Aslında Türkmenler başbuğlarına itaat ederler ve saygı duyarlardı. Fakat istedikleri yerine getirilmeyince itaat ortadan kalkarak karşı koymaya

²¹⁸Şakir Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilasını Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S.29, Nisan 2011, 185.

²¹⁹Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 43.

²²⁰Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 51.

²²¹Halife ve İslam müellifleri ilk başlarda, Türkmenlerin İslam memleketlerinde çıkardıkları huzursuzlukların sorumlusu olarak Tuğrul Bey'i görüyorlardı. Türkmenlerin Tuğrul Bey'in idaresinde olduklarını ve Türkmenlerin istilasını onun komuta ettiğini düşünüyorlardı. Nitekim bu durumu 1044 yılında Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah'ın Tuğrul Bey'e gönderdiği mektuptan anlıyoruz: "*Ey Tuğrul Bey Muhammed! Aldığın memleketler sana kâfidir; diğer İslam ülkelerine ve hükümdarlarına dokunma!*" demiştir. Abbasi halifesi bu Türkmen istilalarını ve nüfus hareketlerini anlayamıyordu. Tuğrul Bey ise buna karşılık bir mektubunda: "*Benim askerlerim çok kalabalıktır ve memleketler onlara kâfi gelmiyor.*" fikrini elçiye bildirdi. Elçi ise: "*Bütün dünyayı alsanız yine size ve askerlerinize kâfi gelemeyecektir.*" dedi. Sultan: "*Eğer milletimden (Türkmenler) aç kalanlar kötülük yapıyorsa buna karşı ben ne yapabilirim?*" cevabını vererek Türkmen muhacirlerinin çokluğunu ve bunlar üzerinde sanıldığı gibi bir etkiye sahip olmadığını ifade eder (Abû'l- Farac, I, 302; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 47-48; Gündüz, "Oğuzlar", 56-57; Şeker, "*Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi*", 277). Tuğrul Bey bu şikâyet karşısında Halifeye bu cevabı verirken askerine de göç emri vermiştir (Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme I*, 38).

²²²Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 56.

çalışmışlardır²²³. Tuğrul Bey hem İslam ülkelerini ve halkı korumak hem de ırkdaşları olan Türkmenlere yurt bulabilmek amacı ile Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmek için uğraşıyordu. Kaynakların ifade ettiğine göre büyük Oğuz kavmi İslam ülkelerine göç edip oralara yerleştiler. Fakat İslam ülkeleri onların yerleşmesine kâfi gelmedi. Bu nedenle Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmek ve buraları yurt yapmak zaruri idi. Bu dönemde İslamın hamisi olan Büyük Selçuklu Devleti İslam ideallerini hâkim kılmak için Bizans İmparatorluğu'na karşı cihad yaptı. Bu cihadda en önemli güç Türkmen kitlelerinin Anadolu'ya göç etmesi idi. X. yy'da müdafaaya geçen İslam dünyası Selçuklular ile birlikte yeni bir güç kazandı ve cihada başladı. Bununla birlikte Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi bu zaruretlere ile Sultanların siyaseti oldu²²⁴. Tuğrul Bey böylelikle göçebe Türkmenleri hem Müslüman dünyasından uzaklaştırdı hem de onlara öncülük ederek göçebe beylerin hamisi sıfatını da kaybetmedi²²⁵.

Göçebe Türkmenlerin Anadolu'ya gelmeleri verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere yurt bulmak, sürülerine yeni otlak bulmak ve ganimet elde etmektir. İslam ülkelerinden de akınlarda bulunarak ganimet elde ediyorlardı. Ancak bu Tuğrul Bey'in siyasetine aykırı idi. Bu nedenle Türkmenler Anadolu'ya göç etmeye ve burada yurt aramaya başladılar²²⁶.

²²³Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 378.

²²⁴Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 46-48; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 112; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 62.

²²⁵Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 56.

²²⁶Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 543.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'NUN FETHİ

1.1. ANADOLU'NUN FETHİ DÖNEMİNDE TÜRKMENLER

Anadolu'nun fethi hususunda Tuğrul ve Çağrı Beyler mühimdir. Onlar Oğuz Türklerinin tarihine yön veren şahsiyetlerdir. Türkmenlerin yabancı bir ülkeye gelmelerinde ve burada devlet kurup Anadolu'yu Türkleştirmelerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Nitekim devletin sınırlarının da Bizans sınırlarına kadar genişlemesinde de büyük önemleri bulunmaktadır²²⁷. Onların önderliği kadar Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesinde Türkmenlerin de önemi büyüktür. Türkmenlerin sürekli Anadolu'ya akınlar yapması Malazgirt savaşı ile düzenli akınlar haline gelmiş ve Anadolu Türkleşmiştir. Anadolu'nun kapılarını aralayan Malazgirtle Türkmenler Anadolu'ya geldi, yerleşik yaşama geçmeye başladılar ve daha sonra Kutalmışoğullarının kurmuş olduğu devletin hizmetinde faaliyetlerini devam ettirdiler²²⁸.

Türkmenlerin Anadolu'ya yaptıkları akınlar Anadolu'yu keşfetmek açısından çok mühimdir. Nitekim Anadolu'ya gelen kalabalık Türkmen kitleleri Selçuklu Devleti tarafından iskân edilmişti. Öyle ki belli bir süre sonra Anadolu Türklerin yerli halktan da fazla olduğu bir yer haline gelmiştir.

Büyük Selçuklu Devletinde Tuğrul Bey ölünce (1063) karışıklıklar çıktı. Taht kavgaları vuku buldu. Tuğrul Bey kendi oğlu olmadığından Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı veliaht ilan etti. Diğer taraftan Alparslan Horasan'ın büyük kısmını hâkimiyeti altına aldı. Emrinde büyük askeri kuvvet vardı. Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış 50.000 kişi olduğu söylenen Türkmenleri etrafına toplayarak sultanlık için mücadele etti. Alparslan Kutalmış'ı anlaşılmaya davet etti. Lakin Kutalmış'ın etrafında toplanan Türkmenler bunun iyi olmayacağını söyleyerek Kutalmış'ı anlaşma yapmaktan alıkoydular. Bunun üzerine iki ordu savaştı. Bu savaş sonucunda Türkmenler büyük bir mağlubiyete uğradılar. Bu savaşta Kutalmış da öldü. Bundan sonra da Alparslan Rey şehrine gelerek Süleyman'ı azletti ve tahta oturdu. Alparslan, Kutalmış'ın ailesi

²²⁷ Sümer, *Oğuzlar*, 99.

²²⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 13; Ahmet Karadoğan, "Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecine Farklı Bir Bakış", *Türkler*, YTY, Ankara 2002, VI, 283.

tâbilerinden kim varsa öldürmek istedi. Fakat Nizamü'l-Mülk bunu doğru bulmadı. Bundan sonra Alparslan onları öldürmekten vaz geçti²²⁹. Bu bilgiler ışığında bir kez daha Türkmenlerin devlet üzerindeki etkilerini görmekteyiz. Türkmenler yapılacak savaşı etkilemiş ve bu Kutalmış'ın canına mal olmuştur. Türkmenlerin bu şekilde kötü sonuçlara neden olması yanında devletin birçok yönden ilerlemesine ve başka savaşlarda devletin güçlenmesine katkı sağladıklarını da bilmekteyiz.

Anadolu'nun Türkler tarafından fethi döneminde ise bu bölge güç olarak çok zayıftı. Anadolu'nun özellikle Orta, Güney ve Batı bölgeleri adeta sahipsiz kalmış gibiydi. Bu bölgelerde nüfus çok az ve oldukça hareketsizdi. Çünkü Sasani-Bizans ve akabinde Arap-Bizans mücadeleleri Anadolu'daki halkın büyük kısmını yok etmiştir. Anadolu bu dönemde harab olmuştu²³⁰. Bizans, İmparator II. Basileios'un ölümünden (1025) sonra zayıflamaya başladı. Bizans bir taraftan Peçenek, Uzlar ve Normanlar'ın saldırısıyla uğraşırken diğer taraftan Anadolu'da ortaya çıkan Selçuklu akınları ve baskıları ile meşgul oldu. Bu Selçuklu akınları Bizans'ın Anadolu'daki hâkimiyetini git gide bitirecektir²³¹.

Savaşlar neticesinde Anadolu'nun yerli halkı kendi bölgelerinde güç gösteremeyecek durumda idiler. Bu durumdan, XI. yy'da Doğu Anadolu'dan gelerek Orta Anadolu'ya ve Çukurova bölgesine rahatça yerleşen Ermeniler yararlandığı gibi, Oğuz Türkleri de Orta ve Batı Anadolu'yu karşılına ciddi bir engel çıkmadan açabildiler. Oğuzlar, yığınlar halinde Anadolu'ya XI. yy'ın başlarında Selçuklu soyundan liderler komutasında akın ettiler. XI. yy ortalarında Türkmenlerin akın ve yağmalarına dayanamayan Ani ve Kars kralları da memleketlerini Bizans imparatoruna verdiler. Türkler Bizans'ı doğudan (Malatya), güneyden (Tarsus) ve kuzeyden (Erzurum) olmak üzere uç bölgelere yerleşerek kısaç altına alıyorlardı. Bizans bu durum karşısında şehir surlarını ve kaleleri sağlamlaştırarak Türklerden korumaya çalışıyordu²³².

²²⁹ Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 222-225; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 107-108; Sümer, *Oğuzlar*, 100; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 95.

²³⁰ Sümer, *Oğuzlar*, XII.

²³¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 5-7.

²³² Sümer, *Oğuzlar*, XIII; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 34; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 38.

Türkmenlerin Anadolu'nun fethedilmesinde olduğu gibi ülkenin müdafaa edilmesinde ve Anadolu'nun Türkiye haline gelmesinde büyük rolleri oldu. Göçebe ve toprağa bağlı Türkmenler vardı. Göçebe olanlar hudutlarda yaşarlardı. Hudutlarda yaşayan bu Türkmenler devleti dış güçlere, düşmanlara karşı korur ve fetihlerde bulunurdu. Toprağa bağlı olan Türkmenler ise devletin ikta gücünü oluşturlardı²³³. Selçukluların Anadolu'yu fethetmesi ve Türkleştirmesi ile Oğuz kavminin büyük çoğunluğu yurt buldu. Başka bir deyişle Türkmenlerin yurt bulma çabası, devlet çabası ile birlikte başarıya ulaştı. Anadolu, Selçuklu fethi ile birlikte millî ve manevî bir bütünlüğü olan bir bölge oldu²³⁴.

Büyük Türk muhacereti ile Oğuzlar öz yurtlarından ayrıldılar. Oğuzlar yabgular idaresindeki devletleri yıkıldığından kabileler halinde göç ettiler. Oğuzlar kabile beylerinin emrine itaat ettiler. Beyler ise feodal birlikleri muhafaza ettiler. Bu şekilde göçler düzenli bir şekilde gerçekleşti. Oğuzlar Anadolu'ya gelince Selçuk'un torunu I.Süleymanşah'ın idaresine girdiler. Anadolu'da şartlara göre dağılarak boy beylerinin emrinde kalıyorlardı²³⁵.

XI. ortalarında fetih hareketleri ile birlikte feodal Oğuz ve Türkmen aristokratları göçebe hayattan uzaklaşmaya başladılar. Yakın ve Orta Doğu'nun fethiyle birlikte Selçuklu hükümeti savaşçılara ikta dağıttı. Bu durum Muhammed Tuğrul Bey ile başlayıp vezir Nizamü'l-Mülk ile kitlesel bir hal aldı. Selçuklu yönetimi altındaki Oğuz ve Türkmenlerden ikta alan Selçuklu komutanları bunu askerler arasında paylaşıyordu. İktaları olan savaşçılar Sultan istediği anda hizmette bulunuyorlardı²³⁶. İkta sahibi olmak karşılığında orduya alınan Türkmenler böylece yavaş yavaş yerleşik yaşama geçiyorlardı. Türkmenlerin yerleşik yaşama geçmelerini sağlayan bir diğer unsur da Türkmenlerin Rum Hıristiyan halk ile şehir pazarlarında alışveriş yapmalarıydı²³⁷.

Afşin Bey ve Gümüş Tegin, Anadolu'da daima gazalarda bulunuyorlardı. Onlar gazalarını Bizans'ın Anadolu'daki önemli merkezlerini içine alacak kadar ilerlediler²³⁸.

²³³ Sümer, *Oğuzlar*, s.574; Agacanov, *Oğuzlar*, 10.

²³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 22.

²³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23-24.

²³⁶ Agacanov, *Oğuzlar*, 325-329.

²³⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 12-13.

²³⁸ Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 545.

Lakin ikisi arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu Afşin Bey, Gümüştegin'i öldürdü. Alparslan'ın kendisini cezalandıracağından korkan Afşin emrindeki Türkmen kuvvetleri ile Suriye'ye indi. Buradan kuvvetlerin bir kısmı Antakya'ya giderek burada etrafı yağmaladı (Ağustos-Eylül 1067). Pek çok ganimet ve esir elde edildi. Bizans'a karşı Afşin'in başarılı akınlarını duyan Alparslan, Afşin'i affettiğini haber etti. Bunun üzerine Afşin harekâtı bırakarak Azerbaycan'a doğru yola çıktı (1068)²³⁹.

1067 yılında Bizans imparatoru öldü. Akabinde İmparatoriçe Eudokia, Romanos adlı bir generalle evlendi²⁴⁰. Romanos Diogenes Bizans imparatoru oldu. 1069-1070 yıllarında ilk olarak Halep yakınlarında olan Membic şehrine karargâh kurdu. Burada şiddetli bir muharebe yaşandı ve Diogenes mutlu bir şekilde buradan ayrıldı. İmparatoriçenin mektubu üzerine derhal İstanbul'a doğru yola çıktı²⁴¹. Bu gelişmeler yaşandıktan sonra Sultan da akınlarına başlayacaktır. Bizans, Hz İsa'nın İncil'de "*Son zamanlarda güneş ve ay ve yıldızlarda alametler olacak ve yer sarsıntıları ve korkunç nişaneler vuku bulacaktır*" demesini Türklerin memleketleri tahrip etmelerine işaret olarak düşündüler. Nitekim bu dönemde Türkler Doğu Anadolu'ya yürüdü ve buradaki halka ve memleketlere büyük kayıplar verdirdi²⁴².

1.1.1. Malazgirt Savaşı'nda Türkmenler

Malazgirt savaşı öncesinde Bizans; Güney İtalya'da Normanlar, Balkanlara göç eden Peçenek ve Oğuzlar ve bir taraftan da kendi içlerinde olan karışıklıklarla uğraşmakta idi. Bu durumda Bizans Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınları ile yakından

²³⁹ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 32.

²⁴⁰ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, 16; Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 239; Urfalı Mateos, 136; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 34. Alparslan'ın fetih yaptığı bu dönemde Bizans'ın durumu pekiyi değildi. İmparatorluk iç karışıklıklarla uğraşmaktaydı ve buhran dönemindeydi. 1067'de X. Dukas'ın ölümünden sonra karısı Eudokia Bizans tahtına geçti. İmparatorluk bu dönemde kendi kaderiyle baş başa bırakıldı. Bu yüzden zaten Selçuklu akınlarını ve fetihlerini önleyecek bir güç yoktu. Bizans'ın git gide kötü duruma gidiyor olması saraydaki askeri sınıfın baskısı, Eudokia'nın Roman Diogenes ile evlenmesi sonucunu doğurdu. Ancak Eudokia hâkimiyeti bitirtilen elinden bırakmak istemiyordu. Bu nedenle Diogenes ile bozuştular. Bundan sonra Diogenes sarayı terk ederek Anadolu tarafına geçmek zorunda kaldı. Anadolu'da meydana gelen akınları durdurmak için harekete geçti. Anadolu'da özellikle Kayseri'den asker topladı. Bunun haricinde Uz (Hıristiyan Oğuzlar) ve Peçenek Türklerinden, Frank, Alman, İskandinav ve İtalya Normanlarından da ücretli askerler topladı. Diogenes'in amacı Türkleri Anadolu'dan atmaktı. Selçuklulara karşı ilk başarısı Sivas Divriği yönünde Bizans'a karşı gelen Selçuklu askerlerini geri püskürtmek oldu. Ancak daha sonra Selçuklu emirleri Bizans'ı alt etti (Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.65-68; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 33-37).

²⁴¹ Urfalı Mateos, 136-137.

²⁴² Urfalı Mateos, 138.

ilgilenemiyordu. İdari olarak bu bölge zayıftı. Bunun sonucu olarak Selçuklu akınları Anadolu'nun iç taraflarına kadar ilerliyordu. Bizans bu dönemde önemli kalelerin surlarını tamir ettirip önlem almaya çalıştı ise de akınlara engel olamadı²⁴³. Bununla birlikte Bizans, Türkmen akınlarıyla zayıflasa da silahlarla donatılmış orduları vardı. Türkmenler Bizans ordularına karşı mücadele etseler de onların sıkıştırılmaları sonucu geri çekiliyorlardı. Türkmenlerin tek başına Bizans'a karşı başarılı olması mümkün değildi. Türkmenler Selçuklu ordularından yardım ve himaye bekliyorlardı. Alparslan bu dönemde bizzat Anadolu fethi ile meşgul değildi. Selçuklu beyleri ve Türkmenlerin istilalarının yeterli olacağını düşünüyordu. Bu dönemde Alparslan, Fatımîler ile mücadele ediyordu. 1070 yılında Alparslan Fatımiler üzerine hareket etti. Burada Ahlat'a gelince amcası Tuğrul Bey'in iki kez kuşatıp alamadığı Malazgirt'i onun vasiyeti üzerine muhasara etti²⁴⁴.

Bizans imparatoru Sultan'a elçi göndererek, Ahlat, Erciş ve Menbic şehirlerinin derhal Bizans'a teslim edilmesini aksi halde büyük bir ordu hazırlayacağını belirtti. Sultan bu isteği reddetti ve elçiyi azarlayarak geri gönderince İmparator büyük bir ordu oluşturmak için hazırlıklara başladı. Kısa bir süre sonra İmparator Romanos Diogenes'in büyük bir ordu ile Erzurum'a doğru ilerlediği haberi gelince Sultan telaşlandı²⁴⁵. Çünkü bu sırada ordusunun yarısı Fatımîler karşısında kaldı. Dolayısı ile Alparslan savaşa girmek istemedi²⁴⁶. Buna karşı Diogenes Türkleri yeneceğinden, onların hükümdarlarını esir edeceğinden emindi²⁴⁷.

İmparator Diogenes büyük bir ordu ile Erzurum'a doğru ilerledi. Bu haberi alan Sultan Alparslan ise Halep'te iken hemen Fırat nehrini geçerek Meyyafarikin'e vardı. İmparator ise Erzurum'a gelmişti. Savaş olduğunda Sultanın kuvvetlerinin birleşmesi mümkün olmadı. Kayıtlara göre Alparslan'ın yanında 50.000 kişiden fazla bir asker bulunmuyordu ve Bizans'ın ise 200.000 kişiden fazlaydı. Romanos Diogenes

²⁴³ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 33; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 199.

²⁴⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 52; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 71-73. bu konu için ayrıca bkz. Urfalı Mateos, 138.

²⁴⁵ Alparslan'ın ordusunda ise oldukça deneyim sahibi Türkmen beyleri ya da kumandanlar bulunuyordu. Sultana dört bin hassa askerinden başka Anadolu'ya akınlar yapan Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen beylerinin kumandalarındaki yaklaşık 40 bin akıncı kuvveti, Büyük Selçuklu devletine tabi olan on bin kadar atlı kuvvet katıldı (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 56; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 78).

²⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 53; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 76.

²⁴⁷ Süryanî Mihail, 20.

Malazgird’i zapt ederken Alparslan da Ahlat’tan kuzeye doğru ilerleyip Sübhan dağının eteklerini takiple doğuya ilerledi²⁴⁸.

Alparslan Ahlât-Malazgirt arasında olan Rahve ovasına gelip burada karargâhını kurdu. Bizans imparatoru ise Selçuklu ordusunun yakınlarına gelip burada karargâhını kurduğunu öğrenince telaşa düştü ve bu telaş orduyu da etkiledi. Ancak Alparslan Bizans ordusunun sayıca fazla olması nedeniyle meydan savaşı yapmaktan çekindi. Bu nedenle Bizans imparatoruna hem halife hem de kendi adına bir elçi heyeti göndererek anlaşma teklifinde bulundu. Ancak İmparator öncü savaşları kaybetmesine rağmen ordusunun çokluğuna ve gücüne güvenerek anlaşmayı sert bir dille reddetti²⁴⁹.

Sulh teklifi reddedilince Sultan savaş için hazırlıklarını tamamladı. Savaş nedeniyle Abbasi halifesi Kaim Biemrillah bütün İslam ülkelerine Alparslan’a dua edilmesi için emir verdi. Bu dua başta Bağdat olmak üzere tüm İslam ülkelerinde edildi. Buharalı İmam Muhammed bin Abdülmelik Sultana bütün Müslümanların dua edeceği Cuma günü savaşa girmesini istedi. Bütün camilere o gün dua ve hutbe gönderildi. Bu duanın bütün İslam ülkelerinde yapılması Selçuklu ordusunu şevklendirdi²⁵⁰.

Savaş, Bizans’ın hücumu ile başladı. Savaş başladığı sırada Selçuklu kuvvetleri süratle saldırıya geçtiler. Bu kargaşa yanında bir de Bizans ordusu içinde karışıklık vardı. Orduda kim düşman, kim dost belli değildi. Özellikle Uzlar Bizans ordusunu karıştırıyordu. Kendi ırkdaşları Selçuklu birliklerinin yanlarında olacaklardı. Asıl savaş başlamadan Selçuklular bir gece baskını yaptı. Bu baskında İmparator hemen plan yaparak Selçuklu kuvvetlerinin dikkatini çekebilmek için hazineden değerli elbiseleri, paraları ordugâhın içine serptirdi. Amaç Selçukluları pusuya düşürmektir. Ancak buna fırsat olmadan Bizans askerleri bu elbise ve paraları kapıştılar. Bunlardan Türk asıllı olanlar ise Selçuklu tarafına kazançlarıyla geçtiler. Böylece aslında savaş başlamadan

²⁴⁸ Urfalı Mateos, 141; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 55-56; Ali Sevim, “Malazgirt Muharebesi”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, 481.

²⁴⁹ Urfalı Mateos, 142; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 56; Ynanç, *Türkiye Tarihi Seçuklular Devri*, 74-75; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 6; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, 78-81; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 41-45. Diyojen sulh tekliflerini aldıkça böbürleniyordu. Bu durum ondaki savaşma azmini daha da artırıyordu (Urfalı Mateos, 142).

²⁵⁰ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme I*, 99; İbnü’l-Esir, X, 72; Faruk Sümer- Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, Ankara 1988, 52; Sevim, “Malazgirt Muharebesi”, 482; a.mlf, *Anadolu’nun Fethi*, 81. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 58; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 7; Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 241.

Bizans yenilgi yaşadı²⁵¹. Savaşa katılarak bu zaferde büyük rolü olan Türkmen beyleri ise; Gevher Âyin, Sav Tekin, Ay Tekin, Afşin, Artuk Bey, Tutak, Dimlac oğlu Muhammed, Arslan Taş, Saltuk, Danişmend, Çavlı, Çavuldur'dur. Bu kumandanlar Oğuzların farklı boylarından olup Anadolu'nun fethinde büyük önemleri bulunmakta idi²⁵².

Selçuklular ilk çatışmada, Türklerin eskiden beri kullandığı sahte bir ricat hareketi ile düşmanı içeri doğru çekiyor, kuvvetlerinin az olması nedeniyle saf halinde muharebeye girişmiyorlardı. Bu taktik bu savaşta da başarı gösterdi. Nitekim Bizanslılar düşmana doğru ilerleyince pusuda olan Türkler arkadan ani bir taarruza geçerek Bizans ordusunu büyük bir şaşkınlığa uğrattı ve bu taktikle başarılı oldular. Tam bu sıralarda da Şamanî Peçenek ve Uz süvarileri önceden kararlaştırdıkları gibi ırkdaşlarının safına geçtiler²⁵³. Bununla birlikte Bizans ordusunda bulunan Ermeniler de savaştan kaçtılar. Bu durum Bizans ordusunun iyice çöküntüye uğramasına neden oldu. Onlara başta katılan bütün birlikler yavaş yavaş savaşmadan geri çekiliyordu²⁵⁴.

Savaşta soydaşlarının tarafına geçen ve Bizans'a ihanet eden Oğuzlar, Balkanlarda Peçenekler tarafından saldırıya uğrayıp zor hava koşullarına rağmen hayatta kalmayı başaran Oğuzlardır. Bu dönemde Peçeneklerin saldırısından sonra Balkanlardaki Oğuzların bir kısmı Kiyef şehri çevresine giderken bir kısmı da burada kalarak Bizans hizmetine girmişlerdi. Lakin bu Oğuzlar daha sonra Malazgirt savaşında Bizans'ın büyük bir darbe almasına neden olacak, Türklerin de yükselişine büyük etkileri olacaktı²⁵⁵. Bizans'daki Türkmenlerin uzun zamandır görmedikleri soydaşları ile karşılaştıklarında onları tanımaları ve Bizans'a ihanet ederek ırkdaşlarının yanlarına geçmeleri savaşın kazanılması açısından son derece mühimdir. Türkmenlerin savaşlarda büyük rolü olduğunu Malazgirt savaşı ile örneklendirebiliriz.

²⁵¹Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 84; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 46-50,54; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 68.

²⁵²Sümer, *Oğuzlar*, 324; Esra Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, 41.

²⁵³Urfalı Mateos savaş esnasında Sultan tarafına geçenlerin Uzlar ve Padzunaklar olduklarını ifade eder. Diyojen Uzlari sağ, Padzunakları sol kanada yerleştirmişti. Onların saf değiştirmeleri ise bütün orduyu altüst etti (Urfalı Mateos, 143).

²⁵⁴Urfalı Mateos, 143; Sümer, *Oğuzlar*, 102; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 59-60; Yınanç, *Türkiye Tarihi Seçuklular devri*, 76; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 273; Tüysüz, "Türkmenler", 561; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 38-39. Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 88; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 547.

²⁵⁵Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 530.

Bu dönemde Bizanslıların ileri gelenleri ile imparator arasında ayrılık zuhur etmişti. Ermeni askerleri de muharebeyi terkederek kaçtılar. Ordusunun dağıldığını gören Diogenes de kılıcını kullanarak bizzat savaştı. Ancak savaşın sonucu artık belliydi. İmparator ve kumandanlar esir edildi (26 Ağustos 1071)²⁵⁶. İmparator Sultanın huzuruna çıkarken oldukça endişeli idi. Ancak Sultan Diogenes'e oldukça misafirperver davrandı. Hatta onu serbest bırakarak²⁵⁷ anlaşmayı kabul etti. Onu büyük bir törenle yanında da iki refakatçiyle İstanbul'a uğurladı. İki hükümdar dost olarak ayrıldılar²⁵⁸. Buna göre kendi fidyesi için 100.000 dinar altın, İmparatorluk için ise yıllık 360.000 dinar ödemeyi kabul etti. Bizans imparatorluğunun elindeki bütün Müslüman esirler de serbest bırakılacaktı. Aynı zamanda Doğu Anadolu'yu, Antakya, Urfa, Membic, Ahlat ve Malazgirt beldelerini Selçuklulara bıraktı. Bu anlaşmadan sonra Sultan İmparatoru bir miktar Türk askeri ile Erzurum'a ve Tokat'a kadar gönderdi²⁵⁹.

1.1.2. Malazgirt Savaşı'ndan Sonra Anadolu'nun Türkleşmesi

Sultan Alparslan, İmparator IV. Romanos Diogenes'i Malazgirt Savaşı'nda mağlup etti²⁶⁰. Bu zafer sonucunda Sultan Alparslan başta Bağdat halifesi olmak üzere tüm İslam devletlerine fetihnâme göndererek zaferi duyurdu. Bu zafer sadece İslam dünyasında değil aynı zamanda Bizans ve Avrupa ülkelerinde de ilgi ile izlendi. Bu zafer Türkler için bir dönüm noktası oldu. Türkler artık akın amacıyla değil yerleşme

²⁵⁶ Süryanî Mihail, 20. Böylece ilk defa bir Bizans imparatoru savaş alanında Müslüman bir Türk hükümdarın eline geçti (Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 548).

²⁵⁷ Diogenes yakalanmasıyla hâkimiyet ele geçirildi. Lakin Alparslan'nın Diogenes'i serbest bırakması ile Bizans ordusunda ayrılık çıkmış ve bu da iç savaşa neden olmuştur (Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 104). Bu durum da Selçukluların işine gelmiş bölgedeki nüfuzlarını bu sayede daha kolay artırmışlardır.

²⁵⁸ Urfalı Mateos, 143; İbnü'l-Esir, X, 73; Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 243-246; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 118-119; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular devri*, 76; Sümer-Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, 53-54; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 60; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 4,89; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, Çev. Ali Sevim, 2. Baskı TTK Ankara 2006, 23; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 235.

²⁵⁹ Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, 249; Abû'l-Farac, I, 323; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 60-62; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 277; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 68; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 548.

²⁶⁰ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 69. Süryanî Mihail, 1071'den bahsederken bu zaferde Kutalmış'ın oğlu ve Türkiye Selçuklu Devleti kurucusu olan Süleymanşah'ın Sultana müracaat ederek muharebenin kumandanlığını istediğini dolayısı ile savaşı Süleymanşah'ın kazandığını ve Alparslan'ın bunu sadece izlediğini ifade eder (Süryanî Mihail, 26). Lakin diğer tüm kaynaklarda savaşın bizzat Sultan tarafından yapıldığı söylenip, bu ifade hiç yer almamıştır (Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 74-75).

amacıyla Anadolu'yu feth edeceklerdir²⁶¹. Oğuzlar yeni yurtlarına geldiklerinde maddi manevi neleri varsa hepsini alarak geldiler²⁶².

Türkler bu savaştan sonra iki yıl içinde Anadolu'da ayak basmadık yer bırakmadılar²⁶³. Öyle ki 1085 yılında Avrupa'da Anadolu'ya Turquie demişlerdir²⁶⁴. Halifelik ordularının asırlarca uğraşmalarına karşın Bizanslılardan alamadıkları ülke Türkmenler tarafından süratle fethedilmiştir²⁶⁵. Alparslan, Türkmen kabilelerini Anadolu'ya getirmiş ve Anadolu Türkmenlerle dolup taşmıştır. Bu zafer Anadolu'da bir Türk yurdu kurulmasını sağladı²⁶⁶.

İki devlet arasında anlaşmanın bozulması²⁶⁷ Bizans için büyük bir felakete dönüşecekti. Çünkü bu dönemde Selçuklulara karşı gelebilecek bir güç kalmamıştı²⁶⁸. Alparslan bundan böyle Rumlara merhamet etmeksizin onlara saldırılmasını emretti ve bazı Türk beylerini Anadolu'nun fethi ile görevlendirdi. Bu dönemde artık Bizans ordusu ve gücü kalmadığından Türkmenler fetihlere girişerek iskâna başladılar. Türkmenler şimdiye kadar alamadıkları, gidemedikleri yerlere kadar ulaştılar. Anadolu'yu hem siyasi hem de sosyo-kültürel manada Türk yurdu yaptılar. Bu fetihlerle ilgili Osman Turan'ın aktardığı anonim bir Bizans kroniği: “*Kara ve deniz sanki bütün dünya kâfir barbarlar tarafından işgal edildi ve ıssızlaştırıldı. Onlar şarkın, bütün köylerini, evleri ve kiliseleriyle birlikte yağma ve tahrip ettiler*” sözleriyle Türk akınlarının ne derece etkili olduğunu gösterir. Bu fetihlerden sonra ise Anadolu'da beylikler kuruldu. Saltuklular (Erzurum), Danişmend Gazi (Sivas- Amasya). Mengüçük

²⁶¹ Sümer, *Oğuzlar*, 102; Sümer, “Selçuklular (Büyük Selçuklu)”, 370; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 26; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 94-96; Agacanov, *Selçuklular*, 18-19.

²⁶² Genç, “XI. yy'da Oğuzlar”, 493.

²⁶³ Mehmet Altay Köymen, “Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.1 1986, 27; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243- 1453)*, I, Barış Yayınevi, Mayıs 1999, 9; Ersan-Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi 2*, 14.

²⁶⁴ Sümer, “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, 574.

²⁶⁵ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 7-8.

²⁶⁶ Mehmet Altay Köymen, “Selçuklu Ordusu”, *Belleten*, TTK Ankara, Nisan 1988, LII S.202, 95; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 202; Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 103.

²⁶⁷ İmparator Diogenes'in düşmanları Caesar Ioannes Doukas ve Psellos tarafından gözlerine mil çekilerek öldürüldü. Bununla birlikte Bizanslılarla yapılan anlaşma bozuldu (Abû'l-Farac, I, 324; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 80; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 50-51; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 99; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 39; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 70). İmparator Sivas'a geldiğinde Mihail'i İmparator yaptıklarını öğrendi. Buna ses çıkarmadı. Lakin onlar Diyogenes'in gözlerini çıkararak onu ölmesine neden oldular. Durum böyle olunca çok üzülen Sultan Romalılara (Bizans) karşı yapılan sulhun geçersiz olduğunu ve derhal taarruza geçmelerini emretti (Urfalı Mateos, 144). Diyojen'in gözlerine mil çekilip kör edilmesi hak ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Komnena, 295-300.

²⁶⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, TTK Ankara, 2011, 319-320.

Gazi (Erzincan- Divriği), Maraş bölgesinde Buldacı, Harput ve çevresinde Çubuk ve Artuklu bu beylikleri kuran beylerdendir²⁶⁹. Türkmenler bu geniş yarımada'nın her köşesine baskın yapıp buraları fethetmeye çalıştılar. 1071 sonrasında yapılan bu fetih hareketlerinin amacı düşman bir ülkeyi ele geçirmektir. Ayrıca bu fetihlerle Türkmenler kendilerine yurt buldular²⁷⁰. Eskiden Türkmenler ganimet elde ettikten sonra geri dönerken bu zaferden sonra buraları benimsemeye ve yurt edinmeye başladılar²⁷¹. Türkmenler dalgalar halinde kendi hayat tarzlarına uygun gelen bölgelere yerleştiler. Bölgedeki yerli halk daha Türkler gelmeden dağıldı. Bundan ötürü bu bölge kısa zamanda Türkleşti. Türkler buralara kendi gelenekine göre ad verdiler²⁷².

Selçuklu himayesi altında Türkmenler, Azerbaycan, Orta Doğu ve Batı Anadolu'ya kadar ilerleyerek akınlarda bulunmuşlardı. Bizans ise bu dönemde mezhep farklılıkları nedeni ile XI. yy'da Ermenileri Orta Anadolu ve Çukurova bölgelerine sürdü. Ayrıca Bizans hükümeti yerli halka kötü davranıyordu. Bu nedenle Anadolu'da fetihler yapan ve din farkı gözetmeksizin herkese aynı davranan Selçukluları Ermeniler ve oradaki diğer yerli halk bir kurtarıcı olarak görüyordu²⁷³. Böylelikle Türk yönetimini gören yerliler Selçuklu hâkimiyetine girmek istediler. Ermenilerin ve bu bölgenin yerli halkının Bizans yönetiminden şikâyetçi olmaları Selçukluların ilerlemesini kolaylaştırdı. Bu bölgeye gelen göçebe Türkmenler de yerleşik yaşama ayak uydurmaya çalışarak halkla kaynaştı. Böylelikle Anadolu artık Türk yurdu olma yolunda ilerledi.

Malazgirt savaşı öncesi Türkmenler, Anadolu'ya ganimet elde etmek ve keşif için gelirken bu savaşla artık Anadolu'ya yerleşmek amacı ile Türkmen göçleri başladı.

²⁶⁹ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 120; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 80; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 99-100; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 216; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 99-102; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 50-51; Köymen, "Selçuklu Ordusu", 96; a.mlf, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 280; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 202; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 54-55; Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 271; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 548-549; Gündüz, "Oğuzlar", 57; Baykara, I. Gıyaseddin Keyhüsrev(1164-1211), 1; Selim Kaya, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi *Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK, Ankara 2006, 3.

²⁷⁰ Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 110; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 200.

²⁷¹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 280.

²⁷² Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 403-404; Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 821.

²⁷³ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 99-102; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 13.

Göçebe Türkmenler kendi hayat tarzlarına uygun yerlere gelerek buralara çadırlarını²⁷⁴ kurdular. Buraları kendilerine yurt tuttular²⁷⁵. Bu zaferden sonra doğudan gelen Türk kitleleri Melikşah'ın tahta geçmesi ardından sistemli bir hale geldiler²⁷⁶. Anadolu'ya gelen Türkmenler yalnızca siyasi hâkimiyetlerini değil aynı zamanda içtimai topluluklarını da bölgeye taşıdılar²⁷⁷. Anadolu'ya olan göçler zaman zaman kesilirken zaman zaman da hızlandı. Bu göçler neticesinde de Anadolu'da Türk nüfusu birikti²⁷⁸. Bu da Anadolu'nun tamamen Türkleşmesine büyük katkı sağladı. Ancak Anadolu'nun tamamen Türkleşmesi birkaç asrı buldu. Moğol İstilasını önünde Orta Asya ve İran'dan kaçıp gelen Türkler ikinci büyük Türkleşme hareketini gerçekleştirdiler. Bu Türkleşme hareketi XIII. ve XIV. yy'da Orta Anadolu'dan sahillere inerek tamamlanır. Tabii ki nüfus hareketinin temelini göçebeler oluşturuyordu. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti kurulduktan sonra tüccar, çiftçi, sanatkâr ve din adamları da bu göç hareketine katıldılar. Dolayısıyla Malazgirt zaferine kadar Selçuklu kuvvetleri Anadolu içlerine kadar gelmeyi başarmışlarsa da, Malazgirt ile birlikte Anadolu'da Türk yerleşmesi ve Türkleşme gerçekleşmiştir²⁷⁹.

Bu dönemdeki akınlarda Türkmenler Bizans da dâhil olmak üzere hiçbir kuvvetin etkin olamadığı Orta Anadolu ve Çukurova'ya kadar ilerlediler. Nitekim Malazgirt savaşında da Anadolu'dan Türkler'i atmayı planlayan Romanos Diogenes'e karşı bir mücadele verildi ve büyük bir başarı elde edildi. Bu zaferden sonra ise üstünlük tamamen Türkmenlerin eline geçti²⁸⁰. Türkmenler Anadolu'nun her yerine geldi ve birçok Türk Bey'i fetihlere girişti. Lakin bu dönemde bunlar dağınık halde idiler ve henüz bir Türk hâkimiyeti ve devleti mevcut değildi. Ayrıca bu dönemde Selçuklu hanedanına bağlı kalmaksızın yeni bir devlet kurmak da oldukça güçlü²⁸¹.

²⁷⁴ Konar-göçerlerin evi olan çadırlar "alacık" adıyla anılır. Bu çadırlar soğuğa, yağmura, tipiye ve sığağa oldukça dayanıklıdır(Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 823).

²⁷⁵ İbn Bibi, *El-Evamirü'l Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)I*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1990, 12; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 71; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 73; Ersan –Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi 2*, 14.

²⁷⁶ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 40.

²⁷⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 9.

²⁷⁸ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s.73-74.

²⁷⁹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 52-53; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 5,62.

²⁸⁰ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 215-216.

²⁸¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 105.

Malazgirt zaferi ile hudut bölgelerinde bekleyen Türkmenler dalgalar halinde Anadolu'nun her bölgesine yerleştiler²⁸². Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenler yanında yerleşik yaşama geçmiş olan Türkmenler de vardı²⁸³. Bu nedenle her grup kendi sosyal yapısına uygun yerler belirleyip oralara yerleşti. Bu da Köyler, Uçlar ve Şehirler olmak üzere çeşitli iskân sahalarının doğmasına neden olmuştu²⁸⁴. Malazgirt savaşı ile birlikte Selçuklular, Selçuklu emirleri ve Türkmen beyleri vasıtası ile kısa bir süre içinde ülkenin batı sınırlarına ulaştılar. Selçuklular, Malazgirt savaşından birkaç yıl sonra Bizans'ın Batı Anadolu'daki önemli merkezlerinden olan İznik'i ele geçirdiler²⁸⁵.

Malazgirt galibiyetinden sonra Alparslan beylerine Anadolu'da istedikleri yerde il tutabileceklerini söyledi. Artuk Bey yarımada'nın içlerinde, Saltuk Bey Erzurum ve çevresinde Mengüçük Bey Erzincan ve çevresinde hâkimiyet kurdular. Kutalmışoğlu I.Süleymanşah ve abisi Mansur da İznik ve çevresinde 1075 yılında İznik'i zaptederek hâkimiyet kurmuştu²⁸⁶. Bu fetih yeni bir Türk devleti kurmakla Anadolu'ya göç etmiş Türkmenleri birleştirdiği gibi Türkmenlerin büyük kitleler halinde Anadolu'ya akmasını da sağlamıştır. Süleymanşah, devleti kurarak Anadolu'daki Türkleri birleştirdi ve Anadolu tarihinde yeni bir devir başladı. Sir-Derya (Seyhun) kıyılarından Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar olan geniş bir mesafeyi aştıktan sonra Anadolu'da kendilerine vatan kuran Türkmenler Süleymanşah idaresinde yeni bir milli birlik oluşturdular.²⁸⁷

Göçmenler, Anadolu'yu yurt tutma sürecinde hem dış kuvvetlere karşı, hem de kendi aralarında mücadelelere başladılar. Güçlü olanlar hâkimiyetlerini genişleterek diğer kitleleri kendi hâkimiyetleri altına alırken güçsüz beyler hâkimiyet alanlarını kaybederek güçlü olan beylerin hâkimiyeti altına giriyordu. Beyler beraberindeki savaşçılarla Selçuklu hükümetinin yönlendirdiği yerlerde savaşabiliyordu. Oba ve oymaklar beysiz kaldığında ise ölen beyin soyundan birine yahud başka bir beye tâbi oluyorlardı ki bu da göçebe Türkmenlerin düzenini altüst ediyordu²⁸⁸.

²⁸² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İletişim Yay. İstanbul 1994, 87; Sümer, "Oğuzlar", 328.

²⁸³ Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", 591.

²⁸⁴ Çetin, "İskânlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 264.

²⁸⁵ Ersan –Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi 2*, 13.

²⁸⁶ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 74; Küçük, "Erzurum", 322.

²⁸⁷ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 15; a.mlf, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 23, 106.

²⁸⁸ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 72.

Türkmenlerin bu topraklara yaptıkları gazalar yerleşmek içindi. Malazgirt savaşının ve Türklerin Anadolu'nun batı uçlarına kadar ulaşabilmelerinin temel nedeni de budur²⁸⁹. Bu yüzden Türkmenler Anadolu'nun Türkleşmesinde en etkin rolü oynamaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelişi Türkmenlerin daha Tuğrul Bey döneminde başlayan akın ve yağmaları buraları Türkleştirmese dahi buradaki Bizans gücünü kırabilirdi ki bu Anadolu'yu fethetmek için önemli bir yardım oldu. Bu akınlar sayesinde zayıflayan Bizans, Anadolu'yu Fetheden Türklere karşı gelememiş ve Türkmenler Anadolu'ya akın etmişlerdir.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türk vatanı haline gelmesinde Sultanların uyguladığı iskân politikasının etkisi büyüktür. Türkleşmenin genel olarak uzun bir süreci kapsadığı bilinmektedir. Fakat Anadolu şehirlerinin bazılarında Türkleşme süreci farklı olmuştur. Erzincan'da şehir halkının çoğunluğu Ermeni olurken Samsun XIII. yy'da çabuk Türkleşen bir şehir olmuştur. Ayrıca fetihlerden hemen sonra bürokrasi de şehre yerleştiriliyordu. Böylece Türk hâkimiyeti ve nüfusu artıyordu²⁹⁰. Nitekim XIII. yy'ın üçüncü çeyreğine kadar Anadolu'daki Bizans toplumunun büyük bir kısmı Türk kuralları altında yaşamıştır²⁹¹.

1.2. HAÇLILAR VE TÜRKMENLERİN ORTA ANADOLU'YA ÇEKİLMESİ

Haçlı seferleri Türklerin Anadolu'da yerleşme ve vatan kurma aşamasında başladı. Bu dönemde Selçuklu akınları durmak bilmiyordu ve Bizans da bu akınları durdurmayı başaramadı. Bu konuda başarısız olan Bizans, Batı Avrupa'da Papa ve krallara başvurdu. Türklerin Marmara sahillerine ulaştığı ve Bizans'ın Anadolu'yu tamamen kaybettiği dönemde İmparator Mihael, Papa'ya bir haçlı seferi teklifinde bulundu. Lakin o dönemde bu teklif olumlu bir netice vermedi. Ancak daha sonra Papa VII. Gregoire Avrupa'da bir Haçlı havası oluşturdu ve Avrupalıları Türklere karşı hazırladı. İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118) da Selçuklular karşısında zor durumda kalınca Haçlı yardımını istedi. Bunun akabinde ise yavaş yavaş Haçlı seferleri

²⁸⁹ Ersan, –Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi* 2, 14.

²⁹⁰ Çetin, “İşkânlarla Anadolu'nun Türk vatanı Haline Gelmesi”, 266-267.

²⁹¹ Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 223.

meydana geldi. Haçlı seferlerinin başlangıcını oluşturan ilk kitleler Keşis Pierre'in beraberinde idi²⁹². Haçlı seferleri Selçuklu istilasına karşı bir tepkidir²⁹³.

Haçlı seferleri Türklerin Anadolu topraklarında kalabilmelerinde bir imtihan oldu. Oğuzların bu büyük muhacereti ile Anadolu vatan haline gelirken Avrupa derhal harekete geçti. Hıristiyanların meydana getirdiği Haçlı seferleri Türklerin saldırıya uğramalarına neden oldu. Bu dönemde Süleyman'ın, Danişmend Gazi²⁹⁴ ve diğer beylerin giriştikleri fetih hareketleri tehlikeye düşüyordu. En önemlisi Oğuzların kendileri için buldukları vatan tehlikeye düşüyordu. Bu durumdan Bizans da faydalanarak taarruza geçti. Haçlı ve Bizans taarruzları zorlu mücadelelere neden oldu. Çünkü Avrupa Türkleri Anadolu'dan çıkarabileceklerine inanıyorlardı. Türklerin artık dönecekleri yer olmadığından bu savaşlar onlar için ölüm kalım meselesi idi. Bu dönemde sahil bölgelerinden Orta Anadolu'ya göç başladı²⁹⁵.

Haçlı kuvvetleri süratle Anadolu yakasına geçerek 1097 yılının başlarında İznik önlerine geldiler ve Türkiye Selçuklu devletinin başkentini kuşatmaya başladılar. Bu sırada Sultan I. Kılıç Aslan Malatya'yı kuşatmakla meşguldü. Haçlıların İznik önlerine geldiğini haber alınca kuşatmayı kaldırarak Malatya'yı terk etti²⁹⁶. Haçlılar ilerlerken yolda karşılarına çıkan her şeyi yağmalıyor, zulüm yapıyorlardı. Fakat Sultanın kardeşi Kulan Arslan Davud kuvvetlerini ve Türkmenleri toplayarak bu kalabalık Haçlı ordusunu takip ediyor ve atik atlara binerek ani baskınlar ve saldırılar düzenliyorlardı. Türkler, atları ile düşmana saldırıyor daha sonra da derhal kaçıyor. Akabinde ise pusu kurup ani baskınlar düzenliyorlardı. Bu taktikle birçok galibiyet yaşadılar. Türklerin kılıcına çok sayıda savaşçı kurban gitti. Öyle ki savaşçı cesetler bir araya toplanıp yığıldığında yüksek bir dağ oluşabilirdi²⁹⁷.

²⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 128; Agacanov, *Selçuklular*, 18-19; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 527.

²⁹³ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 287.

²⁹⁴ Danişmend ailesinin Türkmen emirleri Konya'nın kuzeyindeki Kapadokya'da hüküm sürüyorlardı. Danişmend ise onların şefleri idi. Ayrıca Danişmend Haçlıların korkulu rüyasıydı (Urfalı Mateos, XX).

²⁹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 24; Murat Serdar, "1101 Haçlı Seferlerinin Son Durağı Merzifon", *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, 8-10 Ekim 2015, 60.

²⁹⁶ Süryanî Mihail, 46.

²⁹⁷ Anna Komnena, 307; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 15-17, 130-132, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 129; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 132; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 288; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 92-96; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 218.

İlk seferde Türklerin bu muvaffakiyetleri onları cesaretlendirdi ve sevindirdi. Ancak asıl Haçlı ordularına karşı başarı sağlanamadı. I.Haçlı ordusu yaklaşık 600.000 kişi ile Anadolu'ya geldi, Türkler ise müdafaa ettiler. Bu müdafaada Sultan çok mühim kayıplar verdirdi. Altı hafta süren muhasara neticesinde 22 yıl Selçuklu payitahtı olan İznik 19 Haziran 1097'de yapılan anlaşmayla Bizans'a teslim edildi. Selçuklu Konya'ya çekildi. Buna karşılık Aleksios şehrin yağmalanmasına izin vermediği gibi Türklerle de iyi davrandı. İznik kaybedildiği gibi Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'ye kadar da bir daha da alınamadı²⁹⁸. Buna karşın Türkler burayı kaybetse de bu ülkeden kolay kolay ayrılmayacaklarını gösterdiler²⁹⁹.

Haçlıların bu başarıları Hıristiyan dünyasında çok büyük bir sevinç yarattı. İznik İmparatora teslim edilir edilmez Haçlılar Anadolu içlerine doğru yola koyuldular³⁰⁰. I. Kılıç Arslan Haçlıların ilerlemelerine karşı Anadolu'daki Türk kuvvetlerini toplamaya çalışıyordu. Sultan bu amaçla Danişmend Gümüş-tekini, Kayseri emiri Hasan Bey'i yardıma çağırdı. Haçlılara karşı Eskişehir'de bir meydan muharebesi hazırlıkları yaptılar. Haçlılar bu alana geldikleri zaman gördükleri karşısında şaşkına döndüler. Dağ tepe Türklerle dolup taşmıştı. Sıcak yaz günlerinde (1 Temmuz 1097) vuku bulan muharebede Türkler büyük bir kahramanlıkla savaştılar. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği ve Türklerin tüm kahramanlıklarını sergilediği muharebede Haçlıların ilerleyişi durdurulamadı. Bu muharebe sonucunda Türkler Marmara ve diğer sahil bölgelerini kaybederek Orta Anadolu'ya çekildiler. Haçlılar bundan sonra Konya'ya doğru ilerlediler. Türkmenler bu mücadelede var güçleriyle müdafaada bulundular. Nitekim emir Hasan Kayseri'ye doğru ilerleyen Haçlılara karşı kahramanca savaştı fakat başarılı olamayıp bu mücadelede şehit oldu. Onun savaştığı dağa Hasan Dağı adı verildi. Selçuklu orduları sürekli saldırılarıyla Haçlıları uğraştırsalar ilerlemeler karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar (1097). Haçlıların kuvvetleri donanım bakımından Selçuklulardan oldukça üstündü. Daha sonra Urfa'yı da ele geçiren haçlılar 10 Mart 1098'de doğuda ilk haçlı devleti Urfa Kontluğunu kurdular. Haçlı liderlerinden

²⁹⁸ Anna Komnena, 325-326; Sümer, "Selçuklular(Anadolu Selçukluları)", 381; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 15-17,130-132; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 129-130; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 59; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 133; Köymen, "Selçuklu Ordusu", 96; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 94-95; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 162; Murat Serdar, "1101 Haçlı Seferlerinin Son Durağı Merzifon", 61; Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, 4-5.

²⁹⁹ Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 204.

³⁰⁰ İbnü'l-Esir, X, 227.

Bohemond Antakya'yı alarak ikinci haçlı devletini kurdu. Daha sonra ise Kudüs'ü ele geçirip devlet kurdular³⁰¹. Böylelikle Haçlılar Haçlı devletleri kurarak gittikçe Anadolu'yu ele geçiriyorlardı.

I. Haçlı seferi sırasında yüz binlerce Haçlının Anadolu'dan geçmesi Türkiye Selçuklu devletine büyük bir darbe indirdi. Türkmenlerin faaliyet gösterdikleri alanlardan geri çekilmesine neden oldu³⁰². Bizans, Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar uzanan bölgelere hâkim oldu ve Karadeniz kıyısındaki bazı yerleri de ele geçirdi. Haçlılara karşı savunulması imkânsız olan İzmir, Bizans kuvvetlerine teslim edildi. Selçuklular Bizans'tan almış oldukları Tarsus, Misis ve Adana'yı Haçlılara terk etmek zorunda kaldılar. Bu durumdan faydalanan Bizans ise buraları Haçlılardan aldı. Lakin bu karışık durumdan yararlanan Ermeniler de Çukurova'yı ele geçirdiler. Bununla birlikte Selçuklular I. Haçlı savaşı sırasında İznik'ten atılmalarına rağmen yine de batıya doğru gitmeye çaba harcamışlardır³⁰³.

Yeni Selçuklu devleti başkenti İznik'i kaybetse de Orta Anadolu'ya çekilerek yeni başkentleri Konya'da güçlerini yeniden topladı, hatta daha güçlü bir şekilde organize oldular³⁰⁴. Bu Haçlı yenilgisinden sonra Danişmendli Ahmet Gazi Haçlılara karşı büyük başarı elde etti (1101). Kılıç Arslan da Suriye'ye inmekte olan Haçlı ordusunu mağlub ederek Haçlıları Türkiye'de perişan etti. Bu gelişmeler Anadolu'da Türk varlığının korunması bakımından son derece mühimdir. Bizans'ın Anadolu'dan Türkleri tamamen atabilme hayali de bitti. Bu durum Bizans ve Haçlılar arasındaki var olan gerginliği artırdı (1101)³⁰⁵. Gümüştekin Ahmet Gazi güneyde Ermeniler ve Haçlılarla sürekli mücadele ederek Anadolu'nun Türk vatani haline gelmesinde büyük rol oynadı³⁰⁶.

Bu sıralarda Melikşah'ın ölümüyle (1092) Büyük Selçuklu Devleti'nde taht kavgaları vardı. Dolayısıyla devlet güçlü bir dönemde değildi. Ancak bununla birlikte

³⁰¹ İbnü'l-Esir, X, 227-230; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 15-17,130-132; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 131-133; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 59; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 44. Haçlıların Antakya'yı ve Kudüs'ü ele geçirmesi hak. detaylı bilgi için bkz. Anna Komnena, 339-343; İbnü'l-Esir, X, 227-231, 235-236.

³⁰² Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 185.

³⁰³ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 97; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 45.

³⁰⁴ Ersan,-Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi 2*, 14.

³⁰⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 130-132; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 59; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 96-100; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 192; Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, 6.

³⁰⁶ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 824.

Selçuklular hiçbir zaman Haçlılarla mücadele etmekten çekinmemişlerdir. Haçlılara ilk ağır darbe vuran Irak ve Suriye Türk Atabekler devletinin atabeyi İmadeddin Zengi'dir. Zengi, kalabalık Türkmen kuvvetlerinin de bulunduğu orduyla süratle harekete geçerek Urfa'yı fethetti (1144-1145)³⁰⁷. Böylece Urfa Haçlı Kontluğu yıkıldı. Bunun üzerine İkinci Haçlı seferi zuhur etti. Sultan I. İzzeddin Mesud, Alman İmparatoru III. Konrad ve Fransa kralı VII. Louis'i Eskişehir yörelerinde ağır bir mağlubiyete uğrattı (Ekim 1147). Alman ordusu 1147'de Türkler tarafından perişan edildi. Hezimete uğrayan Alman imparatorunun kaçtığını haber alan Fransa kralı Louis ise Selçuklu kuvvetlerinin saldırıları sonucu Denizli'ye kaçtı. Ancak yolda da Türkmen hücumlarıyla uğraştı. Alman ordusunun bir kısmı Suriye'ye geçerken bir kısmı da Antalya'da kaldı. Antalya'da kalanlar Türkmenler tarafından hücumu uğradı. Daha sonra buradaki halk hastalıkla perişan oldu. Onların bu hallerine acıyan Türkler onlara ekmek dağıtarak, hastalarını tedavi ettiler. Türklerin iyilik yönünü gören bu kimselerin Müslüman olduğu söylenmektedir. Avrupa'da bu mağlubiyet için büyük üzüntü yaşandı. Bizans'a ve Haçlılara karşı kazandığı bu başarılar sonucu Sultan Mesud Türkiye Selçuklu devletini Anadolu'da yeniden kurdu ve Abbasi halifesi tarafından övgüler ve tebrikler aldı³⁰⁸.

II. Kılıç Arslan'ın ülkeyi oğulları arasında paylaşırması ile ülkenin bölünmesi Selçuklu devletini sarstı. Dolayısı ile bu koşullarda Üçüncü Haçlı ordusu Suriye'ye rahatlıkla geçebildiler. Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethederek Haçlı krallığına büyük bir darbe indirmesi (1189) ve Haçlılara karşı son derece mühim başarılar kazanmasından sonra Haçlılar büyük bir ordu ile harekete geçti. Büyük bir Haçlı ordusu oluşturan Alman İmparatoru Fredrick Barbarossa Selçuklu sınırlarına girdikten sonra Anadolu'ya geldi (1190). Haçlılar yollarına kolaylıkla devam edeceklerini düşünüyorlardı. Selçuklu devletinde ise var olan taht kavgalarından ötürü devlet yönetimi güçsüzleşmişti. Bu ilerleme karşısında Türkmenler ilk etapta dağlara çekilerek kendi hayvan ve erzaklarını Haçlılara satarak ticarete girdiler. Osman Turan'ın aktardığı çağdaş bir haçlı kaynağı, "*yol boyunca Türk çadırları ve sürüleri*" ile karşılaştıklarından bahseder. Aynı zamanda Türklerin sabit bir ikametgâhının olmadığını, hayatlarının çadır altında geçtiğini, hayvanları ile otlak için dolaştıklarını ve her zaman savaşa hazır olduklarını söyler. Haçlı ordusu bu Türkmenlerle karşılaştıktan

³⁰⁷ Süryanî Mihail, 125; Gülay Ögün Bezer, "İmâdüddin Zengî", *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, 260-261.

³⁰⁸ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 62; Sevim, *Anadolunun Fethi*, 18-22,143-144.

sonra soğuk ve açlıktan yorgun düştüler. Bu durumdan faydalanan Türkmenler hemen saldırıya geçtiler. Bizans uç bölgelerinde bulunan Türkmenler, Selçuklu devletinden çok düşmana saldırarak baskınlarıyla onlara büyük kayıplar verdirttiler. Almanlar bu durumu şaşkınlıkla karşıladılar. Bunun üzerine Selçuklu elçileri Türkmenlerin “*hiçbir kanuna itaat etmeyen, komşu beldeleri yağmaya alışık olan bir kavim olduklarını ve Sultan ile de savaşmaktan çekinmediklerini*” ifade ettiler. Bazı İslam müellifleri ise Türkmenlerin Haçlılara karşı bu akınlarının Sultanın emriyle icra edildiğini ifade eder. Alman ordusu Uluborlu tarafından geçerken Türkler onlara saldırdılar. Bu saldırıda Almanlar büyük kayıplar verdiler. Bunun akabinde Haçlı ordusu Akşehir ovasına inerken Akşehir yörelerinde ilk kez Selçuklu ordusu ile savaşa girdiler. Bu savaşta Türkmenler tarafından bir hayli kayba uğratıldılar³⁰⁹. Gıyaseddin Keyhusrev’in emriyle Türkmenler, Haçlıların ellerini kollarını sallayarak Türk ülkesinden geçemeyeceklerini göstererek onlara çok ağır kayıplar verdirmişlerdir³¹⁰.

Kılıç Arslan ölmeden önce Anadolu Türkleri bir birlik içinde idi. Sultan I. Kılıç Arslan’ın ölmesi Selçuklu Devletini buhrana uğrattı. 1107- 1110 yılları arasında Türkiye Selçuklu tahtı boş kaldı³¹¹. Bu durumdan faydalanan imparator Aleksios Komnenos da Anadolu’yu istirdada başladı. Bununla birlikte Haçlı ve Bizanslıların taarruzlarına rağmen Türkmenler hâlâ işgal ettikleri yerde yaşayabiliyorlardı. Ancak devletin içinde bulunduğu buhran Türkmenlerin daha fazla müdafaa yapmalarına imkân vermedi. Bundan sonra Türkler Marmara’nın güneyinde Ulubat Gölü istikametinde geri çekilmeye başladılar. Türkmenler kadın ve çocukları ile birlikte geri çekiliyorlardı. Bizanslılar ise bu Türkmenleri takip ederek şiddetle saldırdılar. Çağdaş Bizans Müellifine göre Bizanslılar, “*Türklere karşı o kadar zalim davrandılar ki beşikteki çocukları kaynar kazanlara atarak*” büyük bir vahşet yaptılar. Bu vahşet karşısında Türkler direniş gösterecekler de büyük kayıplar verdiler³¹². Bu zulümden kurtulan Türkmen kitleleri siyah elbiselere bürünerek Anadolu içlerine çekildiler. Türkmenlere

³⁰⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 245-248; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 159-160; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, 18-22,143-144, 152-153; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 52; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 184; Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 75; Lemerle, *Bizans Tarihi*, 93; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev(1164-1211)*, TTK, Ankara 1997, 13-14; Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, 25,32.

³¹⁰ Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev(1164-1211)*, 14-15.

³¹¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 28.

³¹² Sümer, *Oğuzlar*, 134; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 175-177.

bu felaketleri anlatarak onları feryadlarıyla tahrik ettiler. Anadolu'daki Türkmenlerin intikam duyguları kabardı³¹³.

I. Kılıç Arslan'ın ölmesi ile birlikte Bizans İmparatoru Alexsios Komnenos, Adalar Denizi, Akdeniz ve Karadeniz sahillerini Türklerden kurtarabilme olanağı buldu. Orta Toroslarda ve Çukurova'da Ermeni muhacirleri prenslik kurarak Kilikya Ermeni Krallığının temelini atmaya çalıştılar. Diğer taraftan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra vuku bulan taht kavgaları Danişmendli beyliğinin gücünü bu dönemde iyice artırdı. Hatta Selçuklulardan daha güçlü olmaya başladı. Aynı zamanda Doğu'da Artuklular, Erzurum'da Saltukoğulları, Ahlat'ta Sökmenoğulları, Malatya'da Kılıç Arslan'ın oğlu Tuğrul Arslan idaresinde küçük bir Selçuklu sultanlığı belirdi. Böylece Kılıç Arslan'ın ölümü ile birlikte Selçukluları büyük bir buhran bekliyordu. Anadolu'da Bizanslılar, Haçlılar ve Ermenilerle ortaya çıkacak olan uzun bir savaş süreci ile birlikte artık Türkmenler kendilerine yurt yaptıkları Anadolu'da yaşayacaklar ya da burada ölüp gideceklerdi. Dolayısıyla bu dönemle birlikte Türkmenler zorlu bir sürece girdiler³¹⁴.

Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra diğer oğlu Şahinşah'ın Sultan olmasına kadar Selçukluların Bizanslılara karşı müdafaa ve mücadeleleri devam etti. 1110 yılında Türkiye Selçuklu Devletinin üçüncü Sultanı olan Şahinşah'ın İmparatora sulh teklif etmesi ile sulh yapıldı. Ancak bu sulh geçerli bir sulh değildi. Nitekim İmparatorun ayaklarından rahatsız olmasını fırsat bilen Türkler taarruza geçti. Selçuklu kuvvetleri İznik gölüne kadar fetihler yaptı ve Çanakkale Boğazına kadar ilerlediler. Bu taarruz başarı ile sonuçlandı. Diğer taraftan emir Muhammed de Bizans ordularına ağır kayıplar verdirdi. Bu olaylar akabinde İmparator Aleksios, Türklerin üzerine yürüyerek onları mağlub etmek istedi. Şahinşah ise bunun karşısında Eskişehir bölgesinde yurt kuran göçebe Türkmenleri yanına alarak imparatoru takip etti ve İmparatorun ordusuna devamlı hücumda bulundu. Bunun üzerine Aleksios geri çekildi ise de daha sonra tekrar Selçuklular üzerine yeni bir ordu ile yürüdü. Anna Komnena, Şahinşah'ın bu dönemde ciddi bir istilaya hazırlandığını, Horasan'dan ve Halep'ten büyük kuvvetler getirttiğini söyler. İki taraf arasındaki bu zorlu mücadelede İmparator Konya'yı hedef aldı. Bu durumu haber alan Şahinşah ise 1116 yılında ordusunu toplayarak harekete geçti.

³¹³ Anna Komnena, 441; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 134-135; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 60; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 100.

³¹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 175; Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2-3.

Mücadelede Türkler, düşman ordusunun beslenme imkânlarını yok etmek için her yeri yakıp yıktılar³¹⁵. Fakat uzun süre mücadele verilmesine rağmen Şahinşah, Aleksios ile yaptığı meydan savaşında başarılı olamayarak geri çekildi. Tüm bunlar olurken Şahinşah'ın kardeşi olan I. İzzeddin Mesud, Şahinşah'ın sultanlığını elinden almak istiyordu. Bunu duyan Şahinşah Bizans ile anlaşma yapmak zorunda kaldı³¹⁶.

Türklerin İznik ve civarını yağmaladığı haberini alan Aleksios ordusu ile onların üzerine doğru geldi. Burada vur-kaç taktiği ile Türkleri zayıflatmak amacı ile bıraktığı ordudan ayrılarak asıl ordu Eskişehir ovasına ulaştı. Amaç Konya önlerine kadar gelmekti. Akşehir'e doğru ilerleyen Bardas komutasındaki Bizans ordusu, Türkmenler tarafından baskına uğrayarak ağır kayıplar verdi. Bu Bizans kuvveti Türkmenlerin bu saldırılarına dayanamayarak çaresiz bir şekilde imparatorun yanına geri döndüler. İmparator Türklerin bu dönemde her tarafa yayıldığıнын ve kalabalık olduklarının farkına vardığından ordusunu sıkı bir düzene sokarak Akşehir'i almayı başardı³¹⁷.

I. Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Mesud, kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin desteği ile Şahinşah üzerine yürüdü. Taht için iki taraf arasında mücadele yaşandı³¹⁸. Bu mücadele sonucunda Şahinşah yakalandı ve kör edildi. Ancak onun tamamen kör olmadığı ve saltanatı için yine tehlike oluşturur düşüncesi ile Sultan Mesud (1116-1155) eski Şamanî usulüne ve Selçuklu geleneğine göre kan akıtılmadan boğdurarak öldürttü. Sultan Mesud tahta çıktığında Bizans İmparatorluğunda da taht değişikliği yaşandı. İmparatorlukta o dönemde Alexis öldü ve yerine oğlu Ioannes (1118-1143) geçti. İmparator Yuannis döneminde de Batı Anadolu ve Antakya taraflarında Türkmenlerin akınları devam ediyordu. Bu nedenle İmparator Yuannis onlara karşı seferlerini sürdürdü³¹⁹.

³¹⁵ Anna Komnena, 451-452; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 180-185; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 102-104.

³¹⁶ Anna Komnena, 451; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 185; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 292; Sevim, *Anadolu'un Fethi*, 136-137.

³¹⁷ Anna Komnena, 484; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 105.

³¹⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 292; a.mlf, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 185.

³¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 185-187.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ TÜRKMENLERİN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

2.1. TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSUNDA TÜRKMENLER

Ordu, iktidarın ve hâkimiyetin temel kaynaklarından biridir. Hem iktidarlarını ve hâkimiyetlerini kurmak, hem güçlerini iç ve dış tehditlere karşı korumak için güçlü bir orduya ihtiyaç vardır. Yetenekli askerler, güçlü atlar ve kaliteli mühimmat ordunun gücünü belirler³²⁰. Türklerde de ordu hâkimiyeti kurmak için yeterince güçlüdür. Nitekim Türk ordusu gerek bir yerin yurt yapılmasında gerek Türk medeniyeti oluşturmada bu gücünü göstermektedir³²¹. Her gelenekte ordu düzeni farklıdır. Türk geleneğinde orduda ikili düzen mevcuttur. Ordu ikiye bölünür ve buna da “kol” denirdi. Türklerde sağ kol daha itibarlı idi³²². Nitekim Türk boyları arasında “sağ” ve “sol” kol bölünmesi olduğu gibi, bu gelenek Oğuzlarda da vardı. “Sağ kol”un başında Kayı ve Bayat boyu beyleri, “Sol kol”un başında ise Bayındır ve Çavundur beyleri bulunmakta idi. Sağ kol beylerbeyi Kayı ve Bayat kabilesinden Aşut Bey, sol kol beylerbeyi ise Bayındır’dan İbrahim Bey idi. Oğuz teşkilatında Üçoklar Bozoklara tâbidir³²³. Türklerin savaş tekniği ile ilgili Anna Komnena “...onlarda sağ kanat, sol kanat ve merkez birbirinden uzakta durur ve deyiş yerinde ise sınıksız bitişik phalanx bir dizilişi yoktur; saf aralıktır; böylece onların sağ kanadına ya da sol kanadına saldırıldığında gerek merkez, gerek arkada duran, ordunun geri kalanı, sizin üzerine çullandır...”³²⁴ demiştir. Bu bilgiler ışığında Türkmenlerin oldukça farklı ve etkili bir savaş tekniği olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim Türkmenler her daim Bizans ve Haçlı gibi büyük kuvvetlerle meydan savaşına girmek yerine çeşitli kollara ayrılarak küçük kuvvetlerle düşmanın üzerine yürüyor, kısa zaman sonra ise geri çekiliyorlardı. Bu taktik vur kaç taktiğidir. Türkmenler bu taktikle büyük başarılarla mazhar oldular.

³²⁰ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 67.

³²¹ Köymen, “Selçuklu Ordusu”, 92.

³²² Sümer, *Oğuzlar*, 205,406.

³²³ Köprülü, “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, aktaran: Tülay Metin, *TİD*, XXVI, sayı:1, Temmuz 2011, 208; Orkun, *Oğuzlara Dair*, 11,13; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 90; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 222.

³²⁴ Anna Komnena, 487

Türk toplumunun en dinamik ve en hareketli unsuru Türkmenlerdir³²⁵. Onlar Sultanların en kırılmaz ve sadık kuvvetini oluştururdu³²⁶. Türkmenlerin kullandığı bir savaş taktiği “sahte ricat” tekniğidir³²⁷. Ayrıca Türkmenler düşmana karşı sayıca az olduklarında kötü olan durumu kendi lehlerine çevirmek için ateş yakarak ve naralar atarak sayılarını düşmana çok gibi hissettirirlerdi. Nitekim Türkmenler bunu İmparator Alexios ordusuna karşı yaptılar. Anna Komnena, Türklerin kurnazlık konusunda ustalıklarından bahsederek şunları eklemiştir :”İmparatorun kendileri üzerine ilerlemekte olduğunu öğrenince, dehşete düştüler ve hemen pek çok sayıda ateşler yaktılar; böylece, ateşleri görececek kişilere, orada büyük bir ordu varmış izlenimi vermeye çalıştılar. Bu ateşler neredeyse göğü tutuşturmakta ve deneyimsiz nice kişiyi yulğunluğa düşürmekte idi; ama bunların hiçbiri İmparatoru kaygılandırmadı”³²⁸ diyor. Her ne kadar bu hileye kanmadıkları ifade edilse de taktik başarılı oldu, çünkü imparatorun ordusu Türkmenlerin üzerine yürümeyerek sabahın olmasını bekledi. V. J. Parry: “Türkler yağmur gibi ok yağdırmada, hücumu süratle tekrarlamada, sahte geri çekilme ile düşmanı önceden belirlenmiş pusulara çekip imha etmede son derece başarılı idiler.”³²⁹ der.

Bir savaşın kazanılmasında savaşçı unsur yanında komutanların niteliği de çok önemlidir. Mühimmatın ve ordu sayısının fazla olması savaşın kazanılmasında küçük bir unsurdur. Nitekim Türkmen atlıları ve komutanları teşkilat, araç gereç ve sayı bakımından Gazneli ordusundan çok az olmasına karşın bu orduya karşı arka arkaya zaferler elde ederek kendi bağımsız devletlerini kurdular (1040)³³⁰.

Türkmenler için askerlik ayrı bir meslek değil, hayatlarından bir parçadır. Onlar her an için savaşa hazır durumdadırlar. Daha küçükken ok atmak öğretilirdi. Böylelikle Türkmenler daha küçük yaşta biniciliğe ve okçuluğa aşina olarak yetişirlerdi. Türkmenlerin sporları, avlanmaları dahi askeri hazırlık niteliğinde idi³³¹.

³²⁵ Koca, “Türkiye Selçuklu Uçları”, 823.

³²⁶ Köprülü, “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, 208.

³²⁷ Türk ordularındaki atlılar savaşta geri çekilir gibi yaparak düşmana tekrar hücum ederler (El-Câhiz, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler’in Faziletleri*, Çev. Ramazan Şeşen, Ankara 1988, 70).

³²⁸ Anna Komnena, 480.

³²⁹ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 163.

³³⁰ Sevim, “Dandanakan Savaşı”, 457; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 80.

³³¹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 270.

El-Câhiz, IX. yy'da yazdığı Menakib Cund el- Hilafa ve Fazail el-Etrak kitabında Türkmenlerin savaşma özelliklerinden bahsetmiştir. Câhiz, "...*Harpte seçim hakkı Türkün elindedir. Kaçarsa bir ceza göreceğinden korkmaz. Yararlılık gösterirse mükâfat beklemez. Türkler memleketlerinde yağmalarında, savaşlarında hep böyledirler. Takip olunmazlar, başkalarını takip ederler. Bununla beraber, Türk'e karşı hiçbir şey duramaz, hiçbir kimse onu yutulacak bir lokma olarak kabul edemez...*"³³². IX. yy'da Türkmenlerin El-Câhiz'in ifade ettiği gibi savaşma amaçları sadece ganimet elde etmektir. Fakat zaman ilerledikçe Türkmenlerin sırf ganimet elde etmek için savaşma gayeleri değişecektir. XI. yy'da Türkmenler Anadolu'yu yurt tutmak amacı ile geldiler. XII. yy'da ise fetihlere giriştiler. XII. yy'da Türklerin Bizans'a karşı birçok seferleri oldu³³³.

Büyük Selçuklu Devleti kuruluncaya kadar Selçuklu hanedan mensupları ve arkalarında olan kitle "Türkmen" olarak anılmakta idi. Öyle ki Tuğrul Bey, Abbasi halifesi tarafından Bağdat'a davet edilinceye kadar "Türkmen Beyi" olarak anıldı. Fakat devlet Türk-İslam teşekkülü halini alınca Türkmen adı sadece devlet teşkilatı dışındaki konar-göçer Oğuz boyları ve onların başındaki beyler için kullanılmaya başlandı³³⁴. Oysaki devletin temelini oluşturan, devleti kuran Türkmenlerdi. Türkmenler devlet kurulduktan sonra ikinci plana atılacaklardır. Türkiye Selçuklu Devleti de tıpkı Büyük Selçuklu Devleti gibi Türkmenlerin kurmuş olduğu bir devlettir. Süleymanşâh'ın en önemli desteği, başta dedesi Arslan Yabgu'ya bağlı olan Türkmenler olmak üzere, Türkmenlerdir. Türkmen beyleri devletin ilk dönemlerinde yönetim kademesinde yer aldılar. Hâkim unsur bu dönemde Türkmenler oldu³³⁵.

Türkiye Selçuklu Devleti daha önce de belirttiğimiz gibi 1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya kitleler halinde gelen Türkmenler ve daha sonrasında Süleymanşâh önderliğinde teşkilatın kurulup geliştirilmesi ile var olan bir devlettir. Türkiye Selçuklularında ordu teşkilatı kuvvetli olduğundandır ki Türkiye Selçuklu ordusu tüm engelleri aşarak Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmiştir. Lakin 1243 Köseadağ savaşından sonra bu ordu Moğollara karşı mücadele edememiş, yenilgiye uğramıştır.

³³² El- Câhiz, s.70.

³³³ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1995, 86.

³³⁴ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 103.

³³⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 21.

Türkiye Selçuklu ordusu bu dönemde bir yenilgi yaşamış olsa da Anadolu'da hâkim güç haline gelen Türk nüfusu, kültürü, geleneği devam etmiştir³³⁶.

Türkmenlerin Selçuklu devletindeki önemli görevlerinden birisi de casusluk yapmaları idi. Düşman ordusunda olan Türkmenler (Uz, Peçenek) savaşta ırkdaşları ile karşılaştıklarında onların yanına geçiyordu. Bazı zaman da sırf haberleri Selçuklu devletine iletmek için düşman orduda kalmaya devam ediyorlardı. Nitekim I. Kılıç Arslan döneminde 1101 yılında Haçlı ordusunun yola çıktığı Selçuklu casusları tarafından haber edilmişti. Selçuklu hükümeti bu gelişmeyi önceden haber aldığı için gerekli olan tüm tedbirleri almıştı³³⁷.

Türkmenler orduda ve savaşta büyük etkiye sahiptiler. Öyle ki iki taraf arasında olan savaşta kendi tarafını belirleyip o orduda yer aldığında genellikle o taraf galibiyet elde ederdi. Nitekim 1187 yılında Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul ile halifenin veziri Celaleddin b. Yunus arasında Hemedan yöresinde mücadele yaşandı. Bu mücadelede Yıva boyu halifenin tarafında yer aldı. Savaş esnasında Sultanın askerleri bozguna uğrayarak, Yıva boyunun kovalamasına mağruz kaldılar. Onlardan üzerlerindeki yükleri atıp kaçmakla kurtuldular. Türkmenlerin amacı zaten ganimet elde etmektir. Amaçlarına ulaşan Türkmenler elde ettikleri ganimetleri alınca savaş meydanına dönmediler. Onlar galibiyetle ayrılırlar da savaşı kazanan taraf Sultan II. Tuğrul oldu³³⁸.

Türk ordularının en önemli asker kaynağı milli ananeleri bozulmamış olan göçebe Türkmenlerdi³³⁹. Göçebe Türkmenlerin devletin kuruluşunda büyük katkıları vardır³⁴⁰. Anadolu'ya geldikten bir süre sonra Türkmenler artık göçebeliklerini bırakarak yerleşik hayata geçmeye başladılar. Ülkenin iç kısımlarında şehirleşme görüldü. Bu Türkmenler Selçuklu ordusuna sipahi askerini veriyorlardı. Yerleşik yaşama geçen Türkmenlere bir zaman sonra Türk denilmeye başlandı. Malazgirt savaşından sonra çeşitli zamanlarda Anadolu'ya gelen Türkmen boylarının bir kısmı uçlara yerleşti. Anadolu'nun uçlarda yani sınır bölgelerinde yaşayan Türkmenler, "Uç Türkmenleri"³⁴¹ adı ile bilinirlerdi.

³³⁶ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, VIII.

³³⁷ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya yay, İstanbul 1997, 65; Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, 60.

³³⁸ Sümer, *Oğuzlar*, 361.

³³⁹ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 88.

³⁴⁰ Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 347.

³⁴¹ Uçlarda toplanan bu Türkmenler "Etrâk-i Uç" (Uç Türkleri) yahud "Türkmenü'l-Uç" (Uç Türkmeni) adıyla anılırlar (Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 821; a.mlf, *Selçuklularında Ordu ve Askerî Kültür*, 106).

Onlar Türk ordularının cengâver ruhunu taşıyorlardı³⁴². Bu Türkmenler düşmana karşı akıncı ve muhafız görevi görüyorlardı. Sınırları Bizans, Haçlı ve Ermeni tehlikelerine karşı koruyordu. Ayrıca bu uçlardaki Türkmenler daima akın yapmaya gittiklerinden ötürü savaşçı özelliklerini canlı tutmuşlardır³⁴³.

Uç Türkmenleri buldukları yerleri Türkleştirmek açısından çok önemli bir rol oynuyordu³⁴⁴. Sultanlar lüzum gördüklerinde ordularına uçlardan takviye alırlardı. Bu kuvvetler kendi reislerine bağlı Türkmen kuvvetleridir³⁴⁵. Bu Türkmenlerin Haçlı seferlerinden sonra da Anadolu'da Türk varlığının devam etmesinde büyük katkıları oldu. Bizans ucunda yaşayan Türkmenler, Rumlara karşı yaptıkları başarılı savaşlar ile kendilerinden söz ettirdiler. Hatta uç (kenar, hudud) kelimesinin anlamını bilmeyen müverrihler bu kelimeyi Türkmenlerin adı sanmışlardır. Moğol istilası üzerine Anadolu'ya yeni unsurlar katıldı. Bu unsurlarla gücünü artıran Türkmenler, Selçuklu devletinin fethedemediği Batı Anadolu ve Marmara bölgelerine yerleştiler³⁴⁶. Batı Anadolu artık bütünüyle "Türkmen ülkesi" durumuna geldi³⁴⁷. Öyle ki bu bölgeler XVI. yüzyılda Anadolu'da en az Hıristiyan nüfusu bulunan bölgeler arasındaydı³⁴⁸. Horasan ve Maverâünnehr'deki Türk boyları Moğol istilası ve baskısına daha fazla katlanamayarak Anadolu'ya geldi. Bu göç Anadolu'daki Türk nüfusunu artırdı³⁴⁹. Türkiye Selçuklu Devletini düşmana karşı koruyanlardan bazıları Germiyan, Eşref, Hamid, Menteşe ve Teke Türkmenleridir. Karaman Türkmenleri devleti Ermenilere karşı müdafaa ettiler³⁵⁰.

Bununla birlikte Gulamlar³⁵¹ Türkiye Selçuklu ordusunda daimi kuvvetleri oluşturan bir unsurdur³⁵². Gulam sisteminden önce Türkiye Selçuklularının askeri gücü

³⁴² Köprülü, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", 217.

³⁴³ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 405; Sümer, *Oğuzlar*, 135; Köymen, "Selçuklu Ordusu", 94; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara 1988, XI; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, TTK, Ankara 1970, 4; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 106,107; Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *EÜSBED*, Cilt 6, Sayı 2 2013, 295.

³⁴⁴ Orhan Türkdoğan, *Türkiye'nin Etnik Yapısı- Sosyolojik Bir Analiz*, Çizgi Kitabevi yay. Konya 2013, 125.

³⁴⁵ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 74.

³⁴⁶ Sümer, *Oğuzlar*, 135; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 4.

³⁴⁷ Gündüz, "Oğuzlar", 60.

³⁴⁸ Tüysüz, "Türkmenler", 568.

³⁴⁹ Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 293.

³⁵⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, XI.

³⁵¹ Esir ve köle olarak hizmete alınan kişilerin becerilerine ve aldıkları eğitime göre başta ordu olmak üzere devletin çeşitli kurumlarda görevlendirilmesidir. Türkiye Selçuklu Devletinde Sultanın şahsına

büyük oranda Türkmenlere dayanıyordu. Türkmenlerin, kuruluş döneminde askerî teşkilata büyük tesirleri vardır. Bu dönemdeki askerî düzen Türkmenlere dayanıyordu. Özellikle uç Türkmenleri Selçuklu ordusunun önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Nitekim Tuğrul Bey'in askerlerinin çoğunluğu Türkmenlerden oluşmaktaydı. Lakin XII. yy'dan sonra Türkmenlerin nüfuzu azaldı ve Gulam sistemine geçiş başlandı³⁵³. Askerî sistemdeki bu değişiklik Sultanın konumunu güçlendirme isteğiydi. Ayrıca bu sistem merkezî otoritenin güçlendirilmesi için yapılan bir değişiklikti³⁵⁴. Askerî, sivil kadrolarda gulam sisteminden yararlanıldı. Gulamhanelerde Türk terbiyesi ile yetişmiş olan bu kişiler sivil, askerî teşkilatta yer aldılar. Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu'da hâkimiyetini kurduktan sonra bölgeye yoğun olarak gelen İranlılar arasından devlete yarar sağlayacağı düşünülen kişiler devlet hizmetine alındı³⁵⁵. Türkmenlerin bu merkezî otorite sistemine ayak uyduramayacakları düşünülerek bu sistem getirildi. Merkezî otoriteye en büyük engel Türkmenlerdi. Nitekim Türkmenler, genellikle özgür olmayı seven ve Sultanın her dediğine itaat etmeyen ve istemediği bir konuda Sultanı dinlemeyen ve hatta ona karşı isyan eden bir kitleydi. Türkmenleri kontrol altına almak oldukça güçtü. Sultan Türkmenlere laf geçiremez hale geldi. Türkmenler için yerleşik devlet düzeninin sınır kavramının, devletlerarası anlaşmaların bir ehemmiyeti bulunmuyordu. Türkmenlerin sınır ihlalleri yapması devletin Bizans ile arasında gerginlik yaşamasına neden oluyordu. Tüm bu nedenlerden ötürü Sultan bu tehlikeyi önemseyerek gulam sistemini uygulamaya koydu³⁵⁶. Süryanî Mihail, bu konuyla ilgili

---

münhasır her an savaşa hazır, maaşlı bir ordu oluşturuldu. Bu ordu Gulam Ordusu idi. Lakin Gulam sistemi Devletin kuruluş döneminde devletin siyasî, idarî ve askerî yapısının büyük oranda Türkmen unsuruna, aşiret ananelerine dayanır. Yerleşme ve birlik oluşturma döneminde ise Gulam sistemi ile ordu kurulmuştur (XII. yy sonları) (Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 27,34). Selçuklular'da Gulam sistemi hak. bkz. Coşkun Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Teşkilatında Gulam Sistemi*, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2010.

³⁵²Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 26

³⁵³ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 162; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 143; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 22; Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, 125. Gulam sistemini kullanan tüm devletlerde saraya küçük yaşta alınan gulamların yetiştirilmesine önem verilmiştir. Türkiye Selçuklu devletinde de gulâm mektepleri bulunmaktadır (Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Camiü't-Tevârih*, 158).

³⁵⁴Aslında bu merkeziyetçi anlayışın getirilmeye çalışılması Tuğrul Bey'e kadar gider. Nitekim Türk devlet anlayışında ülke hanedan üyelerinin ortak malıdır anlayışı vardı. Bu Türk feodal sisteminin doğmasına neden oldu. Türk devletinde iç kavgalar başladı. Bunun önüne geçebilmek için Tuğrul Bey döneminde bir taraftan ülke hanedan üyeleri ve Türkmen beyleri arasında paylaştırılırken diğer yandan onların nüfuzu azaltılmaya çalışıldı (Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 89-90).

³⁵⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 22

³⁵⁶ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 34, 35, 38, 39, 92, 219.

“...Türkmenler yağmacılık ve katliâmla heyecanlandıkları vakit, emirler onlara mani olamıyorlardı...”³⁵⁷ demiştir.

Devletin kurulma aşamasında külfetini Türkmenlerin çekmesine rağmen nimetlerinden başkaları istifade etmişlerdir. Bunun farkında olan Türkmenler ise devlete küsmüşlerdir³⁵⁸. Üvey muamelesi görmüşlerdir; çünkü devlete yüksek mertebelere onlar değil devşirmeler getirilmiştir. Türkmenler bir köşeye atılmıştır. Bu nedenle küskünlükten de öte devlete karşı nefret duymalarına neden olmuştur³⁵⁹.

Büyük Selçuklu Devleti Türkmenleri orduda saf dışı bırakmaya çalışırken Nizamü'l-Mülk Türkmenlerin tekrar devlet hizmetine sokulmaları gerektiğini ve onları kontrol altına alma yolunun yerleşik hayata geçirmek olduğunu söyleyerek Türkmenlerin saray hizmetine alınmasını ve onların ıktâ ile toprağa bağlatılmasını ileri sürdü. Bunları söylerken Türkmenlerin devletin kuruluşundaki var olan büyük katkılarından da bahsetti. Türkmenlerin devlete gerek siyasî gerek sosyal sıkıntılar yaşatmalarına rağmen, Sultan, devletin kuruluşunda büyük önem arz eden Türkmenleri tekrar devlet hizmetine almanın yollarını aradı ve Türkmenlerin devlete hangi sebeplerden adeta düşman gibi hareket ettiklerini anlamaya ve birtakım tedbirler almaya yöneldi. Devlete küskün Türkmenleri devlete bağlamak için Türkmen çocuklarından alınan 1000 çocuğun silah ve hizmet terbiyesi almalarını ve saray gulamları tarzında yetiştirilmesini teklif etti. Ancak merkezileşme çabası Türkmenler üzerinde pek de etkili olamadı. Merkezî otoriteye bağlı kalmayı asla kabul etmeyen Türkmenlerin bazıları Büyük Selçuklu Devletinin hâkimiyetinin az olduğu yani özgürce hareket edebilecekleri Anadolu'ya göçerken bazıları da Selçuklu Sultanlarının yönlendirmesi üzerine Anadolu'ya geldiler³⁶⁰.

Türkmenlerin devletin temelini oluşturma ve daha sonra yönetim ve ordudan uzaklaştırılmalarında kaderleri aynıdır. Türkmenler Büyük Selçuklu Devletinde olduğu

³⁵⁷ Süryanî Mihail, 276.

³⁵⁸ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 162.

³⁵⁹ Türkdöğän, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 351; a.mlf, *Etnik Sosyoloji*, 160-161; a.mlf, *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, 129.

³⁶⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 48; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 92,93,215,284; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 164; Köprülü, “Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti”, 218; Gündüz, “Oğuzlar”, 58; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 62; Ergan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 95; Türkdöğän, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 347; a.mlf, *Türkiye'nin Etnik Yapısı- Sosyolojik Bir Analiz*, 126. Mükrimin Halil Yinanç, Nizamü'l Mülk'ün Türkmenleri İslam İmparatorluğunun en fesatçı ve belalı unsuru gördüğünü ve hatta Türk beylerini işbaşından attırdıklarını söyler (Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 99,100; Sümer, *Oğuzlar*, 109).

gibi Türkiye Selçuklu Devletinde de devletin temelini atmışlar, lakin her iki devlette de merkezî otoriteyi korumak ve güçlendirmek maksadı ile uzaklaştırılmaya çalışılmışlardır. Her iki devlet de eğer Türkmenleri dışlamasaydı düşmana karşı çok daha kuvvetli olabilirdi.

Sultan Alparslan, Türkmenleri Bizans sınırına yerleştirdi. Bunların başına ya Selçuklu şehzadesi koyacaktı ya da bir memlûk emirin buyruğuna verecekti. Bunlardan Gümüş-Tegin Türkmen beylerinden biri olan Bekçioğlu Afşin tarafından öldürüldü (1069). 1070'de Alparslan'ın eniştesi Er-basgan Azerbaycan'daki hudut bölgelerinde yaşayan Nâvekiyye Türkmenlerinin bir kısmını etrafında toplayarak Bizans imparatorluğuna sığındı. Hâlbuki Tuğrul Bey öldüğünde Er-basgan Alparslan'ı destekliyordu. Bu aslında halledilemeyen Türkmen sorununun neticesiydi³⁶¹.

Büyük Selçukluların Anadolu kolu olan Türkiye Selçuklu Devleti de İktâ sistemini kullanmıştır. Süleymanşah'tan sonra Anadolu'da etkin olan Türkmen beyleri başta olmak üzere devlet ricaline araziler verildi. Lakin kuruluş döneminde merkezi otorite sağlanmıştı denilemez. Nitekim daha önce de değindiğimiz üzere devletin idarî, askerî, siyasî yapısı büyük oranda Türkmenlere dayalı idi. Fethedilen yerlerden arazi paylaşımı yapılıyordu ki bunun amacı Türkmen beylerini hem fetih faaliyetlerine yönlendirmek hem de onları yerleşik yaşama geçirmekti³⁶².

Türkmenlerin iş başından alınması, Türkmen beylerinin Selçuklu etrafında toplanması neticesinde kısa zaman içerisinde devlet kuran Selçuklu şehzadelerinin çıkardıkları isyanlar ve bu isyana Türkmenlerin karışmasındandır. Tüm bu nedenlerden ötürü Türkmen beyleri büyük vazifelerden uzaklaştırıldı. Öyle ki devlet teşkilatında görevlendirilen Türkmenler azınlık haline geldi. Merkezî otoriteyi güçlendirmek ve hükümdar ailesi ve saltanat kurumunu korumak için yapılan bu uygulama ile Selçuklu kendi yurttaşlarına ilgisiz oldu. Lakin Türkmenleri devlet hizmetinden mahrum bırakmaları devletlerinin yıkılmasında büyük bir neden oldu³⁶³.

Genel itibariyle Türkmenlerin isyanlara katıldığı için görevlerinden alıkonulduğu ifade edilse de Türkmenlerin isyanlara katılmalarından ve huzursuzluk çıkarmalarından

³⁶¹Sümer, *Oğuzlar*, 107, 108.

³⁶²Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 96-97; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, TVYY, İstanbul 2000, 203.

³⁶³Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 98,99; Sümer, *Oğuzlar*, 117; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 23.

evvel devletin kurulmasında emeğinin yadsınamayacağı Türkmenlerin, saf dışı bırakılmasını görmezden gelemeyiz. Devletin kurulmasında büyük emekleri olan Türkmenler devlete küskün hale geldiler. Bundan sonra isyanlara katılıp huzursuzluk çıkardılar ve yağma yaptılar.

Uçlardaki Türkmen aşiretleri, Selçuklu Devleti için büyük şans olması yanında ifade ettiğimiz üzere zararları da oldu. Uç Türkmenleri şeklen Selçuklu devletine bağlı olmakla birlikte genellikle müstakil hareket etmeyi tercih ederlerdi. Ayrıca şehzadeler arasında olan taht kavgalarında taraf tutarak dâhili karışıklıkların artmasına neden oluyor, isyan hareketlerine katılıyor ve tüccar kervanlarını yağmalıyorlardı. Türkmenlerin özellikle düşman kuvvetlerine karşı başına buyruk hareket etmesi Selçuklu Devletinin dış siyasette zorluklar yaşamasına sebebiyet veriyordu³⁶⁴.

Türkmenlerin başına buyruk hareket etmeleri, kendi arzularına göre itaat etmeleri ve yağmacılık geleneklerini devam ettirmelerinden ötürü Tuğrul Bey ve Alparslan soydaşları ve tebaaları Türkmenlerden şikâyetçi idiler. Oğuzların başlarında bulunan lidere de saygıları ve itaatleri sınırsız değildi. Yapılması gereken yapılmadığında yahud onlara göre yanlış olan şeyler yapıldığında itaat ortadan kalkarak öfkeyle atlarına binip yağma yapıyorlardı. Kendilerine göre doğru olmayan bir şeyi asla kabul etmezlerdi. Meselâ Türkmenler, Tuğrul Bey'den onlara yağma yaptırmadığı için şikâyetçi olmuşlardı³⁶⁵.

Türkmenler Tuğrul Bey'den şikâyetçi olmalarına karşın II. Kılıç Arslan da Türkmenlerin bağımsız hareket etmelerinden şikâyetçi idi. Nitekim tahta oturduktan sonra rakiplerini bertaraf ederek hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Onun döneminde Bizans sınırına yerleşen Türkmenler Bizans topraklarına akınlar düzenliyorlardı. Bu iki durum da Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos'u endişelendiriyordu. Selçuklular bu dönemde Anadolu'da birliği sağlamıştı. Bu nedenle Bizans hemen harekete geçip onların daha fazla ilerlemelerini durdurmak için II. Kılıç Arslan'ın rakipleri ile görüşmelere başladı. 1158 yılında imparator sefere çıkarak Phrygia bölgesine gelerek burada karşılına çıkan Türklerin çoğunu öldürdü. İmparator bundan sonra Musul atabeyi Nureddin Mahmud ile anlaşma yaptı. Amaç Kılıç Arslan'a karşı birleşip gücünü sağlamlaştırmaktı. Bu ittifaktan haberi olan Sultan, İmparatorun ordusunun

³⁶⁴ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 75-76.

³⁶⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 105.

topraklarından geçmelerine izin vermedi. Ancak bunu dinlemeyip ordusunu Selçuklu topraklarından geçirmeye çalışması İmparatorun ordusunun Kütahya yakınlarında Türkmenlerin saldırılarına uğramalarına neden oldu. Bu saldırıda imparatorun ordusu ağır kayıplar verdi. Türkmenlerin 12.000 kişi öldürdükleri kaydedilmiştir. Bizans ile dostluk anlaşmasının olduğu halde böyle bir saldırıyı Selçuklunun yapması eleştirilir. Lakin İmparatorun ordusuna saldıranlar Selçukluya bağlı bir ordu değil, kendi beyleri idaresinde hareket eden ve Selçuklu idaresine bağlı olmayan Türkmenlerdir. Ancak İmparator bu saldırının Sultanın emriyle olduğunu düşündüğünden Türkmenlerin hareketlerinden II. Kılıç Arslan'ı sorumlu tutmuştur. II. Kılıç Arslan ise bir elçi göndererek bu saldırıların kendisi ile bir bağlantısı olmadığını ifade etmişti. Ancak zaten İmparator II. Kılıç Arslan'a karşı Nureddin Mahmud ile anlaşma yapması ile anlaşmayı bozmuş oluyordu. Manuel bundan sonra Türklerden intikam almak için harekete geçti. 1159'da Manuel, Anadolu eyaletlerinde kendisine bağlı birliklere tüm Türk bölgelerine saldırı emrini verdi. Amaç Türklerin birbirlerine yardıma gelmelerini sağlamaktı. Daha sonra kendisi de Dorylaion'a gelerek Türklere büyük kayıplar verdirdi. Tabi bu saldırıda yine Türkmenler de onlara büyük kayıplar verdirdiler³⁶⁶.

Bu saldırıdan sonra Manuel İstanbul'a döner dönmez Türkmen toplulukları harekete geçerek Isparta ve Denizli bölgelerine kadar olan yerlere akınlar düzenlediler. Bunun akabinde Manuel tekrar Türklere saldırmak için harekete geçti. Alaşehir'e ulaştıktan sonra Türk topraklarına saldırdı. Bunu duyan Sultan, kuvvetlerini Bizans ordusuna karşı gönderdi. Daha önceki seferlerde olduğu gibi bu seferde de dağlık bölgelerde kurulan pusular Bizans'a zayıf verdi. Böylece yine Bizans'ın Türklerin ilerleyişini durdurma çabaları boşa gitti³⁶⁷.

II. Kılıç Arslan'a karşı Bizans'ın gücü yetmiyordu. Bu nedenle ona karşı ittifak kurarak güçlenmeyi düşündü. Danişmendli Yağlıbasan, Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah, Kayseri meliki Zunnün ve Malatya hâkimi Zülkarneyn ile ittifak etti. Bunu haber alan

³⁶⁶ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 174-175; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 148-151. Ayrıca bu konu hak. bkz. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 188.

³⁶⁷ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 151-153; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 175.

Kılıç Arslan Bizanslı esirleri serbest bırakacağını belirterek barış teklifinde bulundu³⁶⁸. Fakat Manuel bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Manuel'in ittifak yaptığı Danişmendli Yağıbasan ile anlaşma yapmaya çalıştı. Bu sonuç vermeyince Yağıbasan ile mücadeleye girişti ise de mağlup oldu. Bu mağlubiyet II. Kılıç Arslan için büyük bir itibar kaybı oldu. Daha fazla itibar kaybetmek istemeyen II. Kılıç Arslan barış teklifini yineledi. İmparator Sultanın sözlerine yemin ettirdikten sonra anlaşma sağlandı (1161/62)³⁶⁹.

Yapılan barış on yıl kadar geçerli oldu. Ancak zamanla daha çok güçlenen II. Kılıç Arslan artık bu anlaşmanın maddelerinin yükümlülüğünden kurtulmak istiyordu. Sultan kendisine bağlı Türkmen topluluklarını teşvik ederek Bizans sınırlarına akın yapmalarını sağlıyordu. Bu sayede imparatorun daha fazla taviz almayı düşünüyordu³⁷⁰. Bununla birlikte kendisini tehlikeye atmak istemeyen Sultan, elçiler göndererek barışı korumak istediğini dile getiriyordu. Ancak barışı korumak istemesi ve bunun için uğraşı Selçuklu-Bizans arasının bozulmasını engelleyemedi. Eskişehir-Kütahya bölgesinde yüz bine yakın kalabalık Türkmen toplulukları ve bunların faaliyetleri bu bozulmada en önemli etkidir. Merkezî otoriteye bağlı olmayan bu Türkmenler Bizans arazilerine sık sık akınlar düzenliyorlardı. Bu akınlar artık iç bölgelere kadar uzanıyordu. Türkmen akınlarını Bizans engelleyemiyor, Bizans ahalisi Selçuklu Sultanına sığınıyorlardı. Selçuklu devlet geleneğindeki dinî hoşgörü ile sultan bunlara hoşgörü gösteriyor ve ona sığınan Hıristiyanların çoğu Selçuklu yönetimini Bizans yönetimine tercih ediyorlardı. İmparator, sultanın Türkmenlerin bu akınlarına karşı suskunluğunu korumasından dolayı II. Kılıç Arslan'ı suçlu görüyordu. İmparator Manuel, II. Kılıç Arslan'a elçi göndererek anlaşmayı hatırlattı ve Türkmenlerin bu faaliyetlerini durdurmasını istedi. Ancak bu girişimle Türkmenlerin akınları durmadı ve girişim sonuçsuz kaldı. Aksine Türkmenler hayvanlarına otlak bulmak amacı ile Sandıklı Ovasını işgal ettiler. Bunun üzerine artık Manuel harekete geçti. 1173 yılında İmparatorun ilerlediğini gören Kılıç Arslan, henüz savaşa girmek istemediğinden ötürü İmparatora hemen beylerinden Süleyman'ı gönderdi. Süleyman Türkmenlerin Selçuklu

³⁶⁸ Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 122; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 153

³⁶⁹ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 153-154.

³⁷⁰ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 85-86; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 162-163.

sultanına bağılı olmaksızın hareket ettiğini belirterek onu barışa ikna etti³⁷¹. Bizans İmparatorları, Selçukluların göçebelere arka çıktıklarını ileri sürerek bundan şikâyet ediyorlardı. Bunun anlaşmayı bozduğunu belirtiyorlardı. Bizans, Sultanların otlaklar bulmak gayesi ile sınır alanlarının ötesine giden göçebelere kontrol edemediklerini anlayamıyordu³⁷².

Bu anlaşma çok uzun sürmedi. Türkmenler imparatorun İstanbul'a dönmesinin ardından Bizans arazilerine girerek akınlarına devam ettiler. Türkmenler, Denizli ve etrafını yağma ederek Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar ulaştılar. İmparator, Türkmenlerin faaliyetlerine karşılık bölgeye ordular gönderdi³⁷³. I. Manuel, Mikhail Angelos ve Basile Tzikandelos adlı komutanlarını Türkmenler üzerine gönderdi. Lakin bu durumdan haberdar olan Türkmenlerin onlar gelmeden geri çekilmesi ile Edremit, Kırkağaç ve Bergama yeniden Bizans'ın eline geçti. Bu dönemde Denizli de güvence altına alındı. Bununla birlikte I. Manuel, Dorylaion gibi önemli bir mevkiyi tahkim etmeye başladı. II. Kılıç Arslan bunu duyar duymaz hediyelerle birlikte elçi göndererek anlaşmayı bozduğunu ve bunun nedeninin ne olduğunu sordu. I. Manuel ise alaycı bir şekilde Danişmendli Zünnün ve sultanın kardeşi Şahinşah'a ait toprakları isteyerek savaşı kaçılmaz yaptı. Artık savaş zamanının geldiğini gören sultan hazırlıklara başladı. Sultan savaş hazırlıklarının yanında Türkmenlere akınları ile Dorylaion'da olan çalışmaları geciktirmelerini emretti. Bu sırada Şahinşah imparatorun yanında idi. İmparator Şahinşah'ı Amasya'yı ele geçirmesi için görevlendirdi. Ancak Şahinşah büyük bir mağlubiyet ile imparatorun yanına geri döndü³⁷⁴.

Selçuklu Devleti'nin gittikçe hâkimiyetini genişlettiğini gören İmparator Manuel endişeye düştü. İmparator Batı Anadolu'daki Türkmenlerin istilalarını bahane etti. Amacı Türkleri Anadolu'dan atmaktı. Bu gaye ile Anadolu'ya yeni kuvvetler göndererek sefer yapmaya karar verdi. Bunu haber alan Kılıç Arslan ise daha önceki anlaşmayı yenilemeyi teklif etti. Ancak Bizans imparatoru bunu kabul etmedi. İmparator tıpkı Romanos Diogenes gibi Türkleri Anadolu'dan tamamen çıkarmak arzusu ile savaş hazırlıkları yaptı. Bununla birlikte kendisine sığınan Danişmendli emiri

³⁷¹ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 85, Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 162-164; Aldulkerim Özaydın, "II. Kılıçarslan", *DİA*, XXV, Ankara 2002, 400.

³⁷² Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebelere ve Osmanlılar*, 33.

³⁷³ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 86.

³⁷⁴ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 121-122; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 164-165.

Zünnun ve şehzade Şahinşah'ın daha önce hâkimiyeti altında olan memleketlerin Bizans'a verilmesi şartını ileri sürerek bu anlaşmanın olabileceğini söyledi. İmparator, anlaşmayı kolayca reddedebiliyordu, çünkü tıpkı Diogenes gibi İngiliz, Macar, Frank, Sırp ve Peçeneklerden oluşan Bizans ordusu ile savaşı kazanacağından ve Türkleri Anadolu'dan atacağından emindi. Yapılan şartı Sultan kabul etmedi ve kuvvetlerini Denizli yörelerine kadar göndererek Bizans topraklarına akın ettirdi. Sultan tekrar bir anlaşma isteğinde bundu ise de imparator Manuel bunu kabul etmedi. Bunun akabinde İmparator, Eskişehir ve Sublaion istihkâmlarının inşasına başladı. Sultan, buna mani olabilmek için istilaya girişti. Buna karşılık Manuel; Macar, Peçenek, Frank ve Sırp kuvvetlerini de ordusu içine alarak 1176 yılı ilkbahar ayında Denizli yönünde harekete geçerek ilerledi. Bu durum karşısında hazırlıklara başlamak zorunda olan Sultan bir taraftan da Bizans'ı yıpratmaları için Türkmenlere emir verdi. Kalabalık Türkmen kuvvetleri Bizans ordusuna sürekli akınlar yaparak onları yıpratıyorlardı. Ayrıca Sultan bir taraftan barış girişimlerine de devam ediyordu³⁷⁵.

Bizans ordusu Kılıç Arslan tarafından Miryakephalon vadisinde pusuya düşürülerek büyük bir meydan savaşı vuku buldu. Manuel, Myriokefalon savaşında Anadolu'yu artık Türklerden kurtarmakta kararlıydı. Bu kararlılıkla büyük bir ordu ile karşılarına çıktı. Kılıç Arslan ise yine tedbirli davranarak sulhun yenilenmesini teklif etti. Lakin Manuel bu teklifi kabul etmedi. Bu dönemde Anadolu denildiğinde akla Türkmenler ve başarıları gelmekte idi. Bizans kumandanları ise bundan ötürü İmparatora Türk süvarisinin gücünden, Türkmenlerin muharebelerdeki başarılarından, güçlerinden ve ordularının çokluğundan bahsederek sulhu kabul etmesi gerektiğini ileri sürdü. Ancak Manuel dinlemedi. Savaş başlamadan uçlarda sayıları oldukça fazla olan Türkmenler düşmanı yürüyüşte ve ordugâhta hırpalıyorlardı. İmparatorun ağırlıkları 50.000 Türkmen tarafından yağma edildi. İmparator bu kötü durumu düzeltmeye çalışsa da başarılı olamadı ve gece karanlığı çökünce Türkmenler düşmanı öldürmeye başladı, Myriokefalon denilen vadi cesetlerle dolup taşı. Bundan sonra İmparator sulh yapmak durumunda kaldı. Bu savaşta İmparatorun bütün ordusu yok edilebilirdi. Ancak Sultan İmparatorun sulh teklifini kabul etti. Sultan, esir alınması mümkün olan İmparatora

³⁷⁵ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 123-124; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 231-235; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 148-150; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 64; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 169-170; Özaydın, "II. Kılıçarslan", 401; Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, 11.

merhamet ederek onu serbest bıraktı. Bu duruma sinirlenen Türkmenler Bizans ordusunun peşini bırakmadılar³⁷⁶. Bu durumun farkında olan Sultan ise Türkmenlerin saldırılarından korumak için İstanbul'a dönen İmparatora 3 Selçuklu beyine refakat görevi verdi. İmparator bu durumu yanında bulunan Selçuklu emirine sorunca o da, “*Türkmenler bize tâbi değildir.*” dedi. Bu savaşa kadar Bizans Anadolu’yu Türklerden kurtarma konusunda ümitliydi. Ancak ümitleri ve hayalleri bu savaşla birlikte tarihe karıştı. Bundan sonra Anadolu kesinlikle Türk vatanı olmuş ve “*Türkiye*” adını almıştır³⁷⁷. Bu zafer Bizans’ın Türkleri Anadolu’da mağlup etme hayallerini bitirmiştir³⁷⁸. Anadolu’daki Türk nüfusu da artık iyice çoğaldı. Nitekim Anadolu’ya gelen Avrupalılar buraya “*Romalıların ülkesi*” değil “*Türklerin ülkesi= Turquae/ Türkiye demişlerdir*”³⁷⁹. Kılıç Arslan Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattığı halde anlaşma yoluna gitti³⁸⁰.

Türkmenlerin başına buyruk hareketleri devleti savaşa sürüklemiştir. 1187 yılında yine başına buyruk hareket eden Rüstem adlı bir Türkmen, çoban Türkmenlerden atlı toplayarak yağma yapmak gayesi ile Kilikya’ya geldi. Kilikya hâkimi Leon ise durumu haber alır almaz Maraş bölgesindeki geçitleri kapattı ve onların hepsini kılıçtan geçirdi³⁸¹.

Kaynaklar Türkmenlerin kendilerine özgü savaş taktiklerinin olduğunu, okçuluk konusunda eşi olmayan maharetler sergilediklerini ve oldukça atik olduklarını ifade ederler. Lakin bu güzel özellikler yanında Türkmenlerin şehir ve kaleleri kuşatırken ağır silahlarla donatılmış ordu karşısında yetersiz kaldıklarını da belirtirler³⁸². Dolayısı ile Türkiye Selçuklu Devleti’nin silahlarla donatılmış güçlü ordulara karşı mücadele edebilecek güçlü düzenli bir orduya ihtiyacı olduğu anlaşıldı. Elbette bu düzenli ordu oluşturmanın nedenlerinden bir tanesi de Sultanın Türkmenleri hâkimiyeti altında

³⁷⁶ Manuel ve ordusunun üzerine saldırılarda bulunan bu Türkmenlerin Sultan tarafından gönderildiğini düşünmektedir. Sultan avını elinden kaçırdığına pişman olmuş ve tekrar saldırıya geçmiştir (Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 132).

³⁷⁷ Süryanî Mihail, 249-250; Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, 124-125; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 231-235; Sümer, *Oğuzlar*, 590; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, 148-150; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 64; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 69-170; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 180-182; Özaydın, “II. Kılıçarslan”, 401; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 39-40, 123-124; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 48.

³⁷⁸ Lemerle, *Bizans Tarihi*, 90.

³⁷⁹ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 82.

³⁸⁰ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 76.

³⁸¹ Abûl’Farac, II, 447-448.

³⁸² Anna Komnena, 488.

tutamayacağını bildiği için yeni kurulan bu orduyla merkezi otoriteyi kurmak istemesiydi. Ancak bir düzenli ordu oluşturulmasına karşın askeri nizamda Türkmenler dışlanmadı³⁸³ ve her askerî olayda Türkmenler etkisini ve rolünü devam ettirdi ve hatta zaman zaman ücretli asker olarak çalıştılar³⁸⁴.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Türkmen beylerinin devlet hizmetinde git gide etkisi azaltılıyordu. Öyle ki Melikşah devrinde devlet hizmetindeki Türkmen beyleri birkaç kişiden oluşuyordu. Bu birkaç Türkmen beyine de önemli mevkiiler verilmiyordu. Bu Türkmen beylerinden Artuk Bey en tanınmış olan Türkmen beyidir. Artuk Bey'e değerli bir mevki verilmedi ve nihayetinde Artuk Bey de Melikşah'ın hizmetinden ayrılarak Suriye meliki Tutuş'un emrine girdi³⁸⁵.

Bizans, tüm seferlerinde olduğu gibi Anadolu'daki mücadelesinde de ordusunda birçok ücretli asker bulunduruyordu. Bu askerler arasında Kıpçak, Uz, Peçenekler gibi Türk olan gruplar da vardı. Ayrıca Türk ücretli askerleri arasında Türkmen birlikleri de XI. yy'dan itibaren Bizans ordusunda görev aldılar³⁸⁶. Türkiye Selçuklu Devleti de ordusunda ücretli asker bulunduruyordu. Devlet ücretli askerleri, askeri hizmette bulunmuş tecrübeli Türkler arasından seçiyordu. Devletin ücretli askerleri Türkler arasından seçmesinin nedeni sadece onların savaşçı özelliklerinin iyi olması değil aynı zamanda güvenilir olmaları ve işlerine sadık olmaları da büyük bir etkendi³⁸⁷. Bu mevzuata ait kayda II. Rükneddin Süleymanşah'ın 1202 tarihli Gürcistan Seferi'nde rastlanır. Sulttan bu savaşta Türkmenlere pek çok hediye ve altın vererek onları ordusuna kattı. Gürcü kaynakları ise Türkiye Selçuklu Devleti ordusunun temelini teşkil eden Türkmenleri de ücretli askerler arasında sayar. Bu kayıt Türkmenlere ilk kez ücretli asker denilmesi açısından önemlidir. Önceleri Sultanın emri ile savaşlara katılan ve gönüllü olarak çalışan ordunun temelini teşkil eden Türkmenler artık ücretli asker olarak nitelendirildi. Aynı şekilde Halep seferinde de Türkmenlerin orduya katılması emrolundu³⁸⁸. Bunun akabinde Köseadağ savaşı olduğunda da Selçuklu Sultanı ve devlet erkânı, büyük bir tehlike oluşturan Moğolların karşısında güçlü bir hazırlık yapılması

³⁸³ Türkmenler ilk düzenli ordu kurulduğunda ordudan uzaklaştırılmak istendi. Devlet artık Türkmenlerin etkinliği olsun istemiyordu. Lakin daha sonra askeri ihtiyaçtan dolayı Türkmenler yine orduya alındı(Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 42,125-126).

³⁸⁴ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 41-42,125.

³⁸⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 108.

³⁸⁶ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 120.

³⁸⁷ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 115.

³⁸⁸ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 126, 128, 131.

gerektiğinin farkındaydılar. Bu nedenle melikler Sultanın emriyle asker toplamaya koyuldular. Daha önce de olduğu gibi ücretli asker olarak nitelendirilen Türkmenler de ordunun güçlenmesi için toplanan ücretli askerler arasındaydılar³⁸⁹.

Anna Komnena, Türkmenlerin savaş taktiğinden şu şekilde bahseder: “*O (İmparator), çok birikimli deneyimi dolayısıyla, Türklerin savaşma düzeninin diğer uluslarinkine benzemediğini ve onların, Homeros’un söylediği üzere, kalkana karşı kalkan, tolgaya karşı tolga, savaşçıya karşı savaşçı ilkesine göre dizilmediğini biliyordu*”³⁹⁰. Yine başka bir Bizans kaynağı da Türkmenlerin bir eşkıya çetesi gibi Bizanslılara baskın yaptıklarını anlatır. Türkmenlerin atlarıyla süratle Bizanslılara saldırdıklarını ve akabinde Bizanslıların karşılık veremeden kaybolduklarını ifade eder³⁹¹.

Türkmenlerin hem devlet teşkilatı hem de orduda askerî ve siyasî nedenlerden ötürü gücü azalmaya başladı. Devlet teşkilatı ve orduda merkezî otorite kurulmak istendi, Sultan gücünü artırmak istedi. Türkmenler çok güçlü savaş teknikleri ile düşmanı mağlup edebiliyorlardı. Lakin daha sonra ağır silahlar ve zırhlar ile donatılmış ordulara karşı yenik düşebiliyorlardı. Bu nedenle ağır silah teknolojisini bilen ve bu özelliklerle donatılmış ordulara karşı gelebilecek bir düzenli orduya ihtiyaç olduğu ortaya çıktı. İşte bu nedenlerden dolayı yeni düzenli askeri ordular oluşturulmaya başlandı³⁹².

Türkiye Selçuklu Devletinin kuruluş devrinde (1075- 1176) ordunun dayandığı en önemli güç Türkmenler idi. Lakin XII. yy’ın sonlarından itibaren merkezî sisteme geçen Türkiye Selçuklu Devleti ordudaki bu Türkmen nüfuzunu daimi bir ordu niteliği taşınamaması ve merkezî otorite karşısındaki tavırları dolayısıyla kırdı. Bunun yerine çeşitli unsurlardan oluşan bir ordu sistemine geçildi. XII. yy sonlarından Moğolların devlete hâkim olmalarına kadar geçen dönemde Selçuklularda ordu daimi ve yardımcı kuvvetler olarak vardı. Daimî kuvvetler gulâmlar ve ıkta askerlerinden; yardımcı kuvvetler ise tâbi devlet kuvvetleri, ücretli askerler, Türkmenler, uç kuvvetleri ile gönüllülerden oluşmakta idi. Türkmenler merkezi otorite neticesinde geri plana atılsalar da hiçbir zaman tamamen saf dışı bırakılmadılar. Nitekim bazen gönüllü bazen de

³⁸⁹ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 157-158.

³⁹⁰ Anna Komnena, 487.

³⁹¹ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 217-218.

³⁹² Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 218-219.

ücretli asker olarak hizmetlerini devam ettirdiler. Bilhassa uç bölgelerindeki faaliyetleri, hudutların korunması ve Moğollara karşı mücadeleleri bakımından Türkmenler büyük bir öneme sahipti³⁹³. Üstelik Türkmenler İslam gazasını benimseyerek Mısır Memlükleri ile ittifak ederek Anadolu Türklüğünün Moğollara karşı bağımsızlık hareketlerinde siyasî önder olmuşlardır³⁹⁴. Türkmenler, Selçuklular gibi Moğollar karşısında dirençsiz davranmayıp, ellerinden geleni yaptılar. Başarısız olsalar dahi hiçbir zaman Moğol idaresine boyun eğmediler³⁹⁵. Tâbi uç bölgeleri sadece uyumlu göçebe halkların merkezi değil aynı zamanda her türlü otoriteye başkaldıran savaşı alplerin de merkeziydi. Başına buyruk olan zümrelerin uçlara çekilmesi aslında devletin işine geliyordu. Devlet hatta onlara gizli gizli destek oluyordu. Türkmen beyleri uçlardaki faaliyetlerini böylelikle rahatça sürdürüyorlardı³⁹⁶. Türkmenler her ne kadar dümensiz bir gemiye benzetilse de Selçuklu devleti onlara destek oldu³⁹⁷.

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han, Türkmenlerden bahsederken, *“Türkmenler olmasaydı, güneşin battığı yere kadar (bütün Anadolu’yu) atımla çiğnerdim.”* demiştir³⁹⁸. Belirtilen bu ifade dahi Türkmenlerin Anadolu fethinde, Türkleşmesinde, Anadolu’nun onların yurdu olarak kalmasında ve düşmana karşı ne kadar büyük bir etkiye sahip olduklarını gösterir.

Türk hukukunda hâkimiyet sembolü olan ok³⁹⁹, Selçuklu ordusunda kullanılan en etkili ve yaygın silahtır. Ok Türklerin millî silahı idi. Türk okçuları oku genellikle taktik gereği geri çekilme sırasında kullanırlar. Türk okçular sayesinde Bizans dahi Türkler karşısında sağlam bir duruş sergileyemedi. Nitekim Çağrı Bey kumandasında Anadolu’ya yapılan ilk akınlarda (1016-1021) Türkmenlerle ilk kez karşılaşan Ermeniler, *“acayip kıyafetleri, uzun saçları, büyük yayları yanında, at üzerindeyken bile isabetli atış yapabilen Türk okçularından”*⁴⁰⁰ bahsetmişlerdir. Vaspuragan Ermeni kralı Senacherim Selçuklularla mücadele etmeleri için oğlu David liderliğinde bir Ermeni kuvveti gönderdi. Ermeni askerleri onlarla karşılaştıklarında şaşırıldılar. Onlar

³⁹³ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 111; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 376, 378, 384.

³⁹⁴ Halil İnalçık, *“Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”*, *GTT*, V, 467.

³⁹⁵ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 112.

³⁹⁶ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 43.

³⁹⁷ Ayan, *“Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları”*, 176.

³⁹⁸ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 103; Abdullah Kaya, *“İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”*, 318.

³⁹⁹ Şeker, *“Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”*, 278. Ok ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, *“Ok”*, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, 333-335.

⁴⁰⁰ Urfalı Mateos, 48.

yaylı, acayip şekilli ve uzun saçlıydılar. Ermenilerin Türk silahları dikkatini çekti. Bu mücadelede Ermeni askerleri bazı Türkmenleri öldürse de Ermeni kuvvetleri Türkmen okçuları karşısında çaresiz kalarak geri çekildi. Kral Senacherim bu haberi duyunca yıkıldı. Urfalı Mateos'a göre Senacherim Türk okçuların bu başarılarını devam ettireceğini, ilerleyeceğini ve yeryüzünü tahrip edip dünyanın sonunu getireceğini düşünüyordu. Ermeni generali, “*ey kiral, düşmanın önünden çekil, çünkü askerlerimizin birçoğu yaralanmıştır. Geri dönelim ve düşmanın elinde gördüğümüz silahlarına karşı başka elbiseler giyelim*” demiştir⁴⁰¹. Ayrıca, Türkmenlerin silahı olan ok ile ilgili Marko Polo: “*...Silahları ok, yay ve kılıç. Hele yaylarına çok güveniyorlar, çünkü her biri çok usta ok atıcısı. Zaten kendileri de çok cesur ve dövüşçü...*” demiştir⁴⁰². Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türkmenler ok atma konusunda oldukça usta idiler ve onların bu özellikleri birçok düşmanı bertaraf etmiştir.

Askerî gücünün çoğu süvarilerden oluşan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de diğer Türk devletlerinde olduğu gibi at büyük bir öneme sahiptir. Türkler zorlu bozkırları onlarla geçer, etinden yer, sütünden kımız yaparak onu içer. Ayrıca derisinden ve kılından da faydalanırdı. Kaşgarlı Mahmud'un ifadesi ile “*atlar Türklerin kanatları gibidir*”⁴⁰³. Kaynaklarda “*rüzgâr kadar süratli*” Türk atlarından ve bu atlar üzerindeki iyi ok atabilen Türk savaşçılarından bahsedilir. Bütün Türkler at üzerinde savaşırlandı. Tüm Türk devletleri ata hem nakliye, hem ulaşım ve hem de en önemlisi savaş aracı olarak büyük önem verdiler. Türkmenler, at ve silahları olduğu zaman kendilerini güvende hissederlerdi. Savaşta üstünlükleri de at ve silahlarından ileri geliyordu. Savaşlarda her savaşçının bir asıl, bir de yedek atı bulunmakta idi. Selçuklu Türkiyesi içinde en meşhur ise Türkmen atlarıdır. En meşhurları Karaman, Kütahya ve Kastamonu bölgesinde yetiştirilen atlardır. Marco Polo'nun anlattığı Türkmen atları da bunlardır. Marco Polo Türkmenlerin çok iyi at beslediğinden ve sığırların da çok besili olduğundan bahseder⁴⁰⁴. Bir Türkmen atasözünde ise “*Su Türk'ün hayatı, at kanadı, halı da ruhudur.*” denmiştir⁴⁰⁵.

⁴⁰¹ Urfalı Mateos, 48-49; Sümer, *Oğuzlar*, 54,406; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 138.

⁴⁰² Marko Polo, *Marko Polo Seyahatnamesi*, I. Cilt, Kervan Kitapçılık, Tercüman, 1979, 71.

⁴⁰³ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti't-Türk*, 254.

⁴⁰⁴ Marco Polo I, 20; Sümer, *Oğuzlar*, 54, 110,179, 408, 617; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 370-371; Agacanov, *Selçuklular*, 48-49; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 196; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 128-130.

⁴⁰⁵ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 128.

Câhiz, Türklerin vasıflarını anlatırken, “...Başkası yayına bir ok koymadan Türk on ok atar. Bir dağdan inerken veya çukur bir vadinin içine girerken, atını başka birinin düz yerde sürdüğünden daha hızlı sürer...” der⁴⁰⁶. Yine aynı hususta Câhiz, “Türk’ün, atının sırtında ağırlığı, yerde yürürken ayaklarının tıptırtısı yoktur. Bizden bir süvarinin önünde iken göremediğini o, arkasında iken görür. O, bizden bir süvariye av, kendisini pars, süvariye geyik kendisini av köpeği yerine koyar. Allah'a yemin olsun ki, Türk, eli kolu bağlı olarak bir kuyuya atılsa mutlaka bir çaresini bulup kurtulur”⁴⁰⁷ diye kaydetmiştir. Türkmenler atlarının üstünde uçar gibi giderler. Ayrıca uzaktan savaşırlardı. Okları asla hedefini şaşmazdı. Bu durum da düşmanı yıldırıyordu⁴⁰⁸. Türklerde askerlik ruhu vardı. Onlar at meydanında doğuyor, cenk meydanında ölüyorlardı⁴⁰⁹. Türkler için at hayatlarının bir parçasıdır. At üzerinde yaşayarak ve her türlü tehlikelere hazırlıklı olarak yetişmişlerdir. Nitekim Türklerin savaşma konusunda, gerek at kullanımında gerek ok atmada nişan alma konusundaki becerileri herkes tarafından da bilinmekte idi. Türkler her daim savaşa hazır olduklarından ve savaşı hayatlarının bir parçası olarak gördüklerinden ötürü savaşta canları pahasına mücadele eder, asla savaştan kaçmazlardı. Bu nedenle düşman her zaman Türklerle savaştan çekinmiştir.

Türk yayları da son derece sert ve sağlam idi. Yay ne kadar sert ve gemesi zor olursa ok o kadar uzak mesafeye gidebilirdi. Bir Türk savaşçısı yanında 30 ile 50 arasında ok, iki yahud üç kiriş ve yay bulundururdu⁴¹⁰. Türkmen atlıları çok uzak mesafelere oklarını isabet ettiriyorlardı. Bu da biraz önce bahsettiğimiz Türk yaylarının sert olmasından ve Türkmenlerin savaşçılık konusundaki becerilerinden gelir.

2.2. BABAİLER İSYANI VE OĞUZLAR

Daha önce de belirttiğimiz üzere Moğol istilası, Anadolu’ya bir Türkmen nüfusunun göçmesine neden oldu. Türkmenler beraberlerinde şeyh ve dervişlerini de Anadolu’ya getirdiler. Bunlar eski Türk dinî inançlarına bağlı idiler. Bu şeyhlerden biri

⁴⁰⁶ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 49.

⁴⁰⁷ El-Câhiz, 74.

⁴⁰⁸ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 43.

⁴⁰⁹ Köprülü, “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, 217.

⁴¹⁰ Salim Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 139.

olan Baba İlyas⁴¹¹, Malatya'nın Samsat yöresinde olan Türkmenler arasında yaşamakta idi. Sürekli ibadet ile meşgul olan Baba İlyas'ın sözleri ve yaşayışı Türkmenleri büyük ölçüde etkiledi. Türkmenler ona korku ile birlikte saygı duyuyorlardı. Türkmenlerin Baba İlyas'a büyük bir bağlılıkları vardı⁴¹². Baba İlyas kendisine “resul” (Peygamber) diyordu. O ayrıca kendisinin Allah'ın Peygamberi olduğunu ve Muhammed'in yalancı Peygamber olduğunu iddia ediyordu. Pekçok Türkmen ise ona inandı. Bu adam İshak⁴¹³ adındaki müridini halkı kendi peygamberliğine inanması için çaba göstermesini istedi⁴¹⁴. Malatya bölgesindeki yaşayan Ağaçeriler, Baba İlyas'a, kendisine peygamber diyecek kadar çok inandılar. Baba İlyas bu Türkmenler arasında büyük bir nüfuz kazandı⁴¹⁵.

Sumeysat, Behisni ve Maraş havalisi özellikle Selçuklu, Eyyubi ve Harezmi kuvvetlerin faaliyet gösterdiği bölgeler iken bu bölgeler aynı zamanda Türkmenlerin de yerleştiği bölgeler oldu. Yine bu bölgelerde Selçuklular, Harezmli ve Eyyubiler sık sık askeri faaliyetler gösteriyorlardı. Bu bölgeler dini olarak çok karışıktı. Buralarda Müslüman, Hıristiyan halklar, Şîî zümreler, mani ve Hıristiyan akidelerine bağlı bulunan Pavlakilere (Paulicien) ait eski inançlar mevcuttu. Şimdi ise bu bölgelere gelen Göçmen Türkmenler dini olarak İslamiyet'i tam benimseyememiş, yarı Şamanî bir inanışa bağlı kaldılar. Öyle ki Muhammed'in son peygamber olduğundan pek çoğu habersizdi. Türkmenlere Müslümanlık o dönemde Şamanların İslam kisvesine bürünen Babalar tarafından kendi inançları doğrultusunda yönlendirmesiyle geldi. Dolayısıyla yabancı inançların etkisine de kolaylıkla maruz kaldılar. Sumeysat'a yakın Kefersûd bölgesinde yarı Türk Şamanî ve yarı Müslüman şeyhi olarak orta çıkan Baba İlyas dinî, siyasî etkileri birbirlerine karıştırarak Türkmenleri etrafında topladı. Baba İshak ise Türkmenlere dinî aşılama yapıyor ve yapılan haksızlıkları dile getirerek bunların

⁴¹¹ Baba İlyâs-ı Horasâni Moğol istilasâ sırasında Harezmsâh Devleti sahasından Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Ahmet Yaşar Ocak, “Baba İlyas”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 368). Son zamanlara kadar isyanın önderi Baba İshak olarak bilinmiştir. Konu üzerine yapılan son araştırmalara göre karışıklığa neden olan İbn Bibi'nin çelişkili ifadeleridir. Ancak isyanın önderi Baba İlyas'tır (İbn Bibi, *El Evamirü 'l-Ala'ie Fi 'l-Umuri 'l-Ala'ie (Selçukname)II*, çev. Mürsel Öztürk, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996, 49; Ocak, “Baba İshak”, 369).

⁴¹² Sümer, *Oğuzlar*, 157; Sümer, “Selçuklular(Anadolu Selçukluları)”, 382; Tüysüz, “Türkmenler”, 566; Kaya, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, 299.

⁴¹³ Baba İlyas adına harekâtı yöneten Türkmen şeyhidir. Bu isyanda yaptıkları dışında hayatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Ahmet Yaşar Ocak, “Baba İshak”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 368).

⁴¹⁴ Abûl'Farac, II, 539, 540; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 178.

⁴¹⁵ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 8.

çözümü üzerinde duruyordu⁴¹⁶. Bu dönemde köylere yerleşen Türkmenler, yerleşik olan Türklerde olduğu gibi tamamen Sünni olmayıp, Türklerin eski putperest (Şamanist) geleneklerini devam ettiren topluluklardı. Bu Türkmenler Mehdi bekliyorlardı⁴¹⁷. Bu durum Baba İshak'ın işine yaradı. Türkmenlerin beklediği Mehdi olduğunu söyleyerek onları kendisine bağladı.

Baba İlyas özellikle Türkmenler üzerinde etkili olmakla birlikte aynı zamanda Kürtleri ve Hıristiyanları da kendi dinî ve siyasî fikirlerine davet ediyordu. Baba İlyas'ın koyu dindar hayatı ile şöhreti yayılıyor ve herkes onun tarafına geçerek düşüncelerini benimsemeye başlıyordu. Baba İlyas henüz kuvvetlerini yeterli olarak görmediği için Amasya'nın Çat köyünde (bugünkü İlyas) çobanlık yaptı. Burada hayvanlara bakımı, dindarlığı, şefkati ile insanların gözünü öyle boyadı öyle insanların gönlünü kazandı ki insanlar tüm kederlerini gelip Baba İlyas'a anlatıyor, geçimsiz eşlerin aralarını buluyor, onun yazdığı muska ile huzura kavuşuyorlardı. Böylelikle Türkmenler arasında veli derecesine ulaşmış, onların gözüne girmişti. Bununla birlikte Selçuklu hükümdarı ile arası bozulan Harezmîleri ihmal etmeyip onları Sultana karşı savaşa çağırırdı⁴¹⁸.

Türkmen şeyhi Baba İlyas kendisini “tanrının elçisi” (Rasulullah) ilan etti⁴¹⁹. Baba İlyas taraftarları için o “Tanrı'nın elçisi” idi. Türkmenler ondan bahsederken “Baba resûlu'l-lah” ya da “lâ ilâhe illa'l-lah el-Baba resûlu'l-lah” diyorlardı⁴²⁰. Baba İshak maddi sıkıntı içinde olan göçebe Türkmenleri etrafında toplayarak II. Keyhüsrev'in bozuk idaresine karşı kışkırtıyor, ayaklanmayı teklif ediyordu. İshak, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile birlikte bazı devlet adamlarının dinî, ahlakî kurallar dışında hareket ettiğini ileri sürerek Türkmenleri devlete karşı isyan ettirmeye çalıştı. Nitekim Baba İshak en sadık müridlerinden iki kişiyi Maraş, Kahta ve Adıyaman taraflarına göndererek Baba İlyas'ın peygamberliğine inanan ve durumlarından memnun olmayan

⁴¹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 441; Sümer, *Çepniler*, 25. İsyanın başlaması ve gelişmesi hakkında bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, 124-133; Nejat Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 63-64, 68.

⁴¹⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 97.

⁴¹⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)II*, 49; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 441,442, Ahmet Yaşar Ocak, “Babailik”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 373; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 189; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 164. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 179

⁴¹⁹ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 181.

⁴²⁰ Ocak, “Baba İlyas”, 368; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 64.

Türkmenlerin ayaklanmalarını emretti. Bu Türkmenler harekete geçti ve ayaklandılar⁴²¹. İşte Türkmenlerin ayaklanmalarındaki asıl neden budur⁴²². Ayaklanan Türkmenler Selçuklu yönetimi ile pek çok problemi olan Türkmenlerdir⁴²³. Bu Türkmenler arasında Çepnilerin⁴²⁴ önemli bir kısmı bu isyana katılmıştır. Nitekim Hacı Bektaşî'nin ilk müridleri de yine Çepnilerdendir⁴²⁵.

Baba İlyas isyanının nedeni Türkmenlerin ekonomik bakımdan zor durumda olmaları ve Türkmenlere yağmacı gözüyle bakılmaya başlanması olmalıdır. Yurttaşları Türkmenlerden faydalanan devletin bir orduya sahip olduktan sonra onları görevlerinden uzaklaştırmaya çalışmalarıdır. Bu nedenle Türkmenler eskiden beri devlete kızgındılar. Bu isyan aslında Türkmenlerin Selçuklu idaresinden memnuniyetsiz oluşunu gösterir. Nitekim bu dönemde yokluk içinde olan Türkmenler tahsildarların haksız muameleleriyle karşılaştılar. Belli ki devletin temelini teşkil eden Türkmenler kendilerini kendi topraklarında istenmeyen vatandaş gibi hissediyor ve hor görülmelerini kabullenemiyorlardı⁴²⁶. I. Alâeddin Keykubad'ın ortadan kaldırılması ardından devlette Moğol istilasına karşı yapılan iskân politikası tam olarak uygulanamayınca gelen Türkmenler ile devlet arasında çatışma ortaya çıktı. Anadolu'nun Güney bölgesine yerleştirilen Türkmenler, düşman devletle sınırdış olmadığından akınlar yapamıyor, ganimet elde edemiyordu. Bu Türkmenler otlak ve yer darlığı çekiyorlardı. Yani o dönemde (XIII. yy) devletin içinde bulunduğu iktisadî sıkıntılar isyanın nedenleri arasındadır⁴²⁷. İsyân yabancılaşmış hükümete karşı duyulan nefret hissinden kaynaklanır. Ayrıca Türkmenlerin maruz kaldığı bu iktisadî ve sosyal

⁴²¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçukname)II*, 50; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 69; Sümer, *Oğuzlar*, 157; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 8; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 180; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 64; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 300.

⁴²² Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 69; Sümer, *Oğuzlar*, 157; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 8; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 180; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 64; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 300.

⁴²³ Ocak, *Babailer İsyanı*, 141.

⁴²⁴ Çepni kelimesinin anlamı "nerede düşman görse durmayıp savaşıyor" (nerede yağı görürse hemen savaşıyor) şeklinde tanımlıdır (Sümer, *Çepniler*, 8; Ali Çelik, "Çepniler'in Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, VI, 312; M. Hanefi Bostan, "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, VI, Ankara 2002, 299).

⁴²⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 327; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 182; Çelik, "Çepniler'in Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", 313; Bostan, "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, 299.

⁴²⁶ Sümer, *Oğuzlar*, 158-159; a.mlf, *Çepniler*, 26; Ocak, *Babailer İsyanı*, 42.

⁴²⁷ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 100; Ocak, *Babailer İsyanı*, 37; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 8.

rahatsızlıklar Baba İlyas tarafından dinî bir ideolojinin oluşturduğu bir isyana dönüştü. Lakin bu isyan dinî gibi gözükse de siyasî bir amaç taşıdığı aşikârdır⁴²⁸.

Bu dönemde askerî ıktalar vakıf haline dönüştürülüyordu. Bazı emirler ve sipahiler ıktalarını vakıf haline getirerek onların gelirlerinin çocuklarına bırakılmasını sağlıyorlardı. Dolayısı ile Türkmenlerin yaşadığı arazi darlaşarak sıkıntı yaşamalarına neden oldu. Türkmenler artık hayvanlarını otatabilecekleri mera ve kışlarını geçirebilecekleri kışlak bulmak konusunda oldukça zorlanıyorlardı⁴²⁹. Bu durumdan haberdar olan Baba İshak Türkmenlere haber göndererek bozulmuş düzeni düzeltmek amacıyla buldukları bölgelerin hâkimiyetini ele geçirmek için harekete geçileceğini ve elde edilecek ganimetten de eşit pay alacaklarını söyleyerek Türkmenleri davet etti. Türkmenlere ganimet, refah ve ölümsüzlük vaat etti⁴³⁰.

Moğol istilası neticesinde gelen yoğun göçler burada daha önce gelip düzenini kuran Türkmenlerin rahatsız olmasına neden oldu. Nitekim Moğol baskısıyla bir grup Türkmen İspir, Bayburt, Pasinleri terkederek Erzincan, Sinop, Gaziantep yörelerine gelmişlerdir⁴³¹. Yerleşik hayata geçerek bu hayata alışan Türkmenler ellerindeki ekili arazileri ve kışlakları vermek istemiyorlardı. Dolayısıyla yeni gelenler ile eskiden yerleşenler arasında da kavgalar çıkmasına ve huzursuzluk yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde meydana gelen nüfus yoğunluğu da bu isyanın yayılmasının ve büyümesinin önemli nedenleri arasındadır. Bu isyanın hemen destek görmesindeki bir başka neden de Türkmenlerin hayvanları için otlak ararken ve kışlak bölgelere geçerken yaptıkları yağmalardır. Devlet bu yağma hareketlerine engel olmak gayesi ile araya girmeye çalıştığında ise hükümet kuvvetleri ile Türkmenler arasında huzursuzluklar çıkıyordu⁴³².

Türkmenlerin de bu dönemde yoksul olduklarını belirttik. Dolayısıyla Baba İshak'ın davetini olumlu olarak değerlendirmeleri olağandı. Türkmenler her daim kendi ganimetini kendi elde ederek yaşamını sürdürdü. Ayrıca Türkmenler devlete, her zaman gerek düşmanı yağmalarla zayıflatmak, gerek Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda çok

⁴²⁸ Ocak, *Babailer İsyani*, 143,144, 154.

⁴²⁹ Ocak, *Babailer İsyani*, 39.

⁴³⁰ Ocak, "Baba İlyas", 368; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 68; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 190.

⁴³¹ Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 204.

⁴³² Ocak, *Babailer İsyani*, 40,41.

büyük destek oldular. Fakat daha önce de belittiğimiz üzere bu dönemde Türkmenler hükümet tarafından hor görülüp dışlanıyorlardı. Bu durum ise Türkmenlerin devlete küsmelerine neden oldu. Ayrıca bu dönemde Sultan ve devlet adamları rahata düşkün bir hayat yaşıyordu. Bu durum Türkmenleri rahatsız etti. Neticede yoksul olan Türkmenlere haksız uygulamalar yapılması ve onlara hak ettikleri değerin verilmemesi sonucunda bir şeyhin kışkırtmalarına hemen cevap vererek devlete isyan ettiler.

Türkmenler iktidarı ele geçirerek devlete sahip olmak yahud devleti zorlayarak isteklerini yaptırmak gayesi ile ayaklanmaya cesaretlendiler⁴³³. Böylece Baba İshak Türkmenleri kendi etrafında topladı. Kuvvetlerini kâfi gördüğü zaman ise açık açık Keyhüsrev'e karşı cihad ilanına ve propagandaya başladı. Baba İshak, Keyhüsrev'in Allah yolundan ayrıldığını söyleyerek halkı ona karşı isyana teşvik etti. Kefersûd ve Maraş yörelerindeki emirleri vasıtasıyla Türkmenlerin at ve silahlarını hazırlamalarını, ilan edilecek günde memleketlerin fethedilmesini ve müfsidlerin kökünü kazımalarını emretti. Ayrıca dünya halkının ıslahına başlamalarını, kendilerine katılanların hissedar olmalarını, katılmayanların ise tereddüt etmeden öldürülmesini istedi⁴³⁴.

Baba İshak'ın emriyle Türkmenler merkeplerini, sığır, koyun ve diğer mallarını satıp at ve silah satın aldılar. Cihâd ilanını alan Türkmenler her yerden çıkıp karınca gibi kaynaşarak büyük bir imanla harekete geçtiler. Sümeysât, Kâhta, Hısn Mansur (Adıyaman), Maraş ve Gerger bölgelerini işgal ettiler. Türkmenler kendilerine katılmayan, karşı çıkan Müslüman ve Hıristiyanları öldürüp mallarını yağmaladılar. Ahali ise ya korktuğundan ya da Babaîlerin inancına kapılarak onlara katılıyorlardı. Kahramanlığı ile bilinen Malatya sü-başı, Germiyanogullarının atası Muzafereddin Ali-şir askerleri ile birlikte Babaîler üzerine yürüdü. Ancak iki kez ard arda mağlup oldu⁴³⁵. İman ve cesaretleri artan Babaîler Elbistan sübaşına karşı da zafer elde ettikten sonra Sivas'a doğru yürüdüler. Babaîler Sivas halkını da bozguna uğratarak şehrin vergi müdürü Hürrem Şah'ı ve diğer ileri gelenleri öldürdüler. Babaîler artık Baba Resûl'e veya Baba İlyas'a kavuşmak gayesi ile Tokat ve Amasya'ya doğru ilerlediler.

⁴³³ Ocak, *Babaîler İsyanı*, 51.

⁴³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 442.

⁴³⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'İye Fi'l-Umuri'l-Ala'İye (Selçukname)II*, 50; Abûl'Farac, II, 540; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 42; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 260; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 39; Kaymaz, II. *Giyâsü-din Keyhüsrev ve Devri*, 65; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 342.

Türkmenler ilerledikçe bu vilayetlerin göçebe Türkmenleri de onlara katılmayı kendilerine bir borç biliyorlardı⁴³⁶.

Babaîlerin ilerleyişi, zaferleri hızla devam ediyordu. Bu durum II. Keyhüsrev'i telaşa düşürüyordu. Keyhüsrev bu telaşla ve korkuyla Kubâd-âbâd'a kaçarken, Mubarizeddin Armağan-şah'ı da Amasya sü-başılığına ve asileri bertaraf etmesi için görevlendirdi. Armağan-şah, asilerden önce Amasya'ya ulaştı ve şehre hâkim oldu. Ayaklanan Türkmenler Sivas'tan başlayarak yağma yaparak Amasya'ya geldiler. Türkmenler zaviyesinde oturan Baba İlyas'a kavuşmak üzereydi. Fakat Selçuklu ordusu onlardan önce davranarak Baba İlyas'ı (Baba Resul) yakalayıp zaviyesinden çıkartarak kale burcundan astı. Abû'l-Farac'ın rivayetine göre Baba'ya pusu kurup boğdular. Ardından asilere Baba'nın öldüğünü, dolayısıyla isyan etmeleri için bir gerekçenin kalmadığını belirttiler⁴³⁷. Lakin Türkmenler Baba İlyas'ın hiçbir fani tarafından öldürülemeyeceği düşüncesindeydi. Bu yüzden Türkmenler, Selçuklulara karşı kin duydular. Ölüm haberini alan Türkmenler babayı aradılar, ancak bulamadılar. Buna rağmen onu bir faninin öldüremeyeceğine inanan Türkmenler, Baba'nın "*göklere çıkıp meleklerin yardımını getireceğine*" inandılar. Bu nedenle de daha büyük bir aşkla taarruza kalktılar. Taarruz yaparken "Baba Resul Allah" diye bağırıyorlardı. Şiddetli geçen bu muharebelerde Armağan-şah da şehid edildi. Türkmenler, Baba'nın ölmediğine ve onun hâkimiyet vaadlerini gerçekleştireceğine inanıyorlardı. Ayrıca Baba Resul onlara kendisi ölse dahi savaşmaya devam edeceklerini, mutlaka başarı elde edeceklerini söyledi. Bu nedenle Babaîler büyük bir taarruzla Konya'ya doğru ilerlediler. Bu olaylar üzerine Keyhüsrev Selçuklu hizmetinde bulunan Frenk ve Gürcü askerlerinin bulunduğu 60.000 kişilik orduyu asilere karşı görevlendirdi. Ayrıca zamanında Alaeddin Keukubad'ın Moğol istilasına karşı Erzurumda yerleştirdiği özel birlikler de getirildi. Bu ordunun başına Necmeddin Behramşah tayin edildi. Böylece Selçuklu Devleti'nin elindeki son güçlü ordu da kullanıldı. Erzurum ordusu Kırşehir yöresinde Malya ovasında Babaî Türkmenlerini güçlkle bastırdı (1240). Baba İshak öldürüldü. Baba İlyas sadece Türkmenlerde değil aslında herkes üzerinde etkili oldu. Türkmen hareketini bastırırken Selçuklu ordusunda öncü olarak Frank askerleri vardı.

⁴³⁶ Sümer, *Çepniler*, 28; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 442; Ocak, "Baba İshak", 369; a.mlf, "Babailik", 374; Kaymaz, *II. Gıyâsü-din Keyhüsrev ve Devri*, 65-66.

⁴³⁷ Abû'l-Farac, II, 540; Sümer, *Çepniler*, 28; Ocak, "Baba İlyas", 368; a.mlf, *Babaîler İsyanı*, 132-134; Kaymaz, *II. Gıyâsü-din Keyhüsrev ve Devri*, 66.

Hatta Frank askerleri savaşırken alınlarına korunmak için haç işareti yapmalarından Baba İshak'ın etkisinin ne derecede olduğunu anlayabiliriz⁴³⁸.

Neredeyse herkesi kendine inandıran Baba'nın bu mağlubiyetten sonra inandırıcılığı kalmadı. Türkmenler de bunun akabinde Baba'nın söylediği vaadleri düşünmeye ve sorgulamaya geçtiler. Bununla birlikte hâlâ onun söylediği vaadleri düşünerek umutların kaybetmediler ve taarruzlarına devam ettiler. Nitekim bundan sonra Selçuklu askerleri taarruza geçtiler ve Türkmenleri kılıçtan geçirdiler. Daha önce de belirttiğimiz üzere Selçuklu Devleti böylelikle çok güçlü olan bu isyanı bastırabildi.

Babaî isyanı adını alan bu büyük göçebe Türkmen hareketi⁴³⁹ iktisadî ve içtimâî huzursuzluğu da beraberinde getirdi. Baba Resul'un Türkmenlere hayat ve iktidar vaadleri Selçuklu devleti'nin sarsılmasına neden oldu. Bu isyan Selçuklu devleti tarafından bastırılırken Türkmenlerin büyük kısmı Doğu ve Orta Anadolu'dan batı, kuzey ve güney hudutlarına yığıldılar⁴⁴⁰. Ayaklanma bastırıldıktan sonra pek çok Babaî dervişi batı uçlarına göçtüler. Bunlardan biri Vafaiyye-Babaî şeyhi Osman Gazi'nin yakın mürşidi Ede-Bali'dir⁴⁴¹. Ayrıca bu isyan Baba İlyas öldürülerek bastırılrsa da İshak'ın müridleri onun bâtinî inançlarını devam ettirmeye çalıştılar. Bu müridlerden birisi Horasan'lı Hacı Bektaş'tır. Hacı Bektaş kendi adıyla bir tarikat kurup bâtinî inançları devam ettirmiştir⁴⁴². Faruk Sümer'in naklettiği Mevlevî Ahmet Eflakî, Hacı Bektaş Veli'nin Baba Resul'ün en yakın halifesi olduğunu belirtir⁴⁴³. Babaîlerin menşei, kısmen Yesevî, kısmen de Kalenderiye tarikatlarıdır. Nitekim XII. yy'da kurulmuş en eski Türk tarikatı Yeseviye Türk ülkelerinde bir hayli yaygınlaştı⁴⁴⁴. Böylece Babaîlik,

⁴³⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçukname)II*, 52; Abûl'Farac, II, 540. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 442-443; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 69; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 260-261; Sümer, *Oğuzlar*, 157; a.mlf, *Çepniler*, 29; a.mlf, "Selçuklular(Anadolu Selçukluları)", 382; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 8-9; Ocak, *Babaîler İsyanı*, 134-135; a.mlf "Baba İlyas", 368; a.mlf, "Baba İshak", 369; a.mlf, "Babaîlik", 374; Tüysüz, "Türkmenler", 566-567; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 190-191; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 66-67; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 300; Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışı Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, 2015, 45.

⁴³⁹ Faruk Sümer, Babaî hareketini Selçuklular'ın Eyyubiler'e karşı sınır bölgesindeki Türkmenlerin yaptığını belirtir. Bu Türkmen topluluğunun ise Elbistan, Maraş ve Malatya yörelerinde yaşayan XIII. yy'ın ikinci yarısından itibaren "Ağaçeriler" denilen topluluk olduğunu söyler (Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 4).

⁴⁴⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 525.

⁴⁴¹ İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", 466.

⁴⁴² Sümer, *Oğuzlar*, 157.

⁴⁴³ Sümer, *Çepniler*, 30.

⁴⁴⁴ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 98.

Bektaşî tarikatı ve Alevî inançları şeklinde devam etti. Bununla birlikte Türkmenlerin Moğollara olduğu kadar Selçuklular'a duydukları kızgınlık da devam etti⁴⁴⁵.

Babaî ayaklanmasına baktığımızda daha önce de belirttiğimiz üzere ekonomik şartlar bu dönemde isyanın nedenidir. Lakin bu denli büyük ve etkisi geniş kapsamlı bir isyanı sadece bununla da sınırlandıramayız⁴⁴⁶. Bu isyan, Büyük Selçuklulardaki Oğuz isyanı⁴⁴⁷ gibi devletin temelini oluşturan unsurun ondan faydalanan yabancılaştırılmış (İranlılaşmış) bir hükümete karşı hissettiği kırgınlık ve küskünlükten kaynaklanır. Nasıl Oğuz isyanı sonrasında Büyük Selçuklu Devletinin yıkılış süreci hızlandıysa, Babaî isyanı sonrasında da Türkiye Selçuklu Devleti hızla zayıflayarak Moğol hâkimiyeti altına girdi⁴⁴⁸.

Babaî isyanının bastırılması sırasında kaçanlar Batı Anadolu sahasında faaliyetlerine devam ettiler. Bunların bir kısmı Karamanoğulları ile birlikte hareket ederek Selçuklu hükümetine karşı ayaklanmalar ve isyanlarda bulundular⁴⁴⁹. Moğol istilası önünde Anadolu'ya gelen Karamanoğulları, Babaî isyanına katıldılar⁴⁵⁰. İsyana katılanların müridleri, çocukları, torunları Türkiye Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra fikirlerini daha iyi yayabilecekleri Aydınoğulları, Karesioğulları, Menteşeoğulları gibi batı ucundaki bölgelere geldiler. Hem burada Bizans'a karşı da savaşabileceklerdi. Onlara uygun yerlerden birisi de Osmanlı Beyliğinin arazisi idi. Osmanlı arazisi de bu dervişlerin zaviyeleriyle doldu. Rum abdalları denilen bu dervişler Osmanlıların Anadolu ve Rumelideki ilerleyişlerine öncülük ettiler⁴⁵¹.

⁴⁴⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 9.

⁴⁴⁶ Ocak, *Babaîler İsyanı*, 37.

⁴⁴⁷ Büyük Selçuklulardaki Oğuz isyanı için bkz. M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı", *AÜDTCFD*, V, S.2, 1947, 159-173.

⁴⁴⁸ Ocak, *Babaîler İsyanı*, 142.

⁴⁴⁹ Ocak, *Babaîler İsyanı*, 161.

⁴⁵⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 50.

⁴⁵¹ Ocak, *Babaîler İsyanı*, 210-211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA OĞUZ İSKÂNI

3.1. ANADOLU FETHİ SIRASINDAKİ GÖÇLER

Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesinden bahsetmeden önce Anadolu'nun içinde bulunduğu durumdan bahsetmek yerinde olacaktır. Anadolu'da uzun süre Bizans-Sasani mücadeleleri ve Bizans-İslam devletleri mücadeleleri vardı. Anadolu bu savaşlardan ötürü oldukça yıprandı. Savaşlar neticesinde köyler boşalmış, ekonomi çökmüş ve yurd harap olmuştu. Diğer taraftan Bizans devletinde de iç karışıklıklar vardı. Bizans'ın ordusu çok kalabalık olmasına karşın çeşitli etnik unsurlardan oluşmakta idi. Nitekim ordusu İngiliz, Frenk, Alman, Venedikli, Rus, Bulgar, Sırp, Gürcü, Ermeni, Peçenek, Kıpçak, Uz gibi birçok milletten oluşan ücretli askerlerdi. Bu durum Bizans'ı güçsüz yapmıştır. Örneğin Selçuklu-Bizans mücadelesi yaşandığı zaman Türkmenler kendi soydaşlarının tarafına geçmişlerdir. Buna en güzel örnek Malazgirt Savaşıdır⁴⁵². Türklerin gerek ticaret yoluyla, gerek Bizans ordusunda askeri hizmete girmeleri, onların daha Anadolu fethedilmeden Anadolu'da Türk grupları oluşturduğunu gösterir. Lakin Türklerin kitle halinde Anadolu'ya girmeleri Malazgirt'ten sonra gerçekleşti⁴⁵³.

Dandanakan Savaşından sonra Türkmenler Selçuklu devletini kurdukları gibi devletin hudutlarını da genişlettiler. Türkmenler devlet kurulması ile yurt sıkıntıları bir nebze azaldı. Lakin artan nüfus ve yeni göçler neticesinde topraklar Türkmenlere yetmemeye başladı. Dandanakan Savaşı akabinde İslam ülkelerine gelen Türkmenler yağmalar yapıyorlardı. Bu durum devleti güç duruma sokuyordu. Tuğrul Bey bu sorunların farkına vardı, Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmeye başladı⁴⁵⁴.

Selçuklular devletlerini yeni kurdukları dönemde bu büyük muhaceret meselesi ile meşgul oldular. Selçuklu devleti bu dönemde hem istila altında kalan toprakları ve halkı korumak, hem de kendi ırkdaşlarına yurt ve geçim sağlamak gibi birbirine sıkı sıkıya bağlı iki ağır vazife ile karşı karşıya idiler. Sultan Tuğrul bu meseleleri halletmek için

⁴⁵² Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 270.

⁴⁵³ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 12.

⁴⁵⁴ Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 42; Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", 541; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Ankara 1997, 1.

gayret gösterdi⁴⁵⁵. Devletin kurulması akabinde Türkmenler grup grup devlet tarafından Bizans uclarına yerleştirildi. Bu hem Türkmenlerin otlak sıkıntısı için hem de onların karışıklık çıkarmalarına karşılık alınmış bir önlemdi. Nitekim 1048 yılında bir Oğuz kitlesi Maverâünnehr'den Irak-ı Acem'e geldi. Bu dönemde İbrahim Yınal ise Türkmenlerin bu ikametleri nedeniyle sürekli yerleşiklerin şikâyetlerinden sıkıntı çektiklerinden ve onların gaza yapmaları için Rûm gazasına gitmeleri gerektiğinden bahseder. Dolayısı ile Türkmenlerin Anadolu'ya muhaceretinde İbrahim Yınal'ın da büyük payı vardır. Akabinde Tuğrul Bey Türkmenler sayesinde Bizanslılara karşı zaferler elde etti ve kudretini Bizans İmparatorluğuna tanıttı⁴⁵⁶.

Türkmen meselesi Büyük Selçuklu Devletini kurulduğu günden itibaren meşgul etti. Türkmenler kendi beyleri idaresindedirler ve Sultanın emirleri kendilerine uygun değilse Sultana karşı tereddüt etmeksizin karşı gelebiliyorlardı. Türkmenler hem merkezi otoriteye karşı çıktılar hem de sosyal ve ekonomik huzursuzluklar yaşattılar. Diğer taraftan yağma hareketlerini İslam ülkelerine de yapmaya başladılar. Bu da devletin siyasi gerginlik yaşamasına neden oldu. Bu karışıklıklar ve Türkmen göçebelerini ülkede yerleştirmek Büyük Selçuklu Devleti için büyük sorun teşkil etti. Nitekim Tuğrul Bey (1040- 1063), Alparslan (1063-1072) ve Melikşah (1072-1092) gibi oldukça güçlü Sultanlar, Selçuklu Devletini güç duruma sokan, asayişsizliğe neden olan Türkmenleri Anadolu gazalarına sevk ettiler. Böyle bir siyasetle devlet, hem İslam ülkelerini Türkmenlerin akınlarından koruyor, hem Bizans'a karşı büyük bir kuvvet kazandı ve hem de bu Türkmenlere yurt ve geçim sağlamış oldu. Bu durum daha sonra Anadolu'nun Türk yurdu halin gelmesi ile netice verdi⁴⁵⁷. Ayrıca bununla uçların sayısı ve nüfusu arttı. Böylece Türkmenlerin karışıklık çıkarmasının önüne geçildi ve devletin sınırlarını düşmana karşı savunabilecek güçlü bir kuvvet oluşturuldu. En önemlisi Bizans topraklarında Türkleşmenin zemini oluştu⁴⁵⁸.

Anadolu'nun Türklere ilk açılışı sırasında yoğun olarak gelip buraya yerleşen Türklerin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, bu konuda tahminler vardır. Bazı kaynaklar Melikşah döneminde Anadolu'nun fethedilmesi için 100.000 Türk askerinin

⁴⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 45.

⁴⁵⁶ Sümer, *Oğuzlar*, 105; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 57.

⁴⁵⁷ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 48; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 11; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 214-215.

⁴⁵⁸ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 822.

Kapadokya bölgesine yerleştikten bahseder. Nitekim Yazıcızade Ali, Âli Selçuk adlı tarihinde Sultan Melikşah döneminden bahsederken, “...ve andan sonra 471. yılda Sultan Melikşah Horasan’da leşker cem edüp etraf-ı memleketi gördü. Rum fosilyosu Armanyas asi olup haraç göndermedi. Kardaşı oğlu Sultan Süleyman Şahı 80.000 Türkmen eri ile Rum gazasına gönderüp...” gibi birkaç cümle mevcuttur. Yine “...çün Sultan Süleyman Şah’ı Rum gazasına namzet ettiler. Türkistan’dan gelen 120.000 Türkmen erini Sultan ana çeri verdi. Rûma gönderdüler...” cümleleri vardır⁴⁵⁹. Keza Bizans’ın 1098’de İzmir’i geri aldığında 10.000 Türkü katletmesi bize XI. ve XII. yy’da Türk sayısının çok da az olmadığını göstermektedir⁴⁶⁰.

Anadolu’nun Fırat’tan itibaren Doğu kısmı ilk Müslüman istilası ile fethedildi. Bu fetih Emeviler döneminde tamamlanarak Anadolu’nun güney kısımları olan Kilikya ve Komagen bölgeleri fethedildi. Emevilerin Anadolu kıtasını açmak için uğraşları Abbasiler döneminde de devam etti. Halife tarafından gönderilen birçok Türkmen Anadolu’nun güney ve doğu taraflarına iskân edildi. Anadolu’nun güneyinde olan Türkmenler bir taraftan İslamı yaymaya çalışırken bir taraftan da Bizans’ın elinde olan Anadolu’yu yağmalamaya ve ele geçirmeye çalıştılar⁴⁶¹.

Anadolu’ya gelen Türkmenler aynı sınırlar içinde başka bir yere taşınıyormuş gibi varlıkları ve eşyaları ile birlikte geldiler⁴⁶². Türkmenlerin Anadolu’ya yerleşmesi hususunda dönüm noktası Malazgirt zaferi oldu. Bu zaferle yukarıda da belirttiğimiz üzere Türkmenler Anadolu’yu baştanbaşa fethederek yerleştiler ve müstakil bir devlet oluşturdular. Bu zafer öncesinde Türkmenler Anadolu’ya akınlarında bölgeyi tahrip ettiler. Ancak bu zaferden ve Türkmenlerin bu kıtaya yerleşmeye başlamalarından sonra tahrip hareketleri durduruldu. Artık bir yağmacı değil bölgenin asıl sahipleri sıfatıyla Anadolu’ya insan seli akmıştır. İstiladan kaçarak ıssız bölgelere yerleşen yerli halk tekrardan köylere yerleştirildi. Türkmenler yerli halka oldukça hoşgörülle davrandı ve İslamı yaymaya çalıştılar⁴⁶³. Yerli halk yeni bir dinle karşılaşmış oldu⁴⁶⁴. Türkmenlerin bölgeye yerleşmesinden sonra zaten kendilerini sevdirmek zorunda idiler. Çünkü bir

⁴⁵⁹ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 174.

⁴⁶⁰ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 78.

⁴⁶¹ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 19-20.

⁴⁶² Türkdoğan, *Türkiye’nin Etnik Yapısı*, 131.

⁴⁶³ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 78-80, 178-179; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 12.

⁴⁶⁴ Osman Gümüştü, “XVI. yy Anadolu’sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler”, *Türkler*, YTY, VI, Ankara 2002, 360.

arada yaşamaları gerekecekti. Nitekim Türkmenler yerli halk ile kaynaşarak iyi geçindiler⁴⁶⁵.

Büyük Selçuklu Devleti İslam memleketlerini ve halkını korumak için göçmen akınlarını Anadolu'ya yönlendirdiği gibi Türkiye Selçuklu Devleti de göçmen kitlelerini Anadolu'da Bizans sınırlarına yönlendirerek buralara gelen Türkmenler sayesinde fetih ve iskân yaptılar⁴⁶⁶. Göçebe Türkmenler diğer bölgelere göre Anadolu'da ve Bizans sınırında daha yoğun bulunmakta idi⁴⁶⁷. Bu Türkmenlerden 60.000 kişilik grup Karahan idaresinde Ahlat'a doğru çekildi. Orhan idaresindeki Türkmen grubu ise Gürcistan'dan Anadolu'ya doğru ilerledi. Azat Musa kumandasındaki 60.000 kişilik Türkmen halkı da yazları Karadeniz dağlarında, kışları ise Pasinler ovasında idiler. Bu Türkmenler Bayburt, Erzincan'dan Sinop'a kadar her tarafı sardılar. Lakin Mehmed Bey'in idaresindeki bu Türkmenler yerli halkı yağma ettikleri için Muineddin Pervane'nin⁴⁶⁸ onları Moğollara şikâyet etmesi sonucu bu Türkmenler Denizli tarafına göçtüler. Cimri isyanında Germiyanlı Türkmenler ise Batı Anadolu hudutlarına geldiler ve burada ilerleyiş başladı⁴⁶⁹.

Devlet sınırının ötesindeki "uç"larda ise, Türkmen göçebelere, akıncılara vardı. Buraların bazıları Bizans'ın, bazıları ise Selçuklular'a bağlanan bağımsız bölgelerdi. Bu bölgelerde iki taraf da birbirini gözetliyordu⁴⁷⁰. Uçlar yarı göçebe yaşayan Türkmenlerin yerleşik hayata geçmeden önce yaşadıkları yerlerdi. Uçlar sadece başına buyruk hareket eden göçerlerin yeri değil, aynı zamanda yerleşik dünyaya alışamayanlar ve hor görülenlerin de kaçış yeri idi⁴⁷¹. Bu Türkmenler düşman memleketlere akınlar yapıyorlardı. Ayrıca düşman memleketlerden gelen saldırılara karşı koymak için mücadele veriyorlar, bağlı buldukları hanedanlara hizmet ediyorlardı. Türkmenler uçlar için oldukça gerekli unsurlardı. Bu uçlardaki Türkmenlerden en kalabalık olanı ise Anadolu'da Bizans hududundaki Türkmenlerdir. Türkmenlerden bazıları kıyı yerlere

⁴⁶⁵ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 289-290, 402; Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatani Haline Gelmesi", 270.

⁴⁶⁶ Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 66; Yımaç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 166; Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 140-141.

⁴⁶⁷ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 141.

⁴⁶⁸ II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri Mühezzebeddin Ali ed-Deylemi'nin oğlu ve IV. Kılıç Arslan'ın veziridir (Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, 91).

⁴⁶⁹ Şeker *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 66; Yımaç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 166.

⁴⁷⁰ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 45-46

⁴⁷¹ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 203.

yerleşirken bazıları da daha kuytu olan bölgelere yerleşmişlerdi. Bu Türkmen beyleri şartlar uygun hale geldiğinde oturdukları yahud fethettikleri yerlerde beylikler kurdular⁴⁷². Bizans hududundaki Türkmenler daha XII. yy'da bile Bizans'a karşı kendi başlarına buyruk hareket ederek yağma yapıp ganimetler ve esirler elde ettiler⁴⁷³. Diğer taraftan uçlardaki toprakların gerçek sahipleri Uç beyleri ve beylerbeyi olmasına karşın siyasî hükümlanlık hakkı Türkiye Selçuklu Devleti'nin idi. Buralar da Türkiye Selçuklu Devletinin toprakları sayılmakta, burada kullanılan paralar da Türkiye Selçuklu Sultanları adına basılan paralardı. Uç beyleri Türkmen atlılarından oluşan kuvvetleri ile savaş zamanında Selçuklu merkez ordusuna katılarak düşmanla mücadele eder, devletine karşı görevlerini yerine getirirdi⁴⁷⁴.

Türkmenler ta başından beri sınır bölgelerini ihlal ediyorlardı. Dolayısı ile onlar için "sınır" kelimesini kullanmak anlamsız olur. Türkmenler için sınırlamayı ifade etmeyen "uç" terimini kullanmak daha yerindedir. Arap kaynaklarında yarımada göçler öncesi için Rum adı ile anılırken, göçlerden sonra sürekli batıya doğru kayan ucun doğu kısmı Turcia, batı kısmı da Rum olarak adlandırılmıştır⁴⁷⁵.

Anadolu'ya gelen Türkmenler ile yerli halk arasında kültür alışverişi oldu. Burada yerli diller Türkmenlerin dili Türkçe karşısında ezildi. Yavaş yavaş Türkçe yerli dillerin yerini aldı. Sadece birkaç yerde Rumca ve Ermenice yaşayabildi. Türk fatihleri yerlileri sadece dil konusunda değil aynı zamanda din konusunda da etkilediler. Anadolu'da kısa sürede İslam yayıldı. Anadolu'nun yerlileri ise Anadolu'ya gelen Türkmenleri örf, adet, kıyafet konusunda etkiledi⁴⁷⁶. Ayrıca göçebeler yerleşik ahali ile kaynaştı. Göçebelerle yerleşikler arasında şehrin dışında olan pazarlarda alışverişler yapılmakta idi. Bu pazarlar uzun süre var olduğu için "Türkmen çarşısı", "Türkmen pazarı" olarak kaynaklara geçecektir⁴⁷⁷.

Selçuklu devleti fetihler gerçekleştirdikten sonra büyük çoğunluğu Türkmenlerin oluşturduğu Karluklar, Kıpçaklar, Kalaçlar, Ağaçeriler gibi de Türkmen zümreleri Anadolu'ya gelip yerleştiler. Bu Türkmenler Bizans'ın Rumeli'den getirip sınırlara

⁴⁷² Sümer, *Oğuzlar*, 111.

⁴⁷³ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 75.

⁴⁷⁴ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 109.

⁴⁷⁵ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 25.

⁴⁷⁶ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 177-178.

⁴⁷⁷ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 201.

yerleştirdiği Hristiyan ve Putperest Oğuz ve Peçenek kitleleri ile karşılaştılar. XII. yy mücadelelerinde Türk-Bizans mücadeleleri, Haçlı seferleri ve Türk hükümdarları arasındaki anlaşmazlıklar ve savaşlar Türkmenleri bayağı yorduğu gibi nüfusunu da epeyce azalttı⁴⁷⁸.

XI. yy'da Türkmenler büyük bir yoğunlukla Anadolu'ya girdiler. XII. yy'da Türkler Anadolu'ya göçmeye devam ettiler⁴⁷⁹. Nitekim XI. yy, XII yy ve devam eden yüzyıllarda Türkmenler Anadolu'nun uç bölgelerindedir. Anadolu'nun batı uç bölgelerinde Bizans-Selçuklu sınırında Türkmenlerin faaliyetleri bulunmaktadır⁴⁸⁰. XII. yy'da Irak Selçuklu Sultanlığı, Harezmşah Tekiş tarafından ortadan kaldırıldı (1194). Bununla birlikte bu sultanlığın tebaasının büyük bir kısmı Anadolu'ya geldiler ve Selçuklu Sultanlığının tâbiyyet ve hizmetine girdiler; Anadolu'ya yerleřtiler⁴⁸¹. XI. yy boyunca ve XII. yy'ın ilk yıllarında Selçuklu Devleti Anadolu'da iskân ederken büyük ve güçlü aşiretleri parçalara ayırarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıtıyordu. Amaç kuvvetli, toplu ve siyasî bir teşekkülün oluşmasına engel olmak idi. Böylece Selçuklu Devleti güçlü siyasî otoritesini koruyacaktı. Bugün Anadolu'nun birbirinden uzak yerlerinde Kımık, Afşar, Salur, Kayı gibi köy isimlerine rastlanması bu iskân politikasının bir sonuçtur⁴⁸².

Büyük Türk muhacereti neticesinde Anadolu fethedildi ve Türkleşti. Ancak Haçlı seferleri ve bu durumu fırsat bilerek taarruza geçen Bizans'ın saldırıları Türklerin bir asır zarfında büyük insan kaybına neden oldu. Fakat onlar bu kaybı Anadolu'ya gelen Türkmenler ile fazlasıyla telafi ettiler. Anadolu'ya gelenler arasında yurt arayanlar, Büyük Selçuklu ile ters düşenler ve Moğol istilasından kaçanlar vardı⁴⁸³. Karahıtaylar'ın Türkistan'ı istilası ve Sultan Sancar'ın ölümü ile Horasan Selçukluları Devleti yıkıldı. Bunun akabinde XII. yy'da Doğu'dan Batı'ya doğru yeni bir Türk göç hareketi başladı. Oğuz, Karluk ve Kıpçakların bir kısmı Anadolu'ya göçtü. Ancak Haçlı Seferleri ve Bizans taarruzlarının neden olduğu toprak ve insan kaybı telafi edilemedi. Ancak Moğol istilası Anadolu'ya bir kez daha büyük insan seli akıttı. Bu insan seli tüm

⁴⁷⁸ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 41.

⁴⁷⁹ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 168.

⁴⁸⁰ Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 185.

⁴⁸¹ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 168.

⁴⁸² Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 40-41.

⁴⁸³ Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 295.

sahil bölgelerinin Türkmenlerle dolup taşmasını sağladı⁴⁸⁴. İlk büyük göç niteliği Malazgirt akabinde yapılan göç iken, Moğol istilası ile yaşanan bu göç ikinci büyük göçtür⁴⁸⁵.

Türkmenlerin Anadolu'ya göç ederek buralara yerleşmelerinde farklı nedenler bulunmaktadır. Bunlardan birisi “din” kavramıdır. Türkmenler İslamiyeti kabul ettikten sonra onların gayesi İslam'a hizmet etmektir. Türkmenler İslamiyeti kabul ettikten hemen sonra göç etmeye başladılar. Bu göçün sebebinin nüfus yoğunluğu, hayvan çokluğu veya otlak kıtlığı olduğu ifade edilse de bu nedenlere İslam'a hizmet etmek unsurunu da katmamız gerekir. 1071'den beri Allah'ın adını yüceltme gayesi ile Selçukoğulları idaresinde bulunan Türkmenler Batı'ya doğru ilerledi. Allah yolunda savaş gayesi içinde olan Türkmenler savaşma kabiliyetlerini de bu gaye için kullanarak sınırlara doğru geldiler. Burada din uğruna fetih yaptılar ve Gazi ünvanını aldılar⁴⁸⁶.

Selçuklu Devletinde Batı'ya doğru akınlar yapmak amaçlandı. Bu amaçta Türkmenlerin büyük rolü vardır. Selçuklular gelmeden önce Türkmenler Horasan'da bulundular ve Gaznelilerle mücadele ettiler. Nitekim Dandanakan zaferinden sonra da Türkmen devletinin kurulduğunu duyan Oğuzlar büyük bir kitle ile İslam ülkelerine akmaya başladılar. Daha önce de belirttiğimiz üzere Müslüman Türkler Selçukluların gaza amacı ile geldiği Anadolu'ya daha önce gelmişler, buraları keşfetmişlerdi. Nitekim Anadolu'nun Türkleşmesini Oğuzlardan çok önce Kalaç, Karluk, Kanglı, Kıpçak boyları sağladı. Anadolu'da Türk boyları Selçuklulardan önce de vardı. Türk boyları VIII.- X. yy'da Anadolu'da yayıldılar. Mehmet Şeker'in naklettiği eski bir Selçuklu tarihinin açıkça belirttiğine göre: *“Türkler her ülkeye girdiler, her beldeyi aldılar, hiçbir engelle karşılaşmadan her tarafa yayıldılar. Öyle ki almadıkları memleket, içmedikleri su, ateşlemedikleri ocak kalmadı. Hükümdarlar onların gelişinden korkup kaçtılar; onlar vardıkları şehirleri doldurdular, hâkimleri kovup kendi valilerini tayin ettiler.”*⁴⁸⁷. Hatta bazı araştırmacılara göre, Türkler, Anadolu'ya ilk MÖ 2000'li yıllarda girmişlerdir. Bu görüşün dayanağı ise Malazgirt'ten çok daha öncesine dayanan

⁴⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 27; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 168-169.

⁴⁸⁵ Köymen, “Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi”, 29; İnalçık, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu”, 466.

⁴⁸⁶ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 7; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 53,55, 56.

⁴⁸⁷ V.Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 37-38; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 59-61.

Anadolu'daki yerleşim adlarına rastlanması ve bu yer adlarının Türkçe kökenli olmasıdır⁴⁸⁸. Dağ, ova, ırmak gibi yerlerin adları bize Türklerin Anadolu'ya giriş zamanı hakkında ipucu vermektedir.

Selçuklu Devleti kurulduktan sonra Türkistan'dan İslam ülkelerine ve Anadolu'ya doğru büyük bir muhaceret oldu. Bu muhacerette Azerbaycan bir köprü görevi gördü. Bu muhaceretler devlete ara sıra sıkıntı yarattı. Devlet, Türkmenleri devletinin kurucusu sayarken bir taraftan da onları saf dışı bırakmaya çalıştı. Lakin daha önce de belirttiğimiz üzere Nizamü'l-Mülk bu hususta Türkmenlerin haklarını savunarak onlara gereken değerin verilmesi gerektiğini arzetti⁴⁸⁹. Nizamü'l-Mülk: Türkmenleri savunurken "*Sayıları küçümsenemeyecek kadar çok olan Türkmenler her ne kadar bize bezginlik getirmişlerse de devlet üzerinde hatırı sayılır derecede hakları vardır. Nitekim devletin kuruluş aşamasında nice sıkıntılar göğüsleyerek hizmette bulunmuşlardır. Dahası hısım akrabalandırlar.*"⁴⁹⁰ demiştir. Türkmenleri savunan Nizamü'l-Mülk'ün bu tavsiyesi tam olarak bir türlü uygulanamadı. Türkmenlerin Selçuklu Sultanlarına dargınlıkları Büyük Selçulu tarihi boyunca devam etti⁴⁹¹.

Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin sayısı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte 1071-1176 arasında Anadolu'ya gelen Türklerin yaklaşık yarısının göçebe olduğu bilinmektedir. 1176'dan sonra Türkmenler kışlaklara ve şehirlerin kenarlarına yerleşmeye başladılar. Köseadağ savaşı akabinde ise Anadolu'daki Türkmenler azaldılar⁴⁹².

3.1.1. I. Süleymanşah'ın Anadolu Fetihleri

I.Süleymanşah'ın Anadolu'ya gelişi ve yaptığı siyasî faaliyetler ile ilgili iki rivayet vardır. İlki Süleymanşah abisi ile katıldığı Malazgirt savaşında elde ettiği başarılarından ötürü Alparslan'ın Anadolu'yu kendisine vermesidir. Diğerisi ise babası Kutalmış sultan Alparslan'a karşı isyan edince öldürüldü. Oğullarının da isyan edeceğinden korkulduğu için Alparslan onların da öldürülmesini istedi. Lakin

⁴⁸⁸ Karadoğan, "Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecine Farklı Bir Bakış", 284.

⁴⁸⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 48; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 61,62; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 66.

⁴⁹⁰ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası yay, V. Basım, 2009, XX; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 347.

⁴⁹¹ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 66.

⁴⁹² Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 404.

Nizamü'l-Mülk hanedana mensup kişilerin öldürülmesinin uğursuzluk getireceğinden bahsederek onların Anadolu fethiyle görevlendirilmesini, bu şekilde en azından devlete yararlı olabileceklerini hem de böylece devlete bir zarar getiremeyeceklerini söyledi. Bu şekilde Süleymanşah'ın Anadolu'ya geldiği ve faaliyetlerini sürdürdüğü söylenir⁴⁹³. Anadolu'ya geldikten sonra Kutalmış'ın oğulları Süleyman ve Mansur Anadolu'yu fethetmeye girişti⁴⁹⁴.

Melikşah'ın tahta oturmasından sonra Türkmenlerin Anadolu'ya gelişleri ve yerleşmeleri daha sistematik şekilde olmuştur. Süleymanşah İç ve Orta Anadolu'da Türkmenleri bölerek iskân edip yerleştirme siyaseti izlemiştir. Böylelikle İç Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sağlanarak Anadolu vatan yapılmaya başlanmıştır⁴⁹⁵.

Kutalmışoğlu Süleymanşah ve kardeşleri Mansur, Alpilig ve Dolat'ın, Alparslan'ın ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıklardan faydalanarak Anadolu'ya geldikleri yılda bizzat Melikşah tarafından serbest bırakıldıkları söylenir. Suriye taraflarına kaçan Yabgulu Türkmenlerden destek alacaklarını umarak ilk olarak Urfa ve Birecik taraflarına geldiler. Kutalmışoğulları Suriye'deki olaylara karıştılar. Karşılarında oldukça güçlü olan ve Melikşah tarafından desteklenen Atsız Bey'i buldular. Süleymanşah birçok konar-göçer Türkmen aşireti ile birlikte Anadolu'ya geldi. Onları etrafında toplayarak fetihlere girişti. Atsız Beyin Suriye'deki kuvvetinin farkına vararak onlar için daha uygun olacak Anadolu taraflarına geldiler. Malazgirt'in sonrasında Alparslan'ın emri ile Anadolu'da fetihlere devam ediliyordu. Burada da çok etkin bir rol oynayan Artuk Bey vardı ve Sivas, Tokat, Çorum ve çevresini ele geçirdi. Ancak daha sonra Artuk Bey, Karmafleri hâkimiyet altına almakla görevlendirilince Anadolu'dan ayrılmak zorunda kaldı⁴⁹⁶.

Artuk Bey'in çağrıldığı sırada Urfa bölgesinde yaşayan şehzadeler ise Anadolu Türkmenlerini etraflarında toplayarak kuvvet oluşturdular. Nitekim bu Türkmenlerin bir kısmı da daha önceleri Tuğrul Bey'e ve Alparslan'a karşı ayaklanmışlardı. Bu nedenle

⁴⁹³ Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK, Ankara 2015, 22; a.mlf, "I. Süleyman Şah", *DİA*, XXXVIII, 103, Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri*, 1.

⁴⁹⁴ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 104.

⁴⁹⁵ Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 278.

⁴⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 83; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 54-55; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 62-64, 66; Tufan Gündüz, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, VII, Ankara 1999, 92.

onlar da başlarında onlara yön verecek bir beye ihtiyaç duyuyorlardı. Diğer taraftan yoğun Türkmen kitleleri Anadolu'ya intikal etti. Artuk Bey'in Anadolu'dan ayrılması şüphesiz Kutalmışoğlu Süleyman ve kardeşlerine rahat hareket etme imkânını sağladı. Antakya'yı ve Halep'i kuşatarak Anadolu'ya giren Süleymanşah yoluna devam etti. Türkmenleri de kendine katan Süleymanşah, Anadolu'da güçlü bir engelle karşılaşmadan Konya'dan İznik kapılarına kadar olan bölgeyi hâkimiyet altına aldı. Türkiye Selçuklu Devleti kuruldu. Süleyman İznik'i aldı; ancak o dönemde Bizans o kadar güçsüz duruma düşmüştü ki, İznik şehrinin fethine hiçbir şekilde karşı koyamamış ve hatta kaynaklara bile yazmamışlardır. Süleymanşah fethettiği yerde devletini kurunca Anadolu'daki Türkmenler hâkimiyeti altına girdiler. Bunu duyan göçebe Türkmenler de bu bölgeye kitleler halinde akın ettiler. Bunun akabinde Türkmenler artık sadece ganimet elde etmek değil devletin sınırlarını genişletmek amacı güttüler. Süleymanşah'ın Anadolu'ya gelmesini sağlayan başlıca nedenlerin arasında ise bu dönemde Anadolu'da askerî-siyasî otorite olmaması ve Anadolu'ya gelen Türkmenlerin büyük bir kısmının Alp Arslan'a ve Melikşah'a isyan eden Türkmenlerin olması gelir⁴⁹⁷.

Melikşah'ın ölmesi ülkede karışıklıklara neden oldu. Bu karışıklık sırasında Kutalmışoğlu Rükneddin Süleymanşah, kardeşleri Mansur, Alpalek ve Devlet ile birlikte Anadolu'ya gelip Fırat ırmağı boylarında ve Urfa yörelerinde fetihlere başladılar. Süleymanşah Anadolu'nun güney ve batı bölgelerinde fetih hareketlerine devam ederken aynı zamanda Türk emirleri ile Türkmen beyleri Bizans şehir ve kalelerini açmak için çaba sarfediyorlardı. Bu sıralarda Atsız ise Filistin'de bir Türkmen beyliği kurup Anadolu'da ve Suriye'de fetihler yapıyordu. 1071 sonrasında devlet kurulduktan sonra Nizamü'l-Mülk'ün de destek olmasıyla Kutalmışoğlu Süleyman Şah Anadolu'ya gönderildi. 1074-1076 yıllarında dahi Süleyman Şah'ın 70.000 kadar Türkmen askeri bulunmaktadır. Bu dönemde Bizans yine karışık durumdaydı. Saltanat mücadeleleri vardı. Hatta imparator olmak ve ittifak yapmak isteyen Botaniates ile Süleymanşah ittifak etmiş Türk kuvvetleri onun bu saltanat mücadelesini başarılmasında büyük etken olmuşlardır. Tabii Süleymanşah bu karışık durumdan yararlanarak bir taraftan da

⁴⁹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 83. a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 54-55; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 102, 103; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 24; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 195; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 107; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 62-64, 66; Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri*, 2.

Anadolu'da fetihlerini genişletme çabasında idi. Süleymanşah'ın devleti kurması ve Anadolu'da oldukça başarılı fetihler yapması özellikle 1080 yılında büyük bir Türkmen göçünün olmasını sağladı. Böylelikle Anadolu'da Türk nüfusu iyice çoğaldı⁴⁹⁸.

Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas, bu dönemde (1071- 1078) o kadar perişan bir halde ve Anadolu ile münasebetlerini o kadar kesmiş idi ki, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir konumu olan İstanbul'un yanında bulunan İznik'in fethi bile Bizans kaynaklarında bir akis bırakmadı.⁴⁹⁹ Türklerin saldırıları ve başarıları onlara göre günahlarının cezası olarak Tanrı tarafından onlara verildi⁵⁰⁰. Süleymanşah'ın devleti kurması ve Anadolu'da sınırlarını genişletmesi çok zor olmadı. Nitekim bu dönemde Bizans'ın iç karışıklıklarının devam etmesi Süleymanşah'ın ilerlemesine olanak vermiş ve Süleymanşah bu durumu çok iyi değerlendirerek devletin sınırlarını genişletmiştir

1079-1080 senelerinde Süleymanşah fetihlerini genişletti. Bu dönemde Türk fetih hareketleri Ege ve Akdeniz kıyıları ile Karadeniz sahillerine kadar genişledi. Nikeforos Melissenos, Türk emir ve beyleri ile dostluk kurdu. O, Türk emir ve beylerinin kendisine yardım edeceği düşüncesine kapılıp imparatorluk hevesini artırdı. Melissenos, Türkmenlerin ona yardım etmesi için Anadolu şehirlerinden bazı beldeleri onlara teslim etti. Nitekim Friky ve Lidya tamamen Türklerin eline geçti. Melissenos, Anadolu sultanı ile sıkı dostluk kurdu. Öyle ki İmparatorluğunu ilan eden Melissenos'un yardımına hemen Süleymanşah koştu. Bu mücadelede Bizans ordusu mağlubiyete uğradı. Zaten bu zaferden sonra İznik Selçuklu payitahtı oldu. Bu tarihten itibaren Erzurum ve Oltu yörelerine yoğun bir Türkmen yerleşimi gerçekleşti⁵⁰¹. Lakin 4 Nisan 1081'de Aleksios Komnenos tahtı ele geçirdi ve Melissenos'un hayalleri suya düştü. Bu Bizans imparatorluğundaki taht kavgalarında kazanan taraf Kutalmış oğlu Süleymanşah oldu. Süleymanşah, Bizans'ta tahta ele geçirmenin ve güçlü olmanın yolu haline geldi.

⁴⁹⁸ Urfalı Mateos, 161; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 84; Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, 22; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 39; Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 107-108; Sevim, *Anadolunun Fethi*, 115-118, 128; Ersan, – Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi 2*, 14; Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, 1-2; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 362; Şeker, “*Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi*”, 271.

⁴⁹⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 285; a.mlf, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 84; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 15.

⁵⁰⁰ Urfalı Mateos, 199.

⁵⁰¹ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 108-109,111.

Nitekim Aleksios, Normanlara karşı mücadelede Selçukluların desteğine başvurdu. Süleymanşah, ona belli bir ücret alarak 7.000 askerle destek verdi⁵⁰².

Malazgirt zaferi akabinde Anadolu'da yeni bir devlet kuran Süleymanşah eski ve yeni Türkmenleri yanında topladı. Onun başarıları arttıkça Türkmenler Türkistan ve İran'dan daha büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmeye başladılar. Nitekim 1080 yılında Azerbaycan'dan Anadolu'ya çok büyük bir Türk nüfusu göç etti⁵⁰³. Türkler bu dönemde farklı boy ve oymaklar halinde Anadolu'ya geldiler. 1080'den itibaren Anadolu'ya yayılma ve ele geçirme tam anlamıyla ciddiyet kazandı⁵⁰⁴. Süleymanşah'ın kurduğu devlet ile Anadolu'da Türk kitlesi ve gücü arttı. Süleymanşah'ın Anadolu'da bir devlet kurması Türkmenlerin yurt arayışlarına merhem olduğu gibi Anadolu'daki yerli halkı da feraha kavuşturdu. Nitekim bu dönemde yerli halk Bizans'ın kötü idaresi ve eziyetlerinden bıkmıştı. Dolayısı ile Süleymanşah'ın bu zaferleri yerli halkın da rahata kavuşmasını sağladı⁵⁰⁵.

Marmara denizinden Antakya'ya kadar sınırlarını genişleten Süleymanşah'ın ölümü ile siyasî değişiklikler vuku buldu. Süleymanşah'ın Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirdiği Türk beyleri artık özgürce hareket ediyorlardı. Bunlar arasında en güçlü olan ise İznik tahtına oturtan Ebu'l-Kasım idi. Ebu'l-Kasım, Bizans ile olan anlaşmayı bozarak Bizans'ın Normanlar ile mücadelesinden faydalanarak onlara akınlar düzenledi. Böylelikle iki devlet arasındaki barış dönemi son buldu. Bu arada Süleymanşah'ın İznik merkezli bir devlet kurup gittikçe güçlenmesi Melikşah'ın endişe etmesine neden oldu. Melikşah bu endişe sonucu başında Emir Porsuk'un bulunduğu 50.000 kişilik orduyu Kutalmış oğullarını durdurması için Anadolu'ya gönderdi. Lakin Süleymanşah onu mağlub etti⁵⁰⁶.

Süleymanşah döneminde Bizans İmparatorluğu'nda taht kavgaları eksik olmadı. Bizans'ın bu durumu ise Süleymanşah'a yeni fırsatlar sundu. Öyle ki Süleymanşah süvari ve piyade askerlerini Marmara ve Karadeniz sahillerine, boğazlara kadar gönderiyor, hatta her yeri işgal ediyordu. Onlar sahillerdeki kasabalarda korkusuzca

⁵⁰² Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, 30-31; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 154.

⁵⁰³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 85; a.mlf, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 286; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 104.

⁵⁰⁴ Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev(1164-1211)*, 62.

⁵⁰⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 85.

⁵⁰⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 86-90; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 78-79.

yaşıyorlardı. Kimse de onları bu kasabalardan kovmuyordu. Bu durum ise Bizans'ı hayretler içerisinde düşürüyordu. Bundan sonra İstanbul Boğazı Selçuklular ve Bizans arasında bir hudut oldu⁵⁰⁷.

I. Aleksios Komnenos tahta geçtiğinde Anadolu toprakları İstanbul topraklarına kadar Türklerin elinde idi. Bizans imparatoru Aleksios, Süleymanşah'ın boğazlara kadar ilerlemesinden endişe etti. Aleksios bu endişe ile az sayıdaki Bizans askerini kayıklara yerleştirerek sahillerde olan Türkmen karargâhlarına baskın düzenletti. Ancak başarılı olamadı. Aleksios başarısız olunca daha sonra 1081 yılında Süleymanşah ile bir anlaşma yapmak durumunda kaldı. Selçuklu sultanlarına büyük miktarda para veya vergi vererek⁵⁰⁸ Türkleri Drakon suyuna çekilmek şartı ile anlaşma imzalandı. Süleymanşah ise Aleksios'un Anadolu'yu ona terk etmesine karşılık sadece askeri yardım vaadinde bulundu⁵⁰⁹. Süleymanşah, bu anlaşma ile Bizans'a Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığını kabul ettirmiştir⁵¹⁰.

1081 anlaşması, Selçuklu devletini fiilen olduğu gibi hukuken de Anadolu'ya hâkim konuma getirdi. Bu dönemde zaten Süleymanşah halife tarafından onaylanan Sultan unvanını taşıyordu. Nitekim Süryanî Mihael, "*Süleyman İznik ve İzmit şehirlerinin alarak oralarda hüküm sürdü. Bütün memleket Türklerle doldu. Bunu öğrenen Bağdat halifesi ona sancak ve diğer şeyler gönderip onu taçlandırdı ve Sultan ilan etti. Böylece Türklerin Türkistan dışında biri Horasan öteki de Rum(Anadolu) olmak üzere iki hükümdarı oldu.*"⁵¹¹ demiştir. Anna Komnena ise Anadolu'ya gelen Türk askerlerinin yanısıra yerlerinden yurtlarından ayrılan kadınlar ve çocukların da

⁵⁰⁷ Anna Komnena, 124; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 90.

⁵⁰⁸ Anna Komnena İmparatorun verdiği parayı hediye olarak kaydeder (Anna Komnena, 126).

⁵⁰⁹ Anna Komnena, 25,126. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 90-91; a.mlf, *Selçuklular ve İslamiyet*, 56-57; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, 31; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 73-75; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 39-40. Turan bu mücadelede Türkmenleri geri püskürtmeye çalışan Aleksios'un başarısız olduğunu ve bunun sonucunda Süleymanşah'a anlaşma teklifinde bulunduğunu ve bu şekilde anlaşma yapıldığını ifade etmiştir. Fakat Anna Komnena Aleksios'un bu girişimlerinin başarılı olduğunu ve bu nedenle Süleymanşah'ın anlaşma isteğinde bulunduğunu kaydeder. Yusuf Ayönü de aynı düşüncededir. Ayrıca Yusuf Ayönü bu anlaşmayı 1082 olarak kaydeder. Lakin Aleksios'un Süleymanşah'a büyük miktarda para ve vergi vermesi buna karşılık Süleymanşah'ın sadece askeri yardım sözüne binaen Aleksios'un bu mücadeleyi kaybettiği görülmektedir. Aleksios eğer bu mücadeleyi kazanmış olsaydı Anna Komnena'nın armağan dediği parayı asla Süleymanşah'a vermezdi. Üstün durumda olan taraf bizce de Süleymanşah'tır.

⁵¹⁰ Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, 2.

⁵¹¹ Süryanî Mihael, 29; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 92.

olduğunu söyler. “...gören onları, her yerden akıp gelen derelere benzetirdi...”⁵¹² ifadesi de Türklerin Anadolu’ya ne derece hızlı ve kalabalık geldiklerini gösterir.

Türkiye Selçuklu Sultanı 1082 yılında Çukurova’ya girerek Tarsus’u fethetti. Sultan akabinde Adana, Masisa, Anazarba ve bütün Kilikya beldelerini hâkimiyeti altına aldı (1083). Bu bölge X. yy’da Bizans tarafından işgal edilmiş ve buradaki Müslüman halk da öldürülmüştü. Bu bölgeyi Süleymanşah bir buçuk asırlık Bizans işgalinden sonra tekrar İslam diyarı haline getirdi. Antakya ticarî açıdan önemli olduğundan Süleymanşah, Antakya fethine önem verdi. Türkmenleri Antakya sınırında akınlarla görevlendirirken kendisi de orduyla hareket etti. Süleymanşah Antakya üzerine hareket ederken dayısı Danişmendli Gümüştekin Ahmet Gazi de Malatya’yı muhasara etmeye gidiyordu⁵¹³.

Bu dönemde Anadolu’ya başka Türk beyleri de akın etti. Güney yollarına hâkim olan beyler Süleymanşah’ın naibleri idi. Abu’l-Kasım’ın kardeşi Kapadokya’da idi. Süleymanşah’ın dayısı olan bir Türkmen beyi ve daha sonra Süleymanşah’ın kardeşi Alp-İlek de Malatya’nın yakınlarında idi⁵¹⁴. Karatekin ise Sinop’u 1085 yılında fethetti. Böylelikle taarruz müşterek bir şekilde gerçekleşti⁵¹⁵.

Musul emiri Müslim’in daha önce Flaretos’tan aldığı yıllık vergiyi Süleymanşah’tan istemesi ve kabul edilmemesinden dolayı aralarında bir gerginlik oldu. İkiisi arasında yapılan mücadelede (20 Haziran 1085) Türkmen atlılarıyla birlikte Çubuk Bey, Müslim’e katılmıştır. Fakat ganimet elde etmek isteyen Çubuk Bey’in, Müslim’e düşman Araplar’ın Türkmen atlıları ile birlikte savaş esnasında Süleymanşah tarafına geçmesi ile birlikte savaştan Süleymanşah galip çıktı. Hatta bu savaşta Müslim hayatını kaybetti. Türkmenler kaçmaya çalışan Müslim’i öldürdüler⁵¹⁶.

⁵¹² Anna Komnena, 304.

⁵¹³ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 28; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 99; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 117,118; Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri*, 2.

⁵¹⁴ Claude Cahen, *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Ankara 1988, 40.

⁵¹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 99.

⁵¹⁶ İbnü’l-Esir, X, 129; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 108; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 120,121; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, 122-124; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 157; Cahen, *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, 41; Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri*, 3.

Süleymanşah, Haleb'i kuşatmak için harekete geçince Melikşah Tutuştan yardım talep etti⁵¹⁷. Bu talebi Süleymanşah'ın Antakya'yı almasını istemediğinden olumlu yanıtladı ve Tutuş Süleyman'ın üzerine yürüdü. Artuk Bey Tutuş'a katıldı. Haleb'e üç mil uzaklıkta bulunan Aynseylem'de Artuk Bey komutasındaki Türkmenlerle Süleymanşah ve ordusu arasında mücadele yaşandı. Bazıbeyler saf değiştirence Süleymanşah mağlup oldu. Beylerinin karşı tarafa geçmesini önleyemeyen ve bu hezimetini kaldıramayan Süleymanşah'ın kendini öldürdüğü söylenir. Komnena Süleymanşah'ın köşeye şıkıştığını anlayınca kılıcını kınından çıkararak kendini öldürdüğünü söyler. Süleyman'ın ölmesi ile (4 Haziran 1086) Süleyman'ın emrindeki beyler de Tutuş'un emrine girdi. Melikşah ise derhal Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan, Kulan Arslan'ı ve karısını Horasan'a götürdü ve ölene kadar da serbest bırakmadı⁵¹⁸. Gerek Musul Emiri Müslim'in ve gerek Süleymanşah'ın mücadeleyi kaybetmesinde Türkmenlerin büyük önemi vardır. Türkmenlerin olduğu taraf çoğu zaman galip gelmiştir. Bu da Türkmenlerin var olan gücünü gösterir.

3.1.2. Türkmen Göçleri

Selçuklular Horasan'a gelirken büyük muhaceret sel haline geldi⁵¹⁹. Selçukluları takiple İslamiyeti kabul eden Oğuzlar da Horasan, Harezmi ve Türkistan istikametine doğru yol aldılar. Büyük Türk muhacereti hakkında Mervezi : *“Oğuzların bir kısmı bozkırlarda bir kısmı da şehirlerde (Sir-Derya havzasında) otururlar. Bozkırlarda yaşayanlar Maverâünnehr ve Harezmi ülkelerine komşudurlar. İslam memleketlerine yakın bulunanlar Müslüman olduktan ve Türkmen adını aldıktan sonra kâfir kalan Oğuzlar'a karşı (Şaman Oğuzlar) cihada giriştiler. Bunlar arasında İslamiyet kuvvetlendikçe kâfirleri yerlerinden attılar. Bu Oğuzlar Karadeniz sahiline yakın bulunan Peçeneklerin yurtlarına yerleştiler. Türkmenler bu suretle İslam ülkelerine*

⁵¹⁷ Köymen Süleymanşah'a kaşı Tutuş'tan yardım isteyeninin Melikşah değil Halepliler olduğunu belirtir. Nitekim Halepliler Melikşah'tan Süleymanşah'ı tedib etmesini istedi. Lakin Töküş'in isyanı nedeni ile bu isteğe karşı Melikşah'tan bir cevap gelmeyince Tutuştan yardım istediler(Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 108).

⁵¹⁸ Anna Komnena, 195; Sümer, “Selçuklular(Anadolu Selçukluları)”, 380; Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, 42; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 157-158; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 108; Uyumaz, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri*, 3.

⁵¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 43.

yayıldılar ve memleketlerin çoğunu idareleri altına alıp devletler ve saltanatlar kurdular.” demiştir⁵²⁰.

I. Haçlı seferi sonrasında Anadolu’ya büyük bir Türkmen göçü yaşandı. Muhaceretin nedeni ise Kafkasya ve Azerbaycan’da oturan Türkmenleri Gürcü ve Kıpçakların sıkıştırmalarıdır. Türkmenler bu nedenlerden dolayı yeni yurt bulmak için Anadolu’ya ilerlediler. Bu muhacereti Anna Komnena: *“Türkler İmparator Alexios’a karşı yeni bir savaş hazırladılar. Sultan Süleyman (oğlu Kılıç Arslan’ın oğlu Melik Şah), aslında Asya’yı (Anadolu’yu) bir kez daha talandan geçirmeyi tasarlayarak, Horasan’dan (Danişmendli ilinden) ve Halep’ten, İmparatora karşı başarılı bir savaş yürütebilmek umuduyla, birlikler getirtti...”*⁵²¹ diye ifade etse de daha önce de belirttiğimiz üzere muhaceretin esas nedeni Gürcü ve Kıpçakların Türkmenleri sıkıştımasıdır. Ancak ne kadar Türkmen geldiği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Türkmenler I. Haçlı seferleriyle oldukça fazla nüfus kaybeden Batı uç bölgelerine yerleşmişlerdir⁵²².

Horasan ve Azerbaycan’dan Anadolu’ya doğru büyük bir Türkmen hareketi meydana geldi. Bu hareket Türkistan’dan başlayıp Türkiye hudutlarında ve Suriye’de devam eden bir hareketti. Türkmen beylerinin Büyük Selçuklu Sultanı Sancar ile vergi meselesinden ötürü arası açıldı. Topluca isyan eden 40.000 çadır halkı Türkmenler ile Sancar arasında savaş vuku buldu. Savaşta bozguna uğrayan Sancar, Türkmenler tarafından esir alındı (1153). Nitekim Sultan Sancar’ın Karahitay ve Oğuzlara karşı mağlubiyetinden sonra Türkistan’dan Batı’ya doğru olan göç devam ediyordu. Çünkü Sancar’ın Türkmenler tarafından mağlup edilmesinden sonra devlet yıkıldı (1157). Bir süre Horasan’a hâkim oldular. Akabinde Harezmsah devleti kuruldu. Lakin Türkmenler onların idaresinde de olmak istemedi ve Horasan’dan göç ettiler. Bunların bir kısmı Kirman bölgesine giderken bir kısmı da Azerbaycan’a doğru yola çıktılar. İkinci Türkmen grubunun başında Rüstem adında bir Türkmen beyi vardı. Bu Türkmenler Azerbaycan’da da huzuru bulamayınca Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu

⁵²⁰ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahanâmesi*, 96-97; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 41.

⁵²¹ Anna Komnena, 479; Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, 43.

⁵²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 240.

bölgelerine girdiler. Rüstem, Gürcistan'a akınlar yapmış ve Kilikya hudutlarına kadar gelmişti. Böylelikle Anadolu'ya bir yoğun Türkmen göçü zuhur etti⁵²³.

Bu Oğuz kümesi devletin asıl ana kısmı gibi gözüküyor. Çünkü bu kümeden sonra Sir-Derya kıyısında Oğuz adını taşıyan teşkilatlı bir kümeye rastlanmıyor. Lakin XIV. yy'da Kuzey Suriye'deki Türkmenlerin Bozok ve Üçok adlarını taşımaları şüphe uyandıran bir durumdur⁵²⁴. Beğdili ve Elbeyli boylarının birçok obaları ve diğer Türkmen oymakları günümüzde Türkiye sınırı dışındaki Halep ve Trablus Şam bölgelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler⁵²⁵. Kuzey Suriye'deki Türkmenlerin Bozok ve Üçok isimleri taşınması bu bilgilerle aydınlığa çıkar.

Malazgirt savaşını takip eden yıllarda Türkler neredeyse tüm Anadolu'yu ele geçirdiler. Lakin XI. yy sonlarında vuku bulan Haçlı seferleri'nden ötürü Türkler Marmara ve Batı Anadolu bölgesinde fethettikleri bölgeleri bırakıp Anadolu'nun orta kısımlarına çekilmek zorunda kaldılar. Bununla birlikte bu dönemde Bizans ucunda yaşayan Türkmenlerin nüfusu iyice artmıştı. Türkmenler ganimet ve toprak elde etmek için Bizans'a sürekli akınlar yapıyorlardı. Komnenos ise Türkmenlerin bu akınlarına son vermek ve Orta Anadolu'dan da çıkararak Anadolu'dan atmak istiyordu. Konya üzerine yürüyen Komnenos 1176 yılında ağır bir yenilgiye uğradı. II. Kılıç Arslan Bizanslılara bu isteğin hayalden öteye gidemeyeceğini gösterdi⁵²⁶. Zaferde II. Kılıç Arslan'ın ordusundaki Türkmenlerin büyük rolü vardır. Nitekim Türkmenler imparatorun ordusunun servetlerini ve erzaklarını yağma ettiler. İmparatorun ordusu kendilerini köşeye sıkıştıran Türklerden tir tir titriyordu. Süryanî Mihail bu dönemdeki Türkmenler hakkında, "...bu memlekette çekirge gibi sayısız miktarda olan Türkmenler, imparatorun, kendilerini yerlerinden taretmek üzere geldiğini görünce, beşer ve onar bin kişilik kabileler halinde toplandılar ve Grek karargâhı dışında bulunan her şeyi

⁵²³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 240; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 154-155; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 300-301; Sümer, "Oğuzlar", 328-329. Sancar'ın esir edilmesi ve akabindeki Türkmen ilerleyişi için ayrıca bkz. M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilâsı", *AÜDTCFD*, V, S.V, 1947, 563-619.

⁵²⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 202.

⁵²⁵ Sümer, *Çepniler*, 11.

⁵²⁶ İbn Bibi, 14; Sümer, *Oğuzlar*, 134; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 204; Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev(1164-1211)*, 3, 63; Sümer, "Selçuklular(Anadolu Selçukluları)", 381; Tüysüz, "Türkmenler", 566.

yaktular, tahrib etiler...”⁵²⁷ ifadelerini kullanmıştır. Bu bilgiler bize bölgede yaşayan Türkmen yoğunluğu hakkında bilgi verir.

Bu zaferle Bizans Anadolu’dan elini kesin olarak çekmiştir⁵²⁸. Bununla birlikte II. Kılıç Arslan’ın bu zaferi kazanması Ermenilerin Bizans’a ait Çukurova bölgesine müdahale edebilmelerine neden oldu. Bu fırsatı kaçırmayan Ruben II, Adana ve Misis şehirlerini ele geçirdiği gibi buradaki Türkmenlere de saldırdı. Bir kısmını katletti, bir kısmını ise esir aldı⁵²⁹.

1176 Miryokefalon bozgunundan sonra İstanbul’a giden İmparator, Eskişehir istihkâmlarını yıkmadı. Bu hareketi ile sulh sözünü tutmadı, sadece Ulu- borlu’nun doğusunda olan Sublaion tahkimatını yıktı. Bunun üzerine Sultan İmparator’a karşı 24.000 kişilik bir ordu gönderdi (1177). Diğer taraftan 1176 zaferinden sonra Türk ilerleyişini ve göçebe Türkmen yığılmasını durdurmak mümkün değildi. Nitekim Kılıç Arslan Manuel’in ölümünden (1180) sonra yeni bir istilaya girişti. Kütahya tahrip edildi ve fethedildi. Aynı zamanda birçok beldeler kendi arzuları ile Türk idaresine geçti. 1183 yılında İmparator II. Alexis’in ölümü ile oluşan karışıklık Türklerin Bizans hudutlarında ilerlemelerine büyük oranda yardım etti⁵³⁰.

Selçuklu Devleti’nin fetih ve istila hareketleri Manuel’in ölümünden önce devam ettiği gibi ölümünden (1180) sonra da devam etti. II. Kılıç Arslan, Uluborlu, Kütahya, Eskişehir, Alaşehir ve yörelerini fethederek Selçuklu hâkimiyeti içine aldı. Antalya’yı kuşattı ancak fethedemedi (1182)⁵³¹.

Selçuklu Sultanına bağlı olan bu Türkmenler Bizans hücumlarına karşı Türkler’in ve İslam’ın en güçlü koruyucusu oldular. Bu Türkmenler feodal olarak Bizans topraklarını istila ederken kendilerini idarede yarı müstakil idiler. 1176 yılından sonra Anadolu hudutlarına gelen Türkmenler yine uç bölgelerde yaşayan Türkmenlerle aynı durumdaydılar. Nitekim çadır altında yaşayan büyük Türkmen kavmi, kışın Suriye’ye, kar düşmeyen yerlere iner, ilkbaharda ise kuzey bölgelerinde bulunan otlaklara çıkarlardı. Bu göçler boyunca yollar insan ve hayvan sürüleri ile dolup taşı. Süryanî

⁵²⁷ Süryanî Mihail, 249.

⁵²⁸ Şeker, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, 272.

⁵²⁹ Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, 81; İlyas Gökhan, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, 89.

⁵³⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 239; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 154.

⁵³¹ Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, 151; Özyayın, “II Kılıçarslan”, 401.

Mihail Türkmenler hakkında “*çekirge gibi sayısız çoklukta*” ifadesi ile Türkmenlerin Anadolu’ya ne derece yoğunlukta geldiğini ifade eder⁵³². Ayn şekilde Speros Vryonis, 1176 yılından bahsederken o da Türkmenler hakkında “*çekirgeler gibi sayısız*” ifadesini kullanmıştır⁵³³.

Toprakların Türk yurdu haline getirilmesi amacı ile Horasan ve Azerbaycan bölgelerinden gelen Türkmenlerin yerleşecekleri yerler Selçuklu Devleti tarafından belirlendi. Genellikle dağınık ve çok güçlü gruplar olan Türkmenler, uç bölgelere yerleştirildi. Çünkü Türkmenlerin savaşı özelliklerini biliyorlardı ve Bizans’a karşı bir güç olarak Türkmenleri kullandılar. Türkmenler akınlarıyla Bizansı yıpratıyor ve sonrasında oraları fethetmek kolaylaşıyordu. Selçuklu hükümeti, Türkmenlere fethettikleri bölgelere yerleşmelerine izin veriyordu. Böylelikle Türkmenler uç bölgelere yerleştirilerek hem siyasî ve askerî açıdan olası bir tehlike engellendi hem de devlet sınırlarda askeri güce sahip olmuş oldu⁵³⁴.

Türkmenler kalabalık kümeler halinde Bizans sınırında uçlarda yaşıyorlardı. Uçlar Selçuklu Türkiyesinde göçebelerin yurdu idi. Onlar bu bölgeleri fethedip Türkleştiriyorlardı. Onların nüfusu Moğol istilası ve baskısı neticesinde fazlaştı. Faruk Sümer’in ve Mehmet Altay Köymen’in naklettiği İbn Said’e göre Denizli merkez olmak üzere uç bölgelerde XIII. yy ortalarında 200.000 çadırlık Türkmen yaşıyordu. Kastamonu çevresinde ise 100.000 çadırlık Türkmen bulunuyordu. Eskişehir’den Kütahya’ya uzanan bölgelerde 300.000 göçebe Türkmen ve Kastamonu bölgesinde ise 100.000 göçebe Türkmen buralara yığıldı. Ankara’nın kuzeyinde ise 30.000 çadırlık Türkmen yaşamakta idi. Denizli’den Batı’ya doğru olan dağlar göçebelerin yaylaları olduğu için buralar “*Türkmen dağları*” olarak anılır⁵³⁵. Bu rakamlar Türkmenlerin Anadolu’daki yoğunluğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Türkler geldikleri ve yerleştikleri şehirleri bazen değiştirseler de bazen de bir değişiklik yapmadan orada yaşadılar. Şehirlerin ve köylerin bazılarının isimlerini değiştirdiler. Emevî ve Abbasî devrinden itibaren ortaya çıkan gazalardan ötürü halkı

⁵³² Süryanî Mihail, 3,275; Sümer, *Oğuzlar*, 590; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 240-241.

⁵³³ Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 124.

⁵³⁴ Osman Çetin, “İskânlarla Anadolu’nun Türk vatani Haline Gelmesi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, VI. 262; Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 385-386; Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, 158.

⁵³⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 161, Köymen, “Selçuklular ve Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi”, 30. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 525.

oldukça azalan Orta Anadolu'daki köylerin çoğu Türkler tarafından yeniden kurularak Türkçe isimler verildi. Köy adlarının bazıları oraya yerleşmiş boy ve oymakların isimleri iken bazıları da köyü tesis eden emirin yahud valinin ismidir⁵³⁶.

Türkmenler devletin verdiği görevleri yerine getirirken bir taraftan da oralarda yurt tutarak fetihler yapmışlardır. İskân edildikleri bölgelerde kendi isimleriyle köyler oluşturmuş, geldikleri köy, nehir, dağ adlarını bu yerlerde de yaşatmışlardır⁵³⁷. Ayrıca Selçuklu sultanları gerekli gördükleri durumlarda uçlardaki bu Türkmenlerden kuvvet talep ederek ordularına takviye etmişlerdir⁵³⁸. Anadolu'daki köy isimleri XII. yy'da Türkleşmeye başlar. Moğol istilasından önce yahud sonra Anadolu'ya gelen Türk aşiretleri iskân edildikleri yerlerde kendi adlarına köyler oluşturarak önceden yaşadıkları yerlerin adlarını (köy, dağ, nehir vs.) geldikleri yeni yerlere verdiler⁵³⁹. Selçuklu döneminde köyler ya Türkçedir ya da daha sonra Türkçeleşmiştir. Bu değişimler elbette ki Anadolu'daki Türk unsurunun artması ile paraleldir. Selçuklu döneminde kurulan köyler göçebe Türkmenlerin yerleştiğini kanıtlar niteliktedir⁵⁴⁰.

Türkmenler genellikle yoğun olarak Anadolu'nun güney ve kuzey kısımlarında Toros ve Karadeniz dağlarının iç eteklerinde yerleştiler. Buralarda yoğunlaşılacak yerler kuzeyde daha çok Bolu, Kastamonu, Çorum, Tokat, Ankara, Eskişehir yöreleridir. Güneyde Orta Anadolu'nun güney sınırı ile Çukurova, Toros dağlarının iç etekleridir. Batıda ise Menderes ve Gediz ovalarının bulunduğu çevredir⁵⁴¹.

3.2. MOĞOL İSTİLASI VE SONRASINDA YAŞANAN GÖÇLER

3.2.1. Moğol İstilas

Moğollar cihan hâkimiyetinin tanrı tarafından kendilerine verildiğine inanıyorlardı. Bu amaçla buldukları her yerde hâkimiyet kurmaya çalışıyorlardı. Cengiz Han'ın hükmetme arzusu her yeri sarmıştı. I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) Moğolların istilaları devam ediyordu. Bu dönemde Cengiz Han doğu İslam

⁵³⁶ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 181.

⁵³⁷ Gümüüşçü, "XVI. Yy Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", 360.

⁵³⁸ Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 387.

⁵³⁹ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 40.

⁵⁴⁰ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 156-157.

⁵⁴¹ Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar", 248.

dünyasını istila ediyordu. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın kazandığı itibar sayesinde bu Moğol istilasını Türkiye hudutları dışında idi. Keykubad, Moğol tehlikesini görebilen ve bu tehlikeye karşı önlem alan tek hükümdardır. O, devletin önemli merkezlerinin ve kalelerinin savunmasını güçlendirerek, komşu devletlerle ittifaka girerek ve Anadolu'nun siyasi bütünlüğünü sağlayarak Moğol tehlikesini bertaraf etti. Türklere huzurlu günler yaşattı. Ancak Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in idaresine gelindiğinde Anadolu'nun huzuru birden bitti. Moğollar derhal Anadolu istilasına başladılar⁵⁴². Bu dönemde güç gittikçe azaldı. Moğolların baskıları git gide artmaya başladı⁵⁴³.

Moğol saldırısından önce Selçuklu Devleti şanın doruğunu yaşadı. Selçuklu Devleti bu dönemde çok geniş bir alana yayıldı. Birçok ülkenin prensleri Selçuklulara boyun eğdi⁵⁴⁴. Lakin 1200'lü yılların başlarında Orta Asya'da Moğollar ortaya çıktı ve Batıya doğru ilerlemeye başladılar. Orta Asya, Karadeniz'in kuzeyi ve İslam ülkelerinin çoğuna hâkimiyet sağladı. Moğolların bu ilerleyişi bütün dengelerin değişmesine neden oldu⁵⁴⁵.

Moğolların Anadolu'yu hâkimiyet altına alma ve işgalleri karşısında Türkmenler sınır bölgelere çekilerek Moğollarla mücadele ettiler. Faruk Sümer'in naklettiği el-Ömerî'ye göre Moğol hükümdarı Gazan Han : “...şu Türkmenler, Kürdler ve Karamanlılar olmasa Moğol atlıları güneşin battığı yere kadar giderlerdi.” demiştir⁵⁴⁶. Türkmenler Moğol istilasına karşı mücadele veriyorlardı. Çünkü Moğol istilasını öncesinde Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmenlerin düzeni Moğol istilasını ile birlikte buraya göç edecek olan insanlar nedeniyle bozulacaktı. Moğol istilasını neticesinde bölgeye gelen yeni göç dalgalarını arazi yetersiz hale geldiğinden ötürü onları bölgeye yerleştirme konusunda devlet zor duruma düştü⁵⁴⁷.

Eyyubîlerin başı ve Mısır-Suriye hükümdarı Melik Kamil, I. Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye ait birçok yeri almasından ötürü onlara

⁵⁴²Köprülü, “Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti”, 203; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 406-408; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 87; Salim Koca, “Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası”, *Gazi Türkiyat*, güz 2009, S.5, 188,189.

⁵⁴³ Koca, “Türkiye Selçuklu Uçları”, 830; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 423-424; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 87.

⁵⁴⁴ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 59.

⁵⁴⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 40.

⁵⁴⁶ Sümer, *Oğuzlar*, 605; a.mlf, “Anadolu'da Moğollar”, 70.

⁵⁴⁷ Ocak, *Babailer İsyanı*, 40.

karşı sefere çıkarak dört ay içinde bu beldeleri geri aldı. Tüm Selçuklu beylerini esir etti. Bunun akabinde Alâeddin Keykubad ise Âmid'i (Diyarbakır) fethetmek ve emirlerine işkence yapan Melik Kamil'e darbe indirmek istiyordu. Tam bu sıralarda ise Moğol istilasını tekrardan baş gösterdi. Bu nedenle Halife, Alâeddin Keykubad ile Melik Kamil'in arasında sulh yapmaları için uğraşıyordu. Ancak bu etkili olmadı. Sultan, Amid fethinden vazgeçmedi. Sultanın ordusunda uç Türkmenleri başta olmak üzere tâbi olarak Harezmîler, Ermeniler ve Rumlar varken ücretli asker sıfatıyla ise Gürcü, Frenk, Rus, Kıpçak ve Kürtler sefere katılıyorlardı. Ancak bu sefer hazırlıkları esnasında I. Alâeddin Keykubad vefat etti (1 Haziran 1237)⁵⁴⁸.

I. Alâeddin Keykubad devletin gücünü artırdı, uç beyleri üzerinde tam bir hâkimiyet sağladı⁵⁴⁹. Türkiye'yi oldukça güvenli bir hale getirdi. Onun zamanında Türkiye oldukça güçlü bir medeniyete sahip bir ülke haline geldi. Bu durum ise Moğol istilasından kaçan Türkmen göçebelerini olduğu gibi ilim ve sanat sahiplerini de bu ülkeye yakınlaştırıyordu. Bu nedenle Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya gelen Mevlana Celaleddin Rûmî ailesi de Sultanın daveti ile Konya'ya geldi ve bu sayede Mevlana Celaleddin Rûmî ve Mevlevilik Türk kültür hayatında büyük hizmet gösterdi⁵⁵⁰.

I. Alâeddin Keykubad'ın devletini güçlendirdiği dönemde göçebe Türkmenler sürekli Batı Anadolu'ya, özellikle de Denizli ve Menderes havzasında ilerliyorlardı. Türkmenler yurt kurarak Türkleşme oranını artırıyorlardı. Bizanslılar ise bu Türk hareketine karşı o devirde iyi asker olarak bilinen Kumanları (Kıpçak) kullanıyorlardı. İznik İmparatoru Vatatzes, Balkanlardan 10.000 hane civarında getirdiği Kuman göçebelerini Menderes havzasında ve Firikya yöresine Müslüman Türklere karşı yerleştirdi. Lakin Şamanî olan göçebe Kumanların dilleri, kültürleri, gelenekleri ve hayat tarzları Anadolu Türkmenleri ile o kadar uyumlu idi ki, Bizans'ı göçebe Türkmenlere karşı savunacak yerde onlarla birlik olup Batı Anadolu'nun Türkleşmesine yardım ediyorlardı. Bunun akabinde zaten bu Türkmen yoğunluğu Batı Anadolu'da büyük bir baskı yaparak Türkleşme meselesi hızlı bir şekilde başarıldı⁵⁵¹.

⁵⁴⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 410.

⁵⁴⁹ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 829.

⁵⁵⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 413.

⁵⁵¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 373; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK Ankara 1999, 13.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev babasının emirlerinden Sa'deddin Köpek'in yardımları ile tahta geçti (1237) . Bunun yanında Sa'deddin Köpek'in fesatlıklarından dolayı kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'ı babasının veliahdı olarak gören Harezmliler ve diğer beylerin kendisine itaat edeceklerine inanmıyordu. Nitekim Sultan Âlaeddin Keykubad'ın Harezmliler hanlarına yüksek mevkiler vermesi de Keyhüsrev'i endişelendirdi. Sa'deddin Köpek, Sultanın yanından ayrılmayıp tüm icraatlarında ona rehberlik ediyordu. Sa'deddin Köpek tehlikeyi Harezmliler beyleri ve Harezmliler askerinin başı olan Kayırhan'ın oluşturduğunu ileri sürdü. Bunun akabinde Sultanı güvenliğinin sağlanması için Kayırhan'ın yakalatılıp zincire vurulması, zindana atılması gerektiğine inanırdı. Böylelikle Sa'deddin Köpek fesadı başlattı. Yakalanan Kayırhan, Zamantı kalesinde hapis şartlarına ve zincire dayanamamaya ödü. Bu durumu öğrenen diğer Harezmliler beyleri, kendi hayatlarının da tehlikede olduğunu anlayıp toplanarak Selçuklu hizmetini terk etti. Selçuklu hükümeti Harezmlileri geri döndürmek için Kemaleddin Kamyar'ı onların yanına gönderdi. Ancak geri dönmeyi kabul etmeyen Harezmliler saldırıya geçtiler. Bu çatışmada birçok bölgeyi ele geçirdiler. Dudi oğlu adlı bir Türkmen beyinin idaresinde bulunan yoğun bir Türkmen kitle de onlarla birleşti. Rivayete göre bu Türkmenler 70.000 kişiydi. Sa'deddin Köpek bütün büyük emirleri ortadan kaldırmayı planladığından dolayı Kemaleddin Kamyar'ın bu başarısızlığını da istismar etti. Bu Harezmliler olayları devletin II. Keyhüsrev döneminde ilk sarsıntısıdır⁵⁵².

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Sa'deddin Köpek büyük devlet adamlarını bertaraf edip karmaşa yaşanmasına neden oldu. Ancak bu olaylar Selçuklu devletinin itibarını kaybetmesine neden olmadı. Nitekim Halep hükümdarı, Eyyubî melikleri, Mardin Artukluları, Kilikya Ermeni krallığı, Trabzon ve İznik Rum devleti Gıyaseddin Keyhüsrev'e itaat ediyordu. Dolayısıyla ile Selçuklu Devleti bu dönemde oldukça güçlüydü. Moğollar bu güçlü dönemde Anadolu'ya saldırmaya cesaret edemediler. Ancak akabinde Babaîler hareketi ile devletin iç ve dış hâkimiyeti oldukça sarsıldı. Bununla birlikte Moğol istilası ile büyük göçebe kitleler Anadolu'ya sığındılar. İlk yoğunluk Anadolu-Suriye hudutları üzerinde ortaya çıkıyordu. Selçuklu devleti bu göçebe halkın Orta Anadolu yolunu takip etmelerini zorlaştırıyordu. Bu bölgede daha

⁵⁵² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 427-428; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 7; Hasan Geyikoğlu, *Doğu Anadolu'da Hâremşâhlar*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992, 184-186; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 41.

önce de zikrettiğimiz üzere Harezmlilerin çıkardığı asayişsizlik vardı. Bir de bu karmaşanın üstüne Türkmen boylarının hareketleri ve iltihakları vuku buluyordu. Moğol istilası ile Anadolu'ya sığınan bu Türkmenler göçebeydiler. Dolayısıyla geldikleri bu bölgelerdeki halklarla çatışıyorlardı. Göçebe muhacirler kendi hayatları icabı doğu vilayetlerinde akın ve yağma yaparak geçimlerini sağlıyorlardı. Bu göçebe Türkmenler geldikleri bölgede asayişsizliğe neden oluyorlardı. Bu durum da onların nizam ve düzeni sağlayan devlet ile karşı karşıya gelmelerine neden oluyordu. Devlet asayiş bozması hasebiyle göçebe Türkmenlere karşı mücadele veriyordu. Göçebe Türkmenler ise devletin nizam kurmasının kendilerinin yaşamlarını zorlaştırdığından dolayı onlara karşı memnuniyetsizlikle yağmalarını artırıyorlardı. İşte bu Baba İshak hareketi memnuniyetsizlik içinde vuku buluyordu. Bu hareket dinî, içtimaî ve siyasî bir önem kazanarak Selçuklu devletini sarstı⁵⁵³.

Babaî hareketi Selçuklu devletini zayıflatmakla⁵⁵⁴ birlikte gücünü bitiremedi. Nitekim bu sıralarda Moğollar dışındaki hiçbir komşu devlet Selçuklular'a saldıracak kadar güçlü değildi. Moğol baskısı Türkiye için kendisini göstermeye başladı. Aslında Moğollar Selçuklu Devleti'ne I. Alâeddin zamanında saygı gösterdikleri gibi, Keyhüsrev döneminde de saygı gösteriyorlardı. Lakin Moğollar ilk olarak Kıpçak ilini (Güney Rusya) ve Orta Avrupa'yı istila ettiler. Bundan sonra ise İran'a ve Irak'a akınlar yapınca Türkiye hudutlarında dolaşmaya başladılar. Tarihî yollar Selçuklularda olduğu gibi Moğolları da Anadolu'ya doğru çekiyordu. Aslında Moğollar bu kadar ilerlemelerine ve Türkiye hudutlarında dolaşmaya başlamalarına rağmen Selçuklu kuvvetinden dolayı hudutlara girmekten çekiniyorlardı. Fakat Selçuklu Devleti'nin, Baba İshak'ın az kuvvetlerle saldırısında sarsılması Selçuklu Devleti'nin dışarıdan görüldüğü kadar güçlü olmadığını gösteriyordu. Devletin zayıflığının anlaşılması Moğollara cesaret verdi. Moğollar, Keyhüsrev'in eğlenceye düşkün ve zayıf şahsiyetini anladıktan sonra Selçuklu ülkesine saldırdı⁵⁵⁵.

Aralarında Gürcü ve Ermenilerin de bulunduğu Moğol ordusu 1242 yılında Erzurum üzerine yürüdü. Moğol ordusunun 30.000 kişi olduğu söylenir. Kervan ve

⁵⁵³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 440-441.

⁵⁵⁴ Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 244.

⁵⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 446,448-449; Faruk Sümer, "Kösedağ Savaşı", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 272.

ticaret yolu üzerinde olan Erzurum, Anadolu'nun kapısı idi. Dolayısıyla büyük öneme sahiptir. Bu nedenle şehrin sü-başısı Sinaneddin Yakut, Moğollara karşı hemen harekete geçti, ancak başarılı olamadı. Şehir teslim edildi. Şehir halkı bu yenilgide kılıçtan geçirildi ve sağ kalanlar başka yerlere göç etti⁵⁵⁶.

Dünya üzerinde etki yapan Moğol istilası hızını kesmeden devam ediyordu. Selçuklu Devleti ise Erzurum'un Moğolların eline geçmesinden sonra iyice endişelendi. Bunun üzerine Selçuklu Devleti komşu Hıristiyan ve Müslüman hükümdarlara Moğollara karşı ittifak yapılması gerektiğini, Selçukluların mağlup olmasından sonra sıranın onlara geleceğini söylüyordu. II. Gıyaseddin Keyhüsrev bu çalışmalardan sonra hazırladığı orduyu Kayseri'de topladı. 70.000 kişi olan Selçuklu ordusu Kayseri'den Sivas'a hareket etti. Sivas'ta orduya Halebliler de katılınca ordu mevcudu 80.000'e ulaştı. Diğer taraftan Moğol ordusu Selçuklu topraklarına girdi. Akıllı ve tecrübeli devlet adamları, silah ve erzakla dolu olan Sivas'da Moğollarla mücadele edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Ancak bunun aksine Nizameddin Suhrâb gibi bazı devlet adamları da Moğollara doğru ilerleyelim dediler. Keyhüsrev ise bu sözler karşısında harekete geçilmesi için orduya emir verdi. Sonuçta Selçuklular Moğollara karşı Sivas-Erzincan arasındaki Zara Köseadağ mevkiinde büyük bir mağlubiyete uğradılar (1243). Sultan mağlubiyetin olduğunu anlayınca savaştan kaçtı. Köseadağ mağlubiyetinden sonra Konya'ya gitti⁵⁵⁷.

Selçukluların mağlubiyeti ile sonuçlanan Köseadağ savaşından sonra Moğollar Kayseri'ye doğru ilerledi. İlk başta Moğol ordularının gücü alınan güvenlik önlemleriyle kırılma da içeriden gelen hıyanet sonucu Kayseri teslim oldu⁵⁵⁸. Kayseri'yi istila ederek kaleyi aldıktan sonra karşılarına çıkan yaşlı Türkleri öldürürken genç kadın ve erkekleri esir alıp götürdüler. Bu sırada pek çok insan özellikle de zenginler Halep'e ve Suriye'ye kaçtı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev de Batı Anadolu'ya kaçtı. Kayseri'den sonra dönüşte Erzincan'ı da harabeye çeviren Moğollar Azerbaycan'a gittiler. Elbistan

⁵⁵⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)II*, 62; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 450; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 263; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 88; Cevdet Küçük, "Erzurum", *DİA*, XI, İstanbul 1995, 322.

⁵⁵⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)II*, 67-68; Sümer, "Köseadağ Savaşı", 272; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 451-457; a.mlf, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 264; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 91-94; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 300.

⁵⁵⁸ Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Gazi Türkiyat* güz 2009, S. 5, 191; Mehmet İpşirli, "Kayseri", *DİA*, XXV, Ankara 2002, 96.

etrafında yığılan Türkmenler Moğolların taarruzlarına uğradılar. Moğollar Türkmenleri kılıçtan geçirdiler. Moğollardan kaçıp Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türkmenler kitleler halindeydi. Dudu oğlu idaresinde 70.000 kişilik Türkmen cemaati Harput'a kadar eşkıyalık yapan Moğollara karşı hareket başlattı. Yine Davud adındaki bir Türkmen beyi de 30.000 kişilik bir mevcutla Moğollara karşı Meyyafârikin hükümdarı ile ittifak yaptı. Yine Germiyan Türkmenleri de Moğollara karşı bir kuvvet teşkil ettiler⁵⁵⁹.

Anadolu'ya saldıran Moğollar, yolları üzerinde olan kentleri yerle bir ettiler. Önce (1225) Transkafkasya'ya daha sonra (1243) Anadolu'ya ve en son da (1258) halifeliğin başkenti Bağdad'a saldırdılar. Hıristiyan ve Müslüman tarihçiler de bu saldırıların dehşetini anlattılar. Nitekim Musul'da yaşayan ve Moğolların Transkafkasya saldırısını yakından gözlemleyen İbnü'l-Esir, *"İslam'ın ve Müslümanların bu yenilgisini kim kolayca yansıtabilir? Ne çare anam beni doğurmasaydı daha iyiydi. Keşke, bundan önce ölseydim de, sonsuza değin unutup kalsaydım. Ben, önce duraksadım, ama sonra, gecelerin ve gündüzlerin bir benzerini daha doğurmadığı ve tüm yaratılmışları saran ve özellikle Müslümanlara dokunan en büyük olayın, büyük mutsuzluğun tarihini anlatmaya başladım. Tarihin kaydettiği en büyük bela, Navuhodonosor'un İsraililere karşı hareketi, onları yok edişi ve Yerussalim'i yıkışdır. Ama lanet olası Tatarların kırıp geçirdiği ve her kentin Yerussalim'den birkaç kez daha büyük olduğu şu ülkelerle kıyaslandığında, Yerussalim ne ifade eder ki? Ve onların yok ettikleri yanında, İsrailoğulları nedir ki? Zira onların yok ettiği tek bir kentin sakinleri, tüm İsraililerden daha çoktu. Kimseyi bırakmıyorlardı; karıları, kocaları ve çocukları öldürüyorlardı, hamile kadınların karnını deşiyor ve dölüt halindeki yavruları öldürüyorlardı."* dedi⁵⁶⁰.

Doğu'dan gelen felaketi sezen I. Alâeddin Keykubad, Moğollara karşı barışçıl bir politika izlemiştir. 1243'e kadar durum böyleydi. Akabinde devlet zayıflamaya başladı. Köseadağ savaşında Selçuklu ordusunun sayısı fazla olmasına rağmen Moğollar Selçukluları kolayca alt etti⁵⁶¹. Moğol istilasından sonra Türkiye Selçuklu Devleti Moğolların hâkimiyeti altına girdi. Türkiye Selçuklu Devleti sadece ismen varlığını sürdürmüştü. Moğollar bu dönemde hazinelerine gelir sağlamak maksadı ile Selçuklu

⁵⁵⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 459-462; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 98-99.

⁵⁶⁰ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 63.

⁵⁶¹ Sümer, "Selçuklular (Anadolu Selçukluları)", 382; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 64; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 191.

sultanlarını ve devlet adamlarını kullandılar. Anadolu’da öyle bir Moğol etkisi vardı ki devlet işleri ile ilgili meselelerde Moğollara sorulup öyle hareket ediliyordu⁵⁶².

1243 yılında savaştan sonra ülkede açlık başladı. Tarım altüst oldu, tarlalar bakımsız kaldı. Türkler bu savaştan sonra Bizans devletinin sınırlarına yığıldılar. Anadolu’nun Erzurum, Kayseri gibi kültür merkezleri boş alanlara döndü. Moğol Başkomutanı Baycu Noyan, Anadolu’yu üç ayda yerle bir etti. Türkmen kalabalıkları Doğu’da Moğol baskısı altındaydılar. Türkmenler saldırıların tüm ağırlıklarını hissetmişlerdir⁵⁶³. Batı’ya göçen Türkmenler bundan sonra tamamen başına buyruk hareket etmeye, kendi hâkimiyet alanlarını oluşturmaya başladılar. Türkmenlere ilk akınlar sırasında yerli halk tarafından yapılan “fesatçı”, “yağmacı”, “zorba”, “soysuz” yakıştırmaları bu zamandan sonra, bir zamanlar adlarına savaştıkları insanlar tarafından söylenecektir⁵⁶⁴.

Moğollardan korku ve dehşet içinde kaçan Türkmenler Rumlara karşı da bir o kadar cesur davranıp Bizans sınırlarına giriyorlardı. Türkler Moğollardan kaçarken Rumlar da Türklerden kaçıyorlardı. Rumlar korku içinde İzmit’e yahud Boğaz’ın öte yakasına çekiliyorlardı. Bununla birlikte Türkmenler Rumlarla anlaşma yapıp Rum beldelerine yerleşiyorlardı⁵⁶⁵.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev ölünce onun en büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus tahta çıktı. Bu dönemde devlete Şemseddin İsfahanî vezirlik yaptı. Bu dönem sakinlik içinde geçti. Lakin bir Türkmen isyanı bu huzuru bozdu. Uç tarafta Ahmed adında bir Türkmen, Sultan Alâeddin Keykubad’ın oğlu olduğunu iddia ederek etrafına Türk kabilelerini topladı. Uç bölgesinde (Denizli taraflarında) isyanı başlattı. Ahmed’in isyanı gün geçtikçe Türkmenler arasında genişlemeye başladı. Şemseddin İsfahanî ise bu Türkmen isyanı karşısında bizzat kendi muhafızları olan Harezmlî, Kıpçak ve Kürt ücretli askerlerini Hatireddin Zekeriya kumandasında Türkmenlerin üzerine gönderdi. Şemseddin İsfahanî bu Türkmen isyanıyla uğraşırken Moğolistan’a gitmiş olan Keyhüsrev’in diğer oğlu Rükneddin Kılıç Arslan 2.000 Moğol askeri ile Selçuklu ülkesine dönerek Sultanlığını ilan etti ve tahta oturdu (1249). Aslında Celaleddin

⁵⁶² Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 226.

⁵⁶³ Sümer, “Kösedağ Savaşı”, 273; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 66.

⁵⁶⁴ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, 192.

⁵⁶⁵ Gündüz, “Oğuzlar”, 59.

Karatay⁵⁶⁶ zor bir işi başarıyor, üç kardeş aynı tahta oturuyordu⁵⁶⁷. Üç kadeşin müşterek saltanatı devrinde bir de Uyuz Melik adında bir şahıs da yine uç bölgesinde ayaklanma çıkarmışsa da Yavtaş ve Arslan Doğmuş tarafından bastırıldı⁵⁶⁸.

Selçuklu Devleti'nin birlik ve nizamını koruyan Celaleddin Karatay'ın ölümü devletteki birlik ve nizam da bozuldu (1254). Karatay'ın otoritesi sayesinde kurulan dört yıllık nizam bozuldu (1249-1254). II. İzzeddin Keykavus ile III. Kılıç Arslan'ın arası bozuldu. Keykavus'un annesi bir Hıristiyan kızıydı. İzzeddin Keykavus'un Hıristiyan dayıları devlet işlerine karışıyor, Kılıç Arslan'ın bu mücadelede yenilmesi için uğraşıyorlardı. Mücadelede mağlup olan Kılıç Arslan Develü'den Sis'e doğru gidiyorken Türkmenler tarafından tutularak Kayseri'ye götürüldü. İzzeddin bundan sonra Kılıç Arslan'ı Burdur kalesine hapsetti⁵⁶⁹.

Selçuklu Devletinde bu sıralarda bir yandan Moğol istilası diğer yandan da iç buhranlar mevcuttu. Ermeniler bu durumdan faydalanarak istilalara giriştiler. Lakin Ermeni Kırallığı Türkmenlerin ve Mısır-Suriye Türk Memlûk imparatorluğunun sürekli istilalarına maruz kaldığından git gide eridi⁵⁷⁰.

Bu dönemde Selçuklu Türkiye'si siyasî hudutları muhafaza ediyordu. Ancak Moğol istilası ile birlikte Anadolu'ya akınlar halinde yığılan Türkmenler güney, kuzey, doğu ve batı hudutlarında bir araya geliyorlardı. Bu Türkmenler bir araya gelerek beylikler kuruyorlardı. Böylece Türk siyasî etnik hudutları Bizans ve Ermenilerin aleyhinde hızla ilerledi. Türkmenlerin Selçuklu devleti için olumsuz yanları da vardır. Nitekim göçebe Türkmenler Selçuklu ülkesinde sık sık yağma yapıyor, nizamı ve huzuru bozuyorlardı. Bu durum Selçukluları oldukça meşgul ediyordu. Hatta bazen bu akınlardan dolayı Selçuklu Devleti ciddi savaflara girmek durumunda kalıyordu. Aynı zamanda Türkmenler sıkıştıkları dönemde hudutlara yığılarak Hıristiyanlara karşı gazalara girip kendilerine yurt, bir taraftan da geçim sağlıyorlardı. Türkmenlerin arasına giren din adamları ve mutasavvıflar bu yarı Şamanî olan göçebe Türkmenleri İslam'a yakınlaştırıyorlardı. Bu Türkmen istilalarından birisi Celaleddin Karatay'ın ölümü

⁵⁶⁶ Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet adamlarındandır (Aydın Taneri, "Celaleddin Karatay", DİA, VII, İstanbul 1993, 251).

⁵⁶⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 483-484; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 28.

⁵⁶⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 28.

⁵⁶⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 477-494.

⁵⁷⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 495.

sırasında (1254) yapıldı. Bu istilayı yapanlar Ağaç-eri Türkmenleri idi. Ağaç-eri (Orman adamı) Maraş-Malatya bölgesindeki ormanlarda yaşıyorlardı. Bu ad eskiden yoktu. Anadolu'ya gelen bir bölük ormanlara yerleşince bu ad onlara verildi **Bu** Türkmenlerin menşei Maraş ova ormanları olup Rûm (Anadolu), Şam (Suriye, Halep) ve Ermeni beldelerini (Kilikya- Çukurova) istila ederek çok büyük servetler kazandılar. Bu Ağaç-eri Türkmenlerinin istilaları karşısında Selçuklu veziri Kadı İzzeddin ve Beylerbeyi Yav-taş orduyu alıp sefere çıktılar. Ancak tam onların istilalarını durdurmak için Kayseri'ye geldikleri sırada Baycu Noyan'ın Anadolu'ya istilaya giriştiği haberi alındı (1256). Durum böyle olunca geri dönerek Moğollara karşı muharebe hazırlığı başladı. Bunun akabinde serbest kalan Ağaç-eri Türkmenleri istilalarına devam ettiler. Aynı zamanda hemen bütün Türkmenler gibi onlar da Moğollara düşmandı ve Moğollara karşı milli birlik içindeydiler. Bu nedenle 1258'de Ağaç-eri'ler Sultan İzzeddin Keykavus tarafında Moğollara karşı savaştılar ve Malatya'yı korudular. Milli birlik kavramının farkında olan ve oldukça kalabalık olan Ağaç-eri Türkmenleri ormanlarda oturuyorlardı. Bu Türkmenler yolları kesip yağmalar yapıyorlardı. Küçük topluluklar halinde XIV. ve XV. yy'larda varlıklarını göstermeye devam ettiler⁵⁷¹.

Selçuklu Devleti Köseadağ bozgunu sonucu Moğollara tâbi oldu, birtakım baskılara uğradı. Bu dönemde Selçuklu Sultanları çocuk yaşta ve liyakatsiz idiler. Karatay'ın ölümünden sonra müşterek saltanatın yürümemesi, İzzeddin keykavus'un Han'a itaatini bildirmemesi Moğolları Türkiye'yi istilaya kışkırtıyordu. Bunun dışında Mengü Kağan'ın İran ve Batı ülkelerini idare için kardeşi Hülagu'yu görevlendirmesi de Moğolları Anadolu'ya sevketti. Hülagu kışlık olarak Mugan'ı seçtiğinden Baycu Noyan oradan ayrılmaya ve ailesi, askerleri ile birlikte Anadolu'ya göçmeye mecbur oldu. Baycu Noyan, askerleri, aileleri, havanları ile Türkiye'ye yerleşmek için geliyordu. Diğer yandan Moğol askerlerinin masraflarını karşılamak ve isteklerini yerine getirmek oldukça güçtü. Bu durumu endişe ile karşılayan Selçuklu hükümeti, sürekli kullanılan kuvvetlerin yanısıra uç Türkmenlerinden Bozkır, Gülnar ve Bulgar dağlarında bulunan göçebelere asker topladı. Baycu ise Sultana bir kastının olmadığını, onun aleyhine bir olayın gelişmediğini belirtti. Ancak vezir Muhammed'in ısrarı üzerine ani bir şekilde muharebe kararı alındı. Bunu duyan Baycu ise Aksaray'dan

⁵⁷¹ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *Bellekten*, sayı:103, XXVI, 1962 Temmuz, 522; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 495-496.

ilerledi. Öncü olarak giden Türkmen şahnası Hoca Noyan'ın tümeni ile karşılaşınca tüm Türkmen askerleri imha edildi. Bunun akabinde iki ordu 1256 yılında savaşa tutuştu. Bu dönemde Sultan İzzeddin Keykavus kendisini eğlenceye verdi ve saltanat işlerini bıraktı. Bu nedenle bu savaşta Selçuklular çok kolay bir şekilde mağlub edildi⁵⁷².

3.2.2. İstiladan sonra Göçler ve İskân

Moğollar, Harezmsahlara devletini mağlub ederek Orta Asya, Horasan ve İran'a hâkim oldular. Bu bölgedeki Türkmenler ise Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya aktı⁵⁷³. Bu kitleler daha önce Anadolu'ya giren Türkmenler gibi rahat hareket imkânı olan ve kendilerini daha güvende hissettikleri batı uçlarına geldiler. Bu kitle bir coğrafya eserinde “230 bin çadırılık” bir kitle olarak ifade edilmiştir⁵⁷⁴. Bu istila büyük kayıplara neden olmakla birlikte Anadolu'da Türkleşmeyi de sağlayan en önemli etkenler arasındadır. Moğol istilasını Maveraünnehr, Horasan ve Azerbaycan'daki Türkmenlerin Anadolu'ya sel halinde kaçmalarına sebep oldu. Türkmenler Moğol katliamından kaçmaya çalışıyorlardı. Bu durum büyük bir katliam gibi gözükse de Türkmenleri Anadolu'ya akın ettirdi ve Anadolu'nun Türkleşmesini sağladı. Bununla birlikte X. yy'dan bu yana Mangışlak'ta oturan Türkmenler bu istiladan pek etkilenmedi. Çünkü burası istila sahası içinde değildi⁵⁷⁵.

Bu dönemde Selçukluların ülkesine “*Türkiye*” ve “*Türkistan*” denilmesi bundan gelir. Lakin Anadolu'ya sadece Türk göçebe toplulukları değil aynı zamanda yarı göçebe ve yerleşik Türk unsurları da geldi. Bu göç Anadolu'da etnik değişimlere de neden oldu. Harezmsahlara Devleti'nin Moğollar tarafından yıkılması ile bu devlete tâbi olan boy ve oymakların bir kısmı Anadolu'ya göç etti. Yine Moğolların Kıpçak diyarı üzerine yaptıkları istila üzerine Kıpçak Türkmenleri Anadolu'ya göçtüler. Anadolu'ya yoğun göç yaşanırken, diğer taraftan da Anadolu'daki karışıklıklardan sıkılmış, Moğol

⁵⁷² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 497-499; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 30.

⁵⁷³ Şeker, “Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, 279.

⁵⁷⁴ Koca, “Türkiye Selçuklu Uçları”, 827.

⁵⁷⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 139; a.mlf, “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi”, 574; Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 42; Ocak, *Babailer İsyanı*, 56.

idaresine girmiş olan ve Anadolu Selçuklu himayesinde olmak istemeyen birçok aydın kimse Mısır'a ve Suriye'ye göçtü⁵⁷⁶.

I.Alâeddin Keykubad, Moğol tehdidinden kaçıp Anadolu'ya sığınan Türkmenlerin büyük sorun teşkil edeceğinin farkında idi. Devlet düzenine ve toplumun huzuruna zarar gelmeden Anadolu'ya gelen bu Türkmenlerin uygun şekilde yerleştirilmesi gerekiyordu. Keykubad gelenlerin bir kısmını yeni fethedilen yerlere yerleştirmiş, bir kısmını da uç bölgelere göndermiştir. Böylece aslında büyük sorun oluşturacak durum devletin lehine oldu. Hem sınırların güvenliği sağlanmış, hem de fethedilen bölgeler bu sayede Türkleşmişti⁵⁷⁷. Lakin bu göç çok hızlı ilerlediğinden bir aşamadan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresi bu Türkmenleri iskân etmekte yetersiz kalmıştır⁵⁷⁸.

Anadolu'ya göç eden Türkmenler, geldikleri yerlerde, daha önceki yaşadıkları yerlere uygun yerler aradılar. Bu Türkmenlerin bir kısmı ormanlık ve dağlık bölgelere yerleştiler. Bir kısım Türkmenler de ovaları tercih ederek buralara yerleştiler. Orta Anadolu'nun büyük ovasına yerleşip çoğaldılar. Akabinde ise bir taraftan Ege sahillerine diğer taraftan da Karadeniz sahillerine doğru yayıldılar. Orta Anadolu'ya gelerek burada yayılan Türkmenler kendi yaşamlarını sürdürürken diğer taraftan da Anadolu'nun Türkleşmesi için büyük bir katkıda bulundular⁵⁷⁹.

Orta Asya, Horasan ve İran'dan gelen tecrübeli ve Harezşahlar Devleti'nde görevlerde bulunan Türkmenleri, I. Alaeddin Keykubad Türkiye Selçuklu Devleti'nde de görevlendirmiştir. Fakat bu durum yönetimde bulunan İranlılar ve gulam sisteminden yetişmiş devlet adamlarını rahatsız etti. İki taraf arasında mücadeleler yaşandı⁵⁸⁰.

I. Alâeddin Keykuad, Moğol istilasına karşı iskân politikası geliştirdi⁵⁸¹. Ne var ki onun ortadan kaldırılmasından sonra Moğol istilasına karşı alınan bu önlem devam ettirilmedi⁵⁸². Bu politikanın uygulanmayışı sorunları bir bir ortaya çıkarmaya başladı. Selçuklu hâkimiyetinden çıkan Harezmlî topluluğu Moğol istilasını nedeniyle Anadolu'ya

⁵⁷⁶ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 168-169; Sümer, *Oğuzlar*, 134; 157; Tüysüz, "Türkmenler", 566.

⁵⁷⁷ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 96.

⁵⁷⁸ Şakir Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilasını Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme", 185.

⁵⁷⁹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 172-173; Sümer, *Oğuzlar*, 157.

⁵⁸⁰ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 96.

⁵⁸¹ Bu konuyu daha önce izah ettiğimiz için bu iskân politikası üzerinde durmuyoruz.

⁵⁸² Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", 274.

sığınan Türkmenlerin de desteğini alarak etrafı yağma yapmaya başladılar. Bu durum devlet tarafından bastırılrsa da Harezmliler tekrardan yağma yapmaya devam ettiler⁵⁸³.

Moğollar, Anadolu'da özellikle de Doğu ve Orta Anadolu'daki ticari ve askeri yollardaki merkezlerde büyük bir hâkimiyet kursalar da, dağlık alanlarda ve uc bölgelerde bunu başaramadılar. Moğolların baskısı neticesinde Türkmenler uzak dağlık alanlara ve Batı Anadolu uçlarına çekilmeye mecbur oldular. Akabinde istiklallerini korumak maksadı ile faaliyetlere başladılar. Moğol etkisinin bu denli fazla olduğu bölgelerde Türkmenler Eskişehir-Denizli-Antalya hattında ilerleyerek göç ve istila hareketlerini başlattılar. Türkmenler bu faaliyetleri gerçekleştirirken Türkiye Selçuklu idaresinden iyice uzaklaştılar. Bununla birlikte bu faaliyetler Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin daha ileri gitmesini engelledi. Böylece Selçuklu- İlhanlı hâkimiyeti Orta Anadolu ve ovalarla sınırlı kalırken Türkmenler hâkimiyetlerini uçlarda ve dağlık alanlarda sürdürmeye devam ettirdiler. Böylece Anadolu'da genellikle Türkmenlerin kurduğu küçük beylikler⁵⁸⁴ oluşturuldu⁵⁸⁵.

Moğollar Anadolu Selçuklu Devletine metbuiyetlerini tanıttılar. Bu mühim olay akabinde yeni göçler vuku buldu. Zaman zaman Anadolu'ya Moğol ve Türkmen askeri kuvvetler gönderiliyordu. Anadolu'ya gönderilen kuvvetler çocukları, kadınları, tüm varlıkları ile buralara gelip yerleşiyorlardı. Bu da Anadolu'da Türk yoğunluğunun artmasına vesile oluyordu⁵⁸⁶.

I. Süleymanşah 1082'de Çukurova'yı fethedince burayı Türkleştirmeye ve İslamlaştırmaya çalışmıştı. Lakin Bizans ve Haçlı istilalarıyla doğu'da sıkışan Ermenilerin bu bölgeye göçleriyle bu bölgede Ermeni Krallığı kuruldu. Bölgede göçebe Türkmenler vardı. Onlar fırsat buldukça Kilikya bölgesini aşarak akınlar yapıyorlardı. Ermeni hücumları başlayınca geri çekiliyorlardı. Maraş, Halep ve Torosların kuzeyi yoğun Türkmen kitlesi ile doluydu. Ermenek bölgesi Alâeddin Keykubad zamanında

⁵⁸³ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 96,99.

⁵⁸⁴ İlhanlı etkisi ile uç Türkmenleri asker olma özelliklerini kaybettiler. Dolayısı ile bir buhran yaşayan uçlardaki askeri komutanlar kendi etraflarında teşkilatlanma oluşturdu. Böylece beyliklerin teşekkülünün temeli atıldı (Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 405).

⁵⁸⁵ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 227-228; Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 44.

⁵⁸⁶ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 42-43.

alındı ve bu bölge Türkmenlerle doldurularak Türkleştirme sağlandı. Bundan sonra ise Moğol istilası ile birlikte bu bölgede Türkmenler yoğunluklarını artırdı⁵⁸⁷.

Kösedağ bozgunu sonrasında da Anadolu'da birçok karışıklık vuku buldu. Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Türkmenler arasında göçler yaşandı. Selçuklu devleti bu mağlubiyetle çöküş sürecine girdi. Bu durum yaşanırken Türkmenlerin bir kısmı kuzeyde ve güneyde dağlık ve kıyı bölgelerine çekildi. Bir kısmı da Bizans sınır bölgelerine yerleşti. Nüfus dağılımlarına bakacak olursak Ermenek ve Larende merkez olmak üzere Karaman Türkmenleri, Maraş-Elbistan yöresinde Ağaçeri Türkmenleri, Kütahya bölgesinde Germiyan Türkmenleri, Denizli yöresinde kalabalık bir Türkmen grubu ve Sinop yöresindeki Çepniler bulunmakta idi⁵⁸⁸. Çepniler Sinop'a yerleştiler⁵⁸⁹.

1275 yılında Müslümanlardan bir grup Abbasi Halifesi Memun'un mezarını ziyaret etmek gayesi ile Tarsus'a gitti. Lakin Kral Leon onları hapsedti. Bunun üzerine Memlük Sultanı Baybars'ın bir ordusu ve Türkmenler Kilikya'ya girerek Tarsus'a kadar geldiler. Halifenin mezarında dua ettiler. Fakat Memlük ordusu çekilince Ermeniler Türkmenleri öldürdüler ve mallarını yağmaladılar. Bunun akabinde 1276 yılında Türkmenler Çukurova'ya inince Ermeni kralı onların üzerine bir ordu gönderdi. Fakat Türkmenler başta kumandan olmak üzere otuz Ermeni beyini öldürdüler. Bu şekilde Türkmenler Kilikya'da kışlar ve daima Ermenilerle mücadele ederlerdi. Suriye-Anadolu, Ayaş ve Kayseri arasındaki büyük ticaret kervanları da Ermeni ve Türkmenlerin baskılarına uğruyordu. Bununla birlikte Karamanlılar da Mut ve Silifke yolu ile sürekli Ermeni beldelerini aldılar. Böylelikle Ermeni Krallığı Selçuklulardan sonra Karamanoğulları, Memlükler ve Türkmenler tarafından zayıflatıldıkça buralar Türkmenler ile doluyordu. XV. yy'da Çukurova'yı ziyaret eden Fransız bir seyyah, buranın Ramazanoğulları tarafından iskân edildiğini ifade eder. Ramazanoğulları Üçok'lara, Dulkadiroğulları Boz-ok'lara, Taşkun oğulları Beğdili'lere ve Salim Bey cemaati de Döğerlere mensuptu. İsa Bey idaresinde bulunan Varsaklar da Tarsus dağlarında oturuyorlardı⁵⁹⁰. Bayat, Avşar ve Beğdili gibi Bozok koluna mensup boylar Dulkadiroğulları beyliğini; Yüreğir, Kınık, Bayındır ve Salur gibi Üçok koluna mensup

⁵⁸⁷ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 829.

⁵⁸⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 100-101.

⁵⁸⁹ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 81.

⁵⁹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 529-530.

boylar da Ramazanoğulları beyliğini kurarak bölgeyi tamamen Türk vatani yaptılar⁵⁹¹. Faruk Sümer'in naklettiği İbn Şeddat, Baybars devrinde Anadolu'dan 40000 evden daha fazla Türkmen Memlük topraklarına göç ettiğini kaydeder⁵⁹².

Karadeniz sahilleri de Türkleşmeye başlamıştı. Karadeniz dağlarını yaylak yapan Türkmenler sahillere iniyorlardı. XIII. yy'ın ikinci yarısında Selçuklular Moğol istilası altında ezilirken artık Karadeniz sahillerinin Rumlara karşı koruması da Çepniler'e kaldı. Trabzon Rum devletine karşı Sinop'u korudular, Trabzon Rum İmparatorluğu donanmasını mağlup etmişlerdir. Çepniler XIII. yy'da onlara karşı cihatta önemli bir rol oynadılar⁵⁹³. Bu Oğuz boyu sürekli olarak sahilden ve dağlardan ilerleyerek bu bölgeyi Türkleştiriyorlardı. Trabzonlu Rum vakayi-namecisi Panaretos, XIV. yy'da Çepniler'in Tirebolu'ya kadar geldiklerini söyler. Yine bir Bizans kaynağında, Erzincan'dan Amasra'ya kadar bütün sahil bölgeleri Sinop-Samsun bölgesinde olan Çepniler elinde bulunduğu belirtilmiştir⁵⁹⁴. Kalabalık bir Türkmen kitlesi Selçuklu kuzey uçlarına yerleştiler. Çepniler gittikçe doğuya doğru Trabzon'a kadar⁵⁹⁵ yayıldılar. Nihayetinde Çepniler faaliyetlerini genişleterek Karadeniz kıyılarını Türkleştirmişlerdir⁵⁹⁶.

⁵⁹¹ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 829.

⁵⁹² Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 27-28; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 101.

⁵⁹³ Sümer, Çepniler, 13; Tüysüz, "Türkmenler", 568; Orkun, *Oğuzlara Dair*, 43; Koca, *Türkiye Selçuklu Uçları*, 829; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 204; Çelik, "Çepniler'in Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", 316; Bostan, "Anadolu'da Çepni İskânı", 299-300; Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 193.

⁵⁹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 530; Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 828; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 46; Çetin, "İskânlarla Anadolu'nun Türk vatani Haline Gelmesi", 265.

⁵⁹⁵ Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine yalnızca Çepniler değil, aynı zamanda da Yüreğir, Alayundlu ve Döğër gibi Oğuz boyları buraları mesken tutmuştur (Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 828).

⁵⁹⁶ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 828; Gündüz, "Oğuzlar", 59.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU BEYLİKLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OĞUZLAR

4.1. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI

1240 yılında Babaîler ayaklanması güçlükle bastırıldı ve devleti çok zayıflattı. I. Keykubad'dan sonra devlette yönetim zafiyeti yaşanıyordu. Devletin bu zayıf durumu hemen İran'daki Moğol kuvvetlerinin dikkatini çekti. İsyanın güçlükle bastırılması Moğolların Selçuklulara saldırma konusundaki tereddütlerini kaldırdı. Neticede bu durumdan istifade eden Moğollar derhal istilaya başladılar⁵⁹⁷. 1242 yılında Baycu Noyan ve ordusu Türkiye istilasına girerek Erzurum'u tahrip etmişlerdi⁵⁹⁸. Akabinde Moğol kuvvetleri kumandanı Baycu Noyan, 1243 yılında 30.000 kişilik kuvvetle, 80.000 kişi olan Selçuklu ordusuna karşı savaşa girişti. Aslında 1242 yılındaki Erzurum istilasını Selçukluların tehlikeyi anlayarak silah ve ordu konusunda tedbirli olmalarını sağlamıştı. Lakin Köseadağ alanında yapılan mücadelede Moğol ordusu az olmasına karşın hem Moğolların Selçuklu ordusundaki yirmi binlik kısmını kılıçtan geçirmesi hem de geri kalan ordunun oldukça zayıf olması bu savaşta ağır bir mağlubiyet alınmasına sebebiyet verdi. Bununla artık çöküntü dönemi başladı. Bu savaş neticesinde Selçuklu devleti Moğolların tâbiyyeti altına girdi. Bundan sonra Moğolların Selçuklu Devleti üzerindeki etkisi arttı⁵⁹⁹. Bundan böyle devletin otorite ve yetkisi, Moğolların emri altında olan Selçuklu devlet adamlarının eline geçti. Selçuklu Sultanları ise Fars ve Moğol asıllı devlet adamları karşısında geri planda ve oldukça pasif kaldılar. Hatta Selçuklu devlet adamları bu Fars ve Moğol asıllı devlet adamlarının elinde bir kukla haline geldiler. Onların memuru gibiydiler. Ülkede dirlik düzen kalmamıştı⁶⁰⁰.

Köseadağ savaşından sonra devlete ikinci darbeyi vuran, 14 Ekim 1256 tarihinde Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu ile yapılan savaştır. Bu savaşta devlet ağır bir yenilgi aldı. Selçukluların savaşta mağlup olmasının nedenleri olarak savaşın kaderi için son derece mühim olan emirlerin rahat davranması ve hatta saf değiştirmeleridir.

⁵⁹⁷ Ersan, Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı, 100.

⁵⁹⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 9; a.mlf, "Köseadağ Savaşı", 272.

⁵⁹⁹ Sümer, *Oğuzlar*, 158; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 9; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 70; Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 110.

⁶⁰⁰ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 830; a.mlf, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 110,111; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 301,302.

Bu savaşla Moğollar Anadolu'ya ikinci defa gelmişlerdir. Baycu Noyan buraya geldiği dönemde tahtta II. İzzeddin Keykavus bulunuyordu. Anadolu'ya ikinci defa gelmeleri artık Selçuklu Devletinin hâkimiyetini yeniden kazanma ümitlerini bitirmiştir. Bu yenilginin ardından II. İzzeddin Keykavus'un Antalya ve daha sonra da Denizli taraflarına çekilmesi ile devlet iyice karışmaya başladı. Rükneddin IV. Kılıç Arslan tahta oturdu. Bu Pervane Muineddin Süleyman'ın planının bir parçası idi. Keykavus'un Antalya'ya çekilmesi üzerine Pervane Muineddin Süleyman, Selçuklu ülkesinin kontrolünü ele geçirerek Moğollar adına ülkeyi tek başına yönetme gayesine çok yaklaştı. Daha sonra artık iktidarına engel olarak gördüğü Kılıç Arslan'ı da ortadan kaldırdı (1266). Lakin her şey Muineddin'in hesapladığı gibi gitmedi. Abaka'nın kardeşi Acay'ın Anadolu'ya gelmesi üzerine itibarı zedelendi. Ardından Baybars'ın Anadolu'ya gelmesi, bu sıralarda vuku bulan Türkmen isyanları onun sonunu hazırladı. Abaka bu Türkmen ayaklanmalarına karşılık suçlu olup olmamasına bakılmaksızın Türkmenlerin öldürülmesini emretti⁶⁰¹.

Türkmenlerin çıkardığı isyanlar, 1256 yılından sonra bağımsızlık mücadelesine dönüştü. Moğollar Türkmenlerin bu bağımsızlık hareketlerini bastırabilmek maksadı ile kendi emrinde olan Selçuklu ordusunu kullanıyordu. Bu nedenle aslında Moğollarla Türkmenler arasında olan mücadele Selçuklu Türkmen mücadelesine dönüştü. Selçuklu ordularının Türkmenlerin bu hareketlerini engellemeye çalışması da devletin sonunu hazırlayacaktı⁶⁰².

Pervane Mineddin Süleyman'ın ölümünden (1277) sonra Türkiye'nin idaresi fiilî olarak Moğolların eline geçti. Bu dönemden sonraki Selçuklu Sultanları etkilerini iyice yitirmişler, hatta sadece görünüşte Sultan olmuşlardır. Bu dönemde Selçuklu Sultanları Moğollara karşı direnebilecek olan devletin asli unsuru ve soydaşları olan Türkmenleri etraflarında toplamadı, aksine onlarla mücadelelere girdi. Bu durum ise Selçuklu devletini gücü olmayan bir devlet haline getirdi. Şayet Selçuklu Sultanları onları etraflarında toplayarak Moğollara karşı mücadeleye girişselerdi Selçuklu devleti yeniden eski kudretine erişebilirdi⁶⁰³. Deyiş yerinde ise Selçuklu devletinin çırpınışları büyük bir hüsrân ile son buldu. Devletin son zamanlarda iç karışıklıklar, rahatlığın

⁶⁰¹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 28; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 83, 89-91.

⁶⁰² Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 102.

⁶⁰³ Sümer, *Oğuzlar*, 158; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 70; Ocak, *Babaîler İsyanı*, 43.

artması ve Sultanın var gücüyle mücadele etmemesi devleti bu hale getirmiştir. Bu dönemde devletin bekası geride bırakılarak herkes kendi menfaati için çaba sarfediyordu. Bu durumda devletin Moğol tahakkümü altına girmesi kaçınılmaz bir sondu.

Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde hâkimiyet kurmasında önce dahi uç Türkmenleri Selçuklu Devleti'nin sözlerine itibar etmediler. Şayet kendi düşünceleri farklı ise asla Selçuklu Devleti'ni dinlemeyip hareket ederlerdi. 1277'den itibaren Anadolu'da genel olarak İlhanlı hâkimiyeti yaşanmasına karşın Türkmenler onlara büyük düşmanlık besleyerek iç idarenin karışıklığından faydalandılar. Böylece mahalli nüfuzlarını güçlendirdiler⁶⁰⁴.

Tarihin en şiddetli istilaları arasında olan Moğol istilasını Asya'yı, Doğu ve Orta Avrupa'yı mahvetti. Bu istilaların en büyük neticeleri Türkistan, Harezmi, Horasan, İran ve Irak, göçebe bozkırları ve Anadolu'da yaşandı. Bu istila ile ülkeler harabeye çevrilirken yüz binlerce insan öldü. Bu tahribatın en ağırını Türkistan, İran ve bozkırların göçebe halkı yaşadı. 1243'te Moğolların Selçukluları büyük bir mağlubiyete uğratmasından sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin düzeni bozuldu. Türkler git gide ağırlaşan Moğol baskısı ve zulmüne maruz kaldılar. İlhanlılara vergi vermeye mecbur tutuldu. Buna karşın Anadolu'da gelişen iktisadî ve medenî yükseliş devam etti. Lakin 1277 yılında her şey değişti. 1277'de Muineddin Süleyman Pervane'nin idam edilmesi⁶⁰⁵ ile artık Türkiye tamamen Moğol tahakkümü altına girdi. Bu tarihten itibaren Anadolu'nun Ankara ve Konya'ya kadar uzanan kısmı İlhanlı devletinin idaresi altına girdi. 1277- 1318 yılları arasında Selçuklu Devleti görünüşte var olsa da hiçbir vasfı kalmadı. Selçuklu ve Türkmenlerden sonra Anadolu'da bizzat Moğol valileri bulunuyordu⁶⁰⁶. Şayet Türkmenler olmasaydı Türkiye'nin batı kısımları da Moğollar tarafından işgal edilecekti⁶⁰⁷. Bu dönemde Sultanların Moğol valisi kadar dahi önemleri

⁶⁰⁴ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 77.

⁶⁰⁵ 1277 yılında meydana gelen Elbistan muharebesinin sonucunda Abaka Han askerlerini toplayarak Anadolu'ya geldi. Elbistan'da savaş meydanını gezdi; Türkmen cesetlerinin çok az olduğunu görünce şaşırıldı. Akabinde Han, Pervane'ye bir ziyafet verdi. O ziyafette adamlarına işaret vererek Pervaneyi öldürttü (Abûl'Farac, II, 540). Muineddin Pervane'nin ölümünde Hatiroğlu Şerefeddin'in idamından önceki yargılanmasında Pervane'nin de Baybars ile mektuplaştığını açıklaması etkili olmuştur (Kesik, "Muineddin Süleyman Pervane", 92).

⁶⁰⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 523-524; Sümer, *Çepniler*, 30.

⁶⁰⁷ Sümer, *Çepniler*, 30.

yoktu. Bu dönemde Sultanlar Moğolların baskısı ve kontrolü altında ismen hükümdarlık yaptılar⁶⁰⁸.

Türkmenler Moğollara karşı mücadele ettiler. Bu Türkmenlerden Maraş bölgesinde yaşayan Ağaçeri Türkmenleri Anadolu, Suriye ve Çukurova arasında işleyen ticaret yolunu kullanan kâfirlere saldırarak kervanlarını yağmaladılar. Bu ise ticareti sekteye uğrattı. Bunun üzerine Moğollar, bu Türkmenler üzerine ordu göndermişlerdir. Bu Türkmenler Moğollara karşı daima savaştı, Malatya'yı onlara karşı korudu. Fakat onların bu mücadelesi hiçbir işe yaramadı. Çünkü arkalarında onları savunan bir devlet yoktu. Durum böyle olunca Ağaçeri Türkmenleri Moğollara karşı mücadele etmeyi canları ile ödediler. Ağaçeri Türkmenleri Selçuklu kuvvetlerinin desteklediği Moğol kuvvetleri tarafından katledildiler⁶⁰⁹. Hülagu, yolları kesen, etrafa akınlar yapan Ağaçerilerin üzerine 1260 yılında ordu gönderdi ve Ağaçerilerin bu faaliyetlerine son verdi⁶¹⁰. Moğol tahakkümü başladıktan sonra Türkmenler bir taraftan Moğollara karşı mücadele ederken bir taraftan da arkalarında olmayan hatta onlara köstek olan Selçuklu Devleti ile uğraştılar⁶¹¹.

4.2. MOĞOL TAHAKKÜMÜ (1277-1292)

Muineddin Pervane ile Moğol beyleri Abaka Han'a gitmek gayesi ile Anadolu'dan ayrıldı⁶¹². Ülkenin boş kalmasını fırsat bilen Hatiroğulları muhalefete başladılar. Hatiroğlu Şerefeddin ilk olarak kardeşi Ziyaeddin'i⁶¹³ elçi olarak Suriye Memlük Sultanı Melik Zahir'e gönderdi. Amaç askeri yardım talebi idi⁶¹⁴. Hatiroğlu, Moğolları Anadolu'dan atmayı hedefliyordu. Bu konuda ona Türkmenler büyük destek oldular⁶¹⁵.

Ziyaeddin, Sultan Baybars'a giderek Muineddin Pervane ve Moğol Noyanlarının Anadolu'dan ayrıldığını ve bu fırsatın değerlendirilmesi gerektiğini söyledi. Diğer

⁶⁰⁸ Uzünçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, XII.

⁶⁰⁹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 102-103.

⁶¹⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 46.

⁶¹¹ Ocak, *Babailer İsyanı*, 44.

⁶¹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 556; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 107.

⁶¹³ Ziyaeddin, Pervane naibliği ve hacibliği yapıyordu. Ziyaeddin ülkenin önemli mevzularında söz sahibi konumunda idi. Şerefeddin ise beylerbeyliği görevinde idi. Ülkenin karışıklığından faydalanarak isyan çıkarmıştır. Oysa ki Hatiroğlu ülkeye olan katkılarıyla oldukça sevilen ve güven duyulan bir şahsiyet idi (Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000, 77-78).

⁶¹⁴ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 77-78.

⁶¹⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 111.

Selçuklu beylerinin de onlara destek olduğunu söyleyerek, onu Anadolu'ya davet etti⁶¹⁶. Hazırlıklarını tamamlayan Hatiroğulları, Moğollara karşı savaş ilan etti. Ayrıca Hatiroğulları uç beylerine ve özellikle de Karamanoğlu Mehmed Bey'e⁶¹⁷ elçi gönderdi ve onların askerleri ile birlikte Niğde'ye gelmelerini istedi. Niğde'de zamanları Karaman Türklerini ve uç askerlerini çağırarak ve Şam askerlerini beklemekle geçti. Karaman Türkmenleri ve uç Türkmenleri onlara itaat ettiler⁶¹⁸. Hatiroğlu hazırlıklarını böylelikle tamamladıktan sonra 1276 yılında Kayseri'ye geldi. Burada Sultana saldırdı.⁶¹⁹ Ayrıca beglerbeyi Seyfeddin Toruntay, Müstevfi Celaleddin Mahmud, Nureddin Caca'nın oğulları ve diğer beyleri Moğollara karşı mücadele etmeleri için zorladı. Baybars'ın gelmekte olduğunu haber vererek askerlerine Moğolları öldürerek mallarını yağma etmeleri emrini verdi. Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i ve diğer Selçuklu beylerini Niğde'ye götürdü. Artık cihad Hatiroğlu tarafından ilan edildi. Bu sıralarda Karamanoğlu Mehmed Bey kardeşleri ve Türkmenler ile birlikte Tatarlara baskın yaparak sahilleri ele geçirdiler. Hatiroğlu'nun giriştiği hareketin yararlı olması amacı ile bir fetihname çıkardığı söylenir⁶²⁰. Hatiroğlu Şerefeddin gün geçtikçe daha çok destek alıyordu. Moğol baskı ve zulmünden bıkan halk ona destek vermeye baladı. Ayrıca Karaman ve diğer uç Türkmenleri de Hatiroğlu'na destek verdiler⁶²¹.

Hatiroğlu, Mısır-Suriye sultanı Baybars'a çok önemli şahsiyetleri göndererek Anadolu'ya gelmesini ve Moğollara karşı onları kurtarmasını istedi. Lakin Baybars askerlerinin çoğunun Mısır'da olduğunu ve gelemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Hatiroğlu Ziyaeddin, Baybars ile görüşerek hiç değilse Anadolu'ya Moğollarla mücadele etmek için kuvvet gönderilmesini istedi⁶²². Bunun üzerine kuvvet gönderilse de Moğol ordusunun Anadolu'ya geldiği öğrenilince geri dönüldü⁶²³. İsyan sonrasında Anadolu'ya gelen 30.000 kadar İlhanlı askeri Selçuklu kuvvetleri ile birleşti. Bu isyanın

⁶¹⁶ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 108.

⁶¹⁷ Kamereddin (Ermenek, Mut, Silifke, Gülnar ve Anamur yöreleri) ilinin subaşı Karaman Bey'in oğludur (Faruk Sümer, "Mehmed Bey, Karamanoğlu", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 445).

⁶¹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 556; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 79.

⁶¹⁹ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 77-78; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 556; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 108.

⁶²⁰ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 105-106; Sümer, *Oğuzlar*, 160. Hatir-oğlu Şerefeddin'in halkı kendi davasına çekmek amacı ile fetihname çıkardığı ifade edilmekle birlikte bu fetihnemenin sadece bir propaganda olduğu ifade edilir (Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 105-106).

⁶²¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 108.

⁶²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 556-558; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 109.

⁶²³ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 109.

sonucunda isyan bastırılarak Hatiroğlu yakalandı ve idam edildi. Bu isyanda Hatiroğlu ile birlikte olan beylerin yanında pek çok Türkmen de öldürüldü. Tuku ve Tudavun bu isyan T konusunda araştırma yapmak için görevlendirildi.. Tuku ve Tudavun suçlarını itiraf eden kişilerin suç defterlerine af yazısı yazıyordu⁶²⁴. Tüm bu bilgiler ışığında Hatiroğlu'nun cihad hareketini Türkmenler ve diğer beylikler ile birlikte yaptığını görmekteyiz. Türkmenler her mevzuda olduğu gibi burada da önemli bir yer teşkil ettiler.

Hatiroğlu Şerefeddin isyan ettiğinde Karamanoğlu Mehmed Bey ile ittifaka girdi ve Batı uçlarına kadar bütün sahilleri Karamanlılar'a bıraktı.⁶²⁵ Mehmed Bey ve uç Türkmenleri bu durumdan faydalanarak artık Selçuklular'a tâbi olmalarını sona erdirmek ve istiklallerini elde etmek istediler. Türkmenler bu isyandan sonra ayaklandılar. Divana vermeleri gereken vergi ve harçları geciktirdiler. Bunun üzerine Selçuklu hükümeti Karamanlı seferine karar verdi. Muineddin Pervane sefere razı değildi; ancak Bedreddin Huteni'nin oğlu Bedreddin İbrahim'in ısrarı ile Tuku ve Tudavun'dan izin alarak Moğol ve Tacik askeri ile Karaman Türklerinin üzerine yürüdüler. Karamanlılar bu durum karşısında taşkınlığın cezası olarak Sultan hazinesine 100 bin dinar göndermeyi teklif ettiler. Ancak bu kabul edilmedi.⁶²⁶ Bedreddin Huteni yıkım ve yağma yaparak Göksu'ya girdi. Karamanlılar dağlık bölgelere çekilerek ilerleyen Selçuklu ordusunu hırpalayarak güçsüz duruma düşürüyordu. Huteni büyük bir şaşkınlık içinde ne yapacağına karar veremedi. Karamanlılar, Selçuklu devletinin Ermenek valiliğine tayin ettiği Kadı Bedreddin Huteni oğlu Bedreddin İbrahim'i bozguna uğrattılar. İbrahim, Türkmenlere karşı koyamadı ve teklifi kabul etmediği için çok pişman oldu. Karamanlılar bu bozgunun pek çok ganimet elde ettiler.⁶²⁷ Ermenek kalelerinden bir kale kuşatıldı. Ayrıca Türkler bu karşılaşmada Moğol ordusunun tüm parası, malı ve hayvanlarını ele geçirdi⁶²⁸.

Bedreddin İbrahim'i kurtarmak gayesi ile Konya'da olan saltanat naibi Eminüddin Mikail bir kuvvet ile Larende'ye ulaştı. Lakin o da bozguna uğrattı. İsyanın tam

⁶²⁴ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 84-85; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 110; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 308.

⁶²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 575.

⁶²⁶ Kerimüddin Mahmud Aksarayı Karamanlılar ile mücadelede bulunan kişinin Ermenek vilayeti komutanı Bedreddin Huteni olduğunu ifade eder (Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 84-85).

⁶²⁷ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 85-86; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 576.

⁶²⁸ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 86.

olarak bastırılmadığı sırada uç Türkmenlerinden bir cemaat Antalya'dan Konya'ya giden bir Frenk kervanına saldırdı, mal ve paralarını yağma etti. Bu olayda Avrupalı tacirlerin pek çok malları elden çıktı. Muineddin Pervane'nin dayısı olan Hoca Yunus malları geri almak ve Türkmenlere hak ettikleri cezayı vermek amacıyla Türkmenlerin üzerine yürüdü. Fakat Türkmenler onu da perişan ettiler. Bu olay üzerine o da tüm mal varlığını bırakarak geri dönmek zorunda kaldı. Bu durum Türkmenlerin küstahlaşarak istilalarını artırmalarına neden oldu. Bu olaydan sonra da Türkmenler birçok ganimet elde ettiler. Türkmenler bu cesaretle baskı ve istilalarını gün geçtikçe artırdılar. Dolayısıyla Türkmenlerin yağma hareketleri arttıkça Türkiye'nin huzuru da kaçtı.⁶²⁹

Hatiroğlu hareketi, Baybars ve Abaga seferleri Türkiye'nin sarsılmasına ve nizamının bozulmasına neden oldu. Bu hareketler zaten var olan buhranın tetiklenmesi demektir. Bu dönemde artık Moğollar Selçuklu Devleti'ne el koydu. Moğolların baskıları artık Türkiye'de daha yoğundu. Bu baskılar neticesinde ülkedeki huzursuzluk ve kargaşa hiç bitmek bilmedi. Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, tek başına devleti ayakta tutmaya uğraşıyordu. Sahip Ata oldukça başarılı bir politika izleyerek devletin düzenini koruyordu. Selçuklu Devleti'nin asıl çöküşü de onun ölümünden (1288) sonra başladı. Bununla birlikte uç Gazisi Mehmed Bey'in öldürülmesi ve Türkmenlerin Moğollar tarafından iyice ezilmesi üzerine Moğollara karşı mücadele etmek Karamanoğullarına geçti. Nitekim Selçuklu-Moğol orduları çok defa Türkmenleri perişan etmişse de Mehmed Bey zamanında bu Türkmenler ayakta kalabildi⁶³⁰.

Türkmenlerin özellikle son zamanlardaki baskıları ve artan zaferleri Selçuklu hükümetini endişelendirdi. Bu endişeyle Selçuklu devleti uç bölgeleri kurtarmak ve Türkmenleri buralardan temizlemek gayesi ile yeni kuvvet hazırlıkları yaptı. Selçuklu beylerinin bu hareketleri mevcutken Baybars'ın Kayseri'ye gelmesi nedeniyle bu hareketleri gerçekleştiremediler. Bunun üzerine Türkmenlerin başında bulunan Kerimüddin Karaman'ın oğlu Mehmed Bey Baybars'a bu zaferi ve Selçuklu tahtına çıkmasından dolayı tebriklerini dile getirirken tâbiyetini de arzetti. Bu olayları fırsat bilen Karamanlılar ayrıca Konya'yı istila ettiler⁶³¹. Karamanlılar Konya'ya II.

⁶²⁹ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, 86-87; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 576.

⁶³⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 575.

⁶³¹ Bu dönemde her ne kadar Moğol-Selçuklu kuvvetleri birleşse de Karamanlılar Konya'yı alarak güçlerini göstermişlerdir (Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 245).

Keykavus'un oğlu Siyavuş ile birlikte geldiler. Eminüddin Mikail'e bu durumu izah etseler de o elindeki zayıf ve yetersiz kuvvetle müdafaaya girişti. Lakin şehri müdafaaya edemeyeceğini anlayan Eminüddin, kaçmaya çalıştıysa da yakalanıp çarımha gerilerek öldürüldü. Bu olay akabinde Karamanlı Türkmenler, başşehri yağmaladılar. Altın, gümüş, mücevheratla dolu kervansaraylara, çarşılar akm ettiler. Bundan sonra Siyavuş Selçuklu tahtına çıktı⁶³². Mehmet Bey ise vezir oldu. Divan kuruldu ve bundan sonra divanda, kapıda, sarayda, toplantıda ve meydanda Türkçe dışında başka bir dil kullanılmamasına karar verildi. Pervanelik, naiblik, istifa, tuğra, işraf gibi devlet makamları Türkmenlere verildi⁶³³.

Moğollar, Muineddin Pervane'den sonra Selçuklu Devleti'ne itimat etmediklerinden dolayı devleti tamamen ele aldılar. Türkmenlerin akın ve isyanları karşısında devletin Sultanı etkisiz kalmakta idi. Bu nedenle Türkmenlere karşı savaşta ordunun esasını Moğollar oluştursa bile Selçuklu Sultanı ve emirleri ileri sürülüyor, bunun İslam cihadı gibi görülmesini engelliyorlardı. Bununla birlikte Moğol Anadolu valisi olan şehzade Geyhatu içki ve şehvete düşküdü. Devlet işleri ile ilgilenmiyordu. Moğolların baskı yapmalarına ses çıkarmıyor, halkın şikâyetlerini umursamıyordu⁶³⁴.

Türkmenler Anadolu'da istilalarını başlattılar. Bunu öğrenen İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın oğlu Geyhatu, çok kızgın olarak ordusunun bir kısmını Akşehir'den Menteşe iline kadar gönderirken kendisi de bizzat Karamanlılar üzerine yürüdü. Moğollar Ereğli'yi yakmaya ve yağma etmeye giriştiler. Köyler harab oldu. Larende'yi alarak Türkmenleri öldürdüler ve şehri ateşe verdiler. Karamanoğulları sapa yerlere saklanarak kurtulabildiler. Bunun üzerine Moğol-Selçuklu ordusu isyan eden Eşrefoğulları üzerine yürüdü. Burada Moğol-Selçuklu ordusu yakıp yıktı. Bu iki Türkmen beyliğinden 7000 esir alarak Konya'ya getirdiler. Bununla birlikte Denizli de aynı tahribatı gördü. Bu dönemde birçok Türk kanı döküldü⁶³⁵.

⁶³² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 577-579; Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 455. Siyavuş'un tahta çıkışı ile ilgili Arap kaynakları Selçuklu hanedanını sevdiklerinden ötürü ona itaat etiklerini yazarken İbni Bibi de zorunluluktan kabul ettiklerinden bahseder (Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 114).

⁶³³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)II*, 209; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 52; a.mlf, "Karamanoğulları", 455; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 579; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 116.

⁶³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 618.

⁶³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 620-621; Şakir Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilas Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme", 186.

4.3. OĞUZLARIN BAĞIMSIZLIK FAALİYETLERİ VE BEYLİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kösedağ bozgunu Selçuklu Devleti'nin Batı Anadolu'da genişleme siyasetini engelledi. Türklerin yayılma ve fetihleri ise, Moğol istilası ile birlikte uçlara yığılan Türkmenler ve bu Türkmenlerin buldukları bölgede kurdukları beylikler sayesinde oldu⁶³⁶. Moğol hâkimiyeti Selçuklu Devleti'ni git gide yıktı. Ayrıca Türk şehirlerinin harap olmasına neden oldu. Lakin bir yandan da uçlardaki Türkmen beylerinin istiklalleri ile yeni bir Türk hayatı ortaya çıktı. Nitekim Moğol istilasının önünden kaçan Türkmenler Anadolu'ya girerek hudutlara yığıldılar. Anadolu'da Türkmen nüfusu arttı⁶³⁷. Bu durum aslında Moğol istilası felaketinin olumlu bir sonucu oldu. Bu Türkmenler Bizans İmparatorluğu için büyük tehdit oluşturdu. Türkmenler bundan sonra hızla yayılmaya ve fetihlere başladılar. Moğol istilası Selçuklu Devletini sarsmış hatta çökertmiş olsa da Moğol istilası neticesinde Anadolu'ya gelen bu göçebe Türkmenler Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesinde büyük rol oynadı. Malazgirt zaferi gibi Moğol istilası da Türkmen nüfusunu Anadolu'ya doldurdu. Bu konuda Wittek "*Moğollar tarafından püskürtülen Türkmenler vilayetleri istila ediyor ve Rumları sıkıştırıyorlardı. Onlar Moğollar önünde nasıl kadın gibi kaçıyorlarsa Rumlara karşı da kendilerini öyle erkekçe gösteriyorlardı. Bu sebeple Moğol istilası onların felaketine değil saadetine amil oluyordu. Kitleler halinde Paphlagonia'dan ve Pamphylia'dan akıp geliyor ve Roma arazisini yağma ediyorlardı*"⁶³⁸ ifadesi bu nüfus akımını en iyi şekilde belirtir. Türkistan'dan Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya sel halinde büyük bir kitleyle gelen Türkmenleri zayıf haldeki Bizans'ın durdurması mümkün olmadı. Osman Turan'ın aktardığı, "*Menderes havalisi yalnız halkları değil hücrelerine yerleşmiş rahibleri tarafından da terk edilerek ıssızlaştı... Türkler zaferlerinin yemişlerini toplayarak müdafaasız yerleri yağma ettiler. Herkes bir yana koşuyor, ancak müstahkem yerlere kaçanlar kurtuluyordu. O zaman bütün köylülerin acınacak bir durumda İzmit'e kaçtığı görülüyordu. Bu izdiham içinde anasını- babasını, karısını- kocasını ve çocuklarını kaybederek ağlamayan kimse yoktu... İstila İznik ve Bursa kapılarına kadar ilerledi*" ifadeleri XIII. yy sonlarında Batı Anadolu'nun nasıl

⁶³⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 468-469.

⁶³⁷ Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 295.

⁶³⁸ Wittek, *Menteşe Beyliği*, 16.

fethedildiğini ve nasıl Türkleştiğini güzel biçimde gösterir. Bundan böyle Selçuklu-İlhanlı devleti İç Anadolu’da ve ovalarda, Türkmenler ise uçlarda ve dağlarda hâkimiyetini koruyordu. Malazgirt ile başlayan bu Türkleşme hareketi Moğol istilası ile kuvvetlendi. Artık Moğolların önünden kaçan göçebe Türkmenler, uçlarda Türkmen beylikleri kuruyordu⁶³⁹. Türkmenler Batı Anadolu’ya akınlarda bulundu. Bu dönemde Batı Anadolu, sanki Türkmenlerin yağma ve akınlarına terk edilmiş bir ülke oldu⁶⁴⁰. Bu, XIII. yy’ın ikinci yarısından sonra Batı Anadolu’nun fethi ve Türkleşmesinde Türkmenlerin ne derece önemli olduğunu gösterir⁶⁴¹.

Türkiye Selçuklu Devleti Moğolların tahakkümü altına girince devlet iyice zayıfladı⁶⁴². Bu dönemde Moğollardan ötürü Selçuklu Devleti’nin gücü kırılıp siyasî ve askerî gücü yok olsa da Türk boy beyleri askerî gücü devam ettiriyorlardı⁶⁴³. Selçuklu Devleti yıkıldığı zaman da Anadolu’nun kaderi yine Türkmenlerin eline geçti⁶⁴⁴. Türkmen beyleri Anadolu idaresinin görünüşte Sultanların elinde olsa da gerçekte Moğol valililerinin ellerinde olduğunu fark ettiler. Bu fark ediş onların Selçuklu Devletine olan bağlılığını azalttı. Artık hükümetle olan bağı koparmaya başladılar⁶⁴⁵. 1335’te İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’ın vefat etmesi ile Türkmenler Anadolu’da daha çok rahata kavuştu⁶⁴⁶. Nihayetinde ise Selçuklu Devletinin dağılma sürecine girmesiyle ve Moğol baskısının zayıflamasıyla Türkmenler Selçuklularla ilişkilerini keserek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece Türkiye tarihinde “*Beylikler Devri*” ortaya çıktı⁶⁴⁷. Beyliklerin ortaya çıkmasında Moğolların uç bölgelere hâkim olamamaları etkili olmuştur. Bu durum uç bölgedeki Moğollardan kaçan Türkmenlerin bağımsızlıklarını elde etmelerini sağlamıştır⁶⁴⁸. Tavaif-i Mülûk denilen Karaman, Germiyan, Menteşe, Pervane ve daha sonra Osmanoğulları bu

⁶³⁹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 71-72; a.mlf, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 524.

⁶⁴⁰ Koca, “Türkiye Selçuklu Uçları”, 827.

⁶⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 526; Şeker, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, 279-280; Wittek, *Menteşe Beyliği*, 16.

⁶⁴² Sümer, *Oğuzlar*, 575.

⁶⁴³ Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 379-380.

⁶⁴⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 575.

⁶⁴⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, XII.

⁶⁴⁶ Kaya, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, 293; Tüysüz, “Türkmenler”, 568.

⁶⁴⁷ Sümer, *Oğuzlar*, 575; Erdoğan Merçil, “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, III, 138; Şeker, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, 274. Batı Anadolu’da kurulan Türkmen Beylikleri için bkz. Özlem Kalkan, *Batı Anadolu Beylikleri’nin Teşekkül Devri*, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Muğla 2011.

⁶⁴⁸ Çetin, “İşkânlarla Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, 265.

çözülmeden sonra meydana gelen Türkmen beylikleridir⁶⁴⁹. Bu beylikler Anadolu'nun fethi ve Türkleştirme faaliyetlerini tamamlayarak görevlerini en iyi şekilde yapmışlardır⁶⁵⁰.

Türkmenler bir araya gelince ve beylikler oluşturunca Anadolu'da hasret kalınan huzura kavuşuldu⁶⁵¹. XIII. yy sonlarında Antalya'daki Hamidoğulları ile Eşrefoğulları'nın, Doğu Karadeniz'deki Çepni beylerinin, Anadolu'nun ortasında Erertna ve Kadı Burhaneddin devletinin, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'daki Ramazanoğulları'nın, Dulkadiroğulları'nın ve Kastamonu ve çevresinde olan Candaroğullarının da ilavesi ile önemli siyasi teşekkülleri tamamlanır. Bununla birlikte Germiyanogulları ve Candaroğulları arasında sıkışıp kalan Osmanogulları da vardır. Bunlardan Karaman ve Germiyan beyliği kuvvetli bir beylikti. Karahisar'daki (Afyon) Sahip Ata-Oğulları varlıklarının devamı için Germiyanogulları hâkimiyetini kabul ettiler. Keza Pisidya'daki (Göller bölgesi) Hamidoğulları Karamanlıların hücumları karşısında Germiyanlıların hâkimiyetini tanımak zorunda kaldılar⁶⁵². İlhanlı İmparatorluğunun çökmesiyle Türkmen beylikleri serbest kaldılar. Anadolu'daki siyasî hâkimiyeti ise Türkmenler aralarında böldüler. Bununla beraber elbette ki uçlarda Türkmenler arasında mücadeleler de eksik olmadı. Türkmenler Rumlara ve Ermenilere karşı artık rahat rahat cihâd yaptılar. XIV. yy'ın ilk yarısında Türkmenler Batı Anadolu'ya iskan ettiler. Osmanlılar Marmara çevresini Türkleştirirken, Çepniler de Karadeniz sahillerinde beylikler kurdular. Çukurova'da Ermeni krallığı da Karamanlılar ve Türkmenler tarafından fethedildi⁶⁵³.

İlhanlıların çöküşü ile Anadolu'da Türkmenler arasında kuvveti ve coğrafi büyüklüğü ile Selçukluların varisi Karamanoğulları olarak gözükiyordu. Karamanlıların uzun süren mücadeleleri olmasına karşın güçlü bir beylik olarak kendisini korudu. Konya'yı işgal ederek payitaht yaptılar. Tüm beylikler Moğollar ve komşuları ile mücadele veriyorlardı. Beylikler Karamanoğulları ile meşgulken Osman Gazi de Anadolu'daki Bizans hâkimiyetini yıkmaya çalışıyorlardı. Bizanslılar ve Hıristiyanlar karşısında cihad yapan Batı Anadolu Beylikleri Türk İslam mefkûresinin

⁶⁴⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, XII.

⁶⁵⁰ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, 112.

⁶⁵¹ Köprülü, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", 204.

⁶⁵² Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 37.

⁶⁵³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 665.

temsilcileri oluyorlardı. Yine Aydınoğulları Adalar Denizi'nde ve Balkanlar'da Bizans karşısında mücadele ediyorlardı. Anadolu'dan ve diğer İslam ülkelerinden gelen gaziler, şeyhler, Türkmen babaları da cihadı kuvvetlendirdiler⁶⁵⁴.

Türkmenler Selçuklu sultanlarının Moğol tâbiyetine girmelerine karşı çıkarak onlara itaatsizlik gösterdiler. Bununla birlikte asla Moğollara baş eğmediler ve her zaman onlara karşı mücadele ettiler. Moğollar ilerlemelerinde Türkmenlerin sorun teşkil ettiğinin farkında idi. Bundan ötürü İlhanlı hükümdarı Hülagu, Anadolu'daki Moğol kumandanlarına derhal Türkmenlerin üzerine yürümeleri emrini verdi. Kumandanlar Sivas-Kayseri bölgesindeki Türkmenler ile Ağaçeriler'e saldırdılar. Neticede Türkmenlerden yedi bin kişi öldürüldü. Ayrıca genç kız ve erkekleri tutsak ettiler. Kalanlar ise Memlük topraklarına sığındı. Bu yenilgilerle birlikte sapa yerleri kendilerine yurt tutan Türkmenler Moğollar karşısında yılmayarak faaliyetlerine devam ettiler⁶⁵⁵. Karaman Bey Anadolu Türklüğünü temsil ederek Moğollara karşı yılmadan mücadele etti⁶⁵⁶. Karamanlılar ve uçtaki Türkmenler devletin Selçuklu ve İlhanlı emirleri tarafından soyulmasına karşı çıkıyorlardı⁶⁵⁷. Karamanlılar Selçuklu idaresine karşı en önemli güçtü⁶⁵⁸. Bunun yanında Moğollar karşısında Türk istiklâlini koruyan Denizli ve Çobanoğulları'dır. Moğollar Türkmenlerin bu istiklal tutkusunu anlayınca bu arzuları tamamen bitirmek gayesi ile Anadolu'yu kana buladılar. Önerine gelen ne varsa ezdi geçtiler. Bununla birlikte Türkmenler dirençlerini hemen kırmadılar. Moğollara karşı bütün güçlerini birleştirmeleri gerekiyordu. Ancak bunu yapamadıkları için başarısız oldular. Lakin hiçbir zaman Moğollara tamamen boyun eğmediler ve bağımsızlıklarını korumaya çalıştılar⁶⁵⁹.

İstilayı yapan Moğollara düşman olan Türkmenler, Moğollara karşı mücadeleler veren II. İzzeddin Keykavus'un tarafını tutuyorlardı. IV. Kılıç Arslan'nın saltanatını da tanııyorlardı. Tüm bunların yanında bir de Türkmenlerin istiklal kazanma istekleri mevcuttu. Bu Türkmenler arasında en kuvvetlileri ise Denizli, Honas ve Dalaman yörelerinde yurt tutan göçebelereydi. Bunlar 200.000 çadır halkı bir nüfusa sahiptiler. Bu

⁶⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 666-667.

⁶⁵⁵ Sümer, *Oğuzlar*, 159; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 32; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 304.

⁶⁵⁶ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 29.

⁶⁵⁷ Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 304.

⁶⁵⁸ Şakir Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme", 185.

⁶⁵⁹ Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 831-832.

Türkmenlerin başında ise “kahraman” ve “uç gazisi” sıfatları ile anılan Mehmed Bey, kardeşi İlyas Bey, damadı Ali Bey, Sevinç ve Salur Beyler vardı. Mehmet Bey Erzincan ve Bayburt çevresini hâkimiyeti altına aldı. Selçuklulara bağlılıklarını daima bildiren Mehmet Bey, büyük ölçüde yağma ve tahrip faaliyetlerini sürdürdü⁶⁶⁰.

4.3.1. Karamanlı Beyliği

Moğol tesiri altında bir taraftan Anadolu Selçuklu Devleti dağılma sürecine girerken bir taraftan müsait olan alanlarda bazı Türk kuvvetleri ortaya çıkmaya başladı. Bunların en kuvvetlisi merkezi Ermenek olan Karamanlılar’dır⁶⁶¹. Azerbaycan’da ve Arrân’da oturan Karamanlılar’ın ataları Moğol istilası sonrasında Ermenek-Mut bölgesine yerleşmişlerdir⁶⁶². Karaman aşireti ve Karamanoğulları son araştırmalara göre Avşar boyuna mensuptur⁶⁶³. Deniz-aşırı zaferler devam ederken bir taraftan da küçük Ermenistan’a karşı doğu, kuzey ve Antalya sahillerinden ordular gönderildi. İç-il bölgesi elde edildi ve her daim toplu bir şekilde hudutlarda yaşayan Türkmenlere yurt yapıldı. Özellikle Karamanlılar bu Türkmenler arasında bulunarak siyaset sahnesine çıktılar. Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde devlet en parlak devrini yaşadı⁶⁶⁴. Keykubad döneminde pek çok Türk boyu Antalya kıyılarına yerleştirildi. Onun döneminde Anadolu sadece insan yoğunluğu olarak değil aynı zamanda yapıları ile Türk vatanı haline geldi⁶⁶⁵. Ayrıca Keykubad ile birlikte devlemin sınırları genişledi. Bu dönemde Hıristiyanlar Selçuklu ülkesine “Türkiye” ve “Türkistan” isimlerini verdiler. Çünkü kalabalık Türkmen kitleleri Moğol istilası neticesinde Anadolu’ya aktılar. Dolayısı ile bu dönemde Türk nüfusu Anadolu’da oldukça yoğundur⁶⁶⁶. Türkmenler, Keykubad tarafından Ermenek taraflarına yerleştirildiler⁶⁶⁷. Böylece Kilikya’nın (Çukurova) dağlık bölgelerinde eskiden beri yaşayan Türk aşiretleri ile Ermenek

⁶⁶⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 531-532, Sümer, *Oğuzlar*, 159; Ersan, *Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 103.

⁶⁶¹ Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, 35; Merçil, “Anadolu Beylikleri”, 138; Türkdoğan, *Türkiye’nin Etnik Yapısı*, 133.

⁶⁶² Faruk Sümer, “Karamanoğulları”, 455.

⁶⁶³ Sümer, *Oğuzlar*, 293; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 1; Türkerş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 326.

⁶⁶⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 367; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 67.

⁶⁶⁵ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul Eylül 2004, 211.

⁶⁶⁶ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 4.

⁶⁶⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 1; Türkerş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 326.

havzasına gelen Türk unsurunun birleşmesi ile Karaman beyliği doğdu⁶⁶⁸. Türkmen tabiri Karamanoğullarının etnik kimliğini tanımlar⁶⁶⁹.

Bu Türkmenler Moğol istilası akabinde Erran'dan Sivas yörelerine geldiler. Baba İshak isyanı döneminde bu isyana Kerimüddin Karaman'ın babası Nure Sufi de katıldı. Akabinde bu Türkmen topluluğu Ermenek çevresine göç etmiştir⁶⁷⁰. Bu Türkmenler Ermenek bölgesini kendilerine yurt olarak belirlemişlerdir. Aileye adını veren Nureddin Sûfî oğlu Kerimüddin Karaman, Ermenilerle savaşmıştır⁶⁷¹. Nure Sufi'nin oğulları ve torunları Karamanoğulları beyliğini kurdu ve daha sonra Konya'yı ele geçirerek burayı merkez yaptılar⁶⁷².

1256 yılında Baycu Noyan Anadolu'ya yöneldi. Kerimüddin Karaman ise bu karışıklıktan yararlanarak etrafına topladığı Türkmenlerle askeri bir güç oluşturarak yolları keserek yağmalar yapmaya başladı. Bunun üzerine IV. Kılıç Arslan askeri güçleri oldukça kuvvetlenen Kerimüddin Karaman'ın bir hadise çıkarmasından çekindiği için onu itaat altına almak gayesi ile buldukları bölgeyi ikta olarak ona verdi⁶⁷³. 1256 yılında Baycu Noyan, II. İzzeddin Keykavus'u tahtan indirip IV. Kılıç Arslan'ı yerine geçirmesi Türkmenler üzerinde Moğol etkisini daha çok artırdı. Bu nedenle Türkmenler Keykavus tarafına geçerek Moğollara karşı cephe aldılar. Bu zamana kadar Türkmenler genellikle Ermenilerle mücadele halinde idiler. Ancak bu zamandan sonra Türkmenler cephe değiştirerek Moğollara karşı mücadele etmeye başladılar. Selçuklu-Moğol ordusu Mehmed Bey üzerine yürüdü. Ancak mücadele sonucunda Türkmenler bozguna uğradı; iki Karaman beyi esir edildi. Moğolların öfkesi o kadar büyüktü ki bu zafere çok sevinerek iki Karaman beyini iç kalenin kapısına astılar ve üzerlerine ok attılar⁶⁷⁴.

Türkmenler, Mehmed Bey'in öldürülmesiyle kudretlerini yitirdiler. Bununla birlikte Moğolların saldırılarına karşı hâlâ varlıklarını devam ettirdi ve onlara karşı

⁶⁶⁸ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 35.

⁶⁶⁹ Gündüz, *XVII. ve XVIII. yıllarda Danişmendli Türkmenleri*, 19.

⁶⁷⁰ Karamanlıların bir kısmını XII. yy ortalarında Maverâünnehr'de bir kısmını da Karakoyunlu devletinin kurulduğu dönemde Azerbaycan taraflarında görüyoruz(Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 1).

⁶⁷¹ Sümer, *Oğuzlar*, 160; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 104; Tüysüz, "Türkmenler", 567.

⁶⁷² Sümer, *Çepniler*, 13; Ocak, *Babaîler İsyanı*, 145.

⁶⁷³ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*,104; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 2.

⁶⁷⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 538; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 2-3; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 327.

mücadele güçlerini korudular. Batı Anadolu'da başka beylikler ortaya çıktı. Bunlar arasında Anadolu Selçuklu hizmetinde olarak Malatya'da bulunan Germiyanlılar ve Ali-şîr oğulları ilk göze çarpan oldu. Daha sonra Kütahya'ya göç eden Germiyanlılar Batı Anadolu'da kurulan beyliklerin atası oldu⁶⁷⁵.

1260 yılında Moğolları ilk kez Kıpçak Türklerinin Mısır-Suriye'de kurdukları Memlük İmparatorluğu Ayn Câlut bölgesinde mağlub etti. Selçuklu devlet adamları arasında on beş yıllık bir döneme damgasını vuran Muineddin Pervane ise Ermenilerin Moğol himayesinde olmasından dolayı onlarla dostane ilişkiler kurmaya çalıştı. Fakat Moğolların himayesinde olan Ermeniler, taşkınlık yapmaya başladılar. Buna karşılık hudutlarda bulunan Türkmenler, Karamanoğulları ve Memlükler Ermenileri uzaklaştırmayı başarıyorlardı. Bu dönemde hem Moğol hem de Ermeni tehlikesi vardı. 1260 yılında Sultan Baybars'ın Moğolları mağlub etmesi ile o mücahid olarak gözükiyordu. Çünkü bu zaferle, ezilen Müslümanlar için bir ümit doğdu. Ermeni kralı halife Me'mun'un mezarını ziyaret eden Müslüman dervişleri hapsetti. Bunun üzerine Baybars 1275'de Ermenilerin üzerine bir ordu gönderip Ayas, Misis ve Adana'yı yağmalattı. Hatta payitaht olan Sis (Kozan) de yangına verildi ve birçok ganimet elde edildi⁶⁷⁶.

Ayaklanmalar bu şekilde bastırılrsa da bu diğer Türkmenleri korkutmadı ve Türkmenler bağımsızlık yolunda ayaklanmalarına devam ettiler. Ali Bahadır ile Uğurlu mağlubiyet yaşadı. Lakin bu mağlubiyet onu durduramadı. Uç Türkmenlerinin yanına giderek oradan topladığı destekle Ankara ve Çankırı taraflarında isyan hareketi başlattı. Pervane Muineddin Süleyman, derhal Atabeg Fahreddin Arslandoğmuş komutasında bir kuvvet gönderdi. Bu isyan güçlkle bastırıldı. Bununla birlikte bir diğer isyan, Hurmaoğlu isyanı da Tokat taraflarında başladı ve yine Selçuklu kuvvetleri bu isyanı güçlkle bastırabildiler. Emir-i Âhur Esed'in⁶⁷⁷ Aksaray ve çevresinde başlattığı isyan da altı ay kadar devam etti ve isyan edenlerin tamamı öldürülerek isyan bastırıldı⁶⁷⁸.

⁶⁷⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 539; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 39; Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 33.

⁶⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 544-545.

⁶⁷⁷ II. İzzeddin Keykavus'un adamlarındandır. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 106.

⁶⁷⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 106.

Şah Melik⁶⁷⁹ nedeni anlaşılmayan bir şekilde isyan etti. Daha sonra Tokat yakınlarında Gedagze kalesine sığındı. Hayat güvencesi sunarak onu kaleden inmeye ikna eden Pervane Muineddin Süleyman kaleden inince onu derhal Moğollara teslim etti. Şah Melik öldürüldü. Bu isyan hariç diğer isyanlara genel olarak bakılacak olursa hepsi Moğol istilasına ve onlara tamamıyla bağlı olan IV. Kılıç Arslan'a karşı yapılan isyanlar olduğu görülür. Birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan bu isyanların başarılı olması beklenemezdi. Çünkü bu dönemde Selçuklu hükümetinin arkasında Moğollar vardı ki onlara karşı başarılı olmak bu dönem için imkânsızdı. Başarılı olunabilmesi için tüm Türkmenlerin birliğini sağlayacak bir lider gerekiyordu. Böyle bir lider de o dönemde yoktu⁶⁸⁰.

Hatiroğlu isyanı, Türkmenlerin Konya'yı işgal etmeleri ve Alâeddin Siyavuş'u Selçuklu tahtına oturtmaları sırasında bu karışıklıklardan yararlanan iktâ sahiplerinden biri olan Kızıl Hamid de Türklerden ve Araplardan oluşan 4000 kişilik kuvvetle Aksaray'a giderek oradaki halka zulmederek vergi toplamaya çalıştı⁶⁸¹. Bunun üzerine Abaka Han 30.000 kişilik ordusunu Kızıl Hamid üzerine saldı. İsyân bastırıldı. Kızıl Hamid'e baskın yapıldı ve Hamid birçok askeri ile birlikte öldü⁶⁸².

Moğol istilaları ve iç mücadeleleri fırsat bilen Trabzon Komnenleri 1259'da Sinop'u işgal etti. Karadeniz'in en önemli limanlarından biri olan Sinop geri alınmalıydı. Muineddin Pervane, Tokat'a dönerek Danişmend-ili, Niksar ve Samsun bölgeleri askerlerini toplayarak hücumu geçti. Bu taarruz zaferle sonuçlandı. Sinop geri alındı. Bu dönemde uçlar gibi Karadeniz sahilleri de Türkmenler tarafından korunuyordu. Hatta Türkmenler bu hudutları korumakla kalmıyor genişletiyorlardı⁶⁸³.

Sivas'ta satılan bir köle olan ve Memlûkler gibi Kıpçak Türklerinden olan Mısır-Suriye Türk Memlûkleri hükümdarı Baybars, put-perest Moğollara karşı büyük mücadeleler verdi ve hiç kimsenin başaramadığını başararak Moğolları mağlubiyete uğrattı. Baybars'ın Anadolu üzerine yürümesi de başta iktidarı elinde tutan Muinüddin

⁶⁷⁹ İlk etapta II. İzzeddin Keykavus taraftarları arasında iken daha sonra güçlü tarafın farkına vararak Moğollara itaatini bildirmiş ve IV. Kılıç Arslan tarafına geçmiştir (Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 106).

⁶⁸⁰ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 106.

⁶⁸¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 122.

⁶⁸² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 54; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", 92; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 310.

⁶⁸³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 545-546.

Pervane olmak üzere devlet ricalinin daveti üzerine oldu. Bu mücadelede Türkmenler Baybars'a büyük destekti. Bu Türkmenlerin başında da Karaman Türkmenleri geliyordu. Neticede Moğollar, Baybars'ın taarruzlarıyla perişan oldular. Baybars'ın bu zaferi yalnızca İslam dünyası için değil, aynı zamanda Anadolu Türkmenleri için de bir kurtuluş ümidi Boldu⁶⁸⁴.

Karaman Beyliği devlet içindeki taht kavgalarında taraftarlık yapmıştır. Nitekim Sultan II. Mesud, isyan eden Baltu'nun⁶⁸⁵ yanında bulunduğu ve bu harekete cebrî olarak katıldığından tahtından atıldı ve yerine yeğeni III. Alâeddin Keykubad Selçuklu tahtına oturdu (1299-1302). Bu dönemde Baltu isyanını bastırmada bir Moğol noyanı Sülemiş'in büyük etkisi oldu. Sülemiş, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın kendi otoritesi için güçlü noyanları öldürdüğünü gördüğünden sıranın kendisine geleceğini düşündüğü için isyan bayrağını çekti. Sülemiş bunun akabinde Anadolu'da müstakil bir devlet kurmak istiyordu. Nitekim kendisi Baycu Noyan'ın torunu olduğundan bu memlekette hak sahibi olduğunu düşünüyordu. Uç Türkmenleri özellikle de Karaman oğlu Güneri Bey ile kardeşi Mahmud Bey 100 süvari ile onlara katıldı. Sülemiş, Gazan Han ordusunu Erzincan'da karşıladı (1298). Ancak savaş esnasında askerler Hanın tarafına geçtiler. Bu durumu gören Karamanlılar da savaş alanını terk ederek geri döndüler. Memlükler de kaçmak zorunda kaldılar. Sülemiş ise savaştan sonra Eşrefoğullarının bölgesinde (Beyşehir, Seydişehir) kendisine birçok taraftar buldu. Ancak bu taraftarı yeterli görmeyen Sülemiş, Kastamonu Türkmenlerinden de taraftar bulabilmek için Ankara'ya hareket etti. Lakin takibe uğrayan Sülemiş yakalandı ve feci bir şekilde öldürüldü. Cesedi yakıldı⁶⁸⁶.

4.3.1.1. Selçuklu-Karamanlı Mücadeleleri

Karamanlıların hâkimiyetleri gittikçe genişliyordu. Bununla birlikte Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Sahip Ata büyük bir Moğol ordusuyla Karamanlılar üzerine

⁶⁸⁴ Sümer, *Oğuzlar*, 160; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 553

⁶⁸⁵ İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın 1296 yılında Anadolu valisi olarak gönderdiği Togaçar Noyan, Anadolu'da halktan ağır vergiler alıyor, halka kötü davranıyordu. Gazan Han, onu cezalandırmak için Baltu ve Arap Noyanlarını Anadolu'ya gönderdi. Togaçar öldürüldü. Ancak Baltu, Gazan Han'a isyan etti. İsyanı farkederek Gazan Han'ın Anadolu'ya gönderdiği 30.000 kişilik ordu karşısında Baltu mağlup oldu ve şehir meydanında idam edildi (Muharrem Kesik, "II. Mesud", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 343-344).

⁶⁸⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637,639-640; Faruk Sümer, "III. Keykubad", *DİA*, XXV, Ankara 2002, 360-361; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 317.

yürüdüler. Bu haberi alan Karamanoğulları, Moğollar karşısında yenik düşmek ihtimalini göz önünde bulundurarak hazinelerini hayvanlara yükletti, Filobad'a gönderdi. Konya'da bulunan Selçuklu başkadısı Sirâceddin Mahmud Urmevî şehir halkını Karamanlılara karşı savaşa teşvik etti. Bunun akabinde Karamanlılar şehri muhasara ettiler. Şehirde huzursuzluk yaşandı. Bunun üzerine Türkmenler hiddetlerinden surlar dışında bulunan her yeri istila ettiler. Konya'dan ayrılarak Ermenek tarafına çekildiler. Sultan Alâeddin Siyavuş'u (Cimri) da götürdüler. Bununla Siyavuş'un otuz yedi günlük saltanatı son buldu (Haziran 1277)⁶⁸⁷.

Abaka, Elbistan savaşında öldürülen Moğolların öcünü almak gayesi ile Anadolu'ya geldi. Büyük bir öfke ile Kayseri'den Erzurum'a kadar olan bölgelerde katliam yaptı. Bu katliamda devlet adamlarından, halktan ve Türkmenler'den 200.000 kişinin öldürüldüğü söylenmektedir⁶⁸⁸. Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine ise Moğol şehzadesi Kongurtay gönderildi. Mehmet Bey, Alâeddin Siyavuş'u iç kalenin birine göndererek onu emniyete aldı ve müdaafada bulundu. Lakin ihtiyatsızca bizzat çıktığı bir keşif hareketinde Moğolların ok yağmuruna tutuldu. Onu kurtarmak isteyen iki kardeşi ve amcasının oğlu da öldü. Mehmed Bey Türk dilinin konuşulmasına büyük önem vererek bu konuda önemli adımlar atmıştı. Ayrıca Moğollara karşı büyük bir kararlılıkla savaştı. O Moğollara karşı istiklal mücadelesi bayrağını cesurca açtı. Onun ölümü bölge Türkmenleri için büyük bir kayıp oldu. Lakin onun ölümü Karamanlıların kuvvetini sarsmadı. Hâlâ onlar Moğollara karşı Anadolu Türklerinin en mücadelecisi unsuru oldular⁶⁸⁹.

Karamanlıların uğradığı bu bozgunun sağsağlim kurtulan II. İzzeddin'in oğlu olduğu iddia edilen Alâeddin Siyavûş (Cimri) saklandığı kaleden kurtularak Batı uç bölgelerine gitti. Karamanlılar 1277'de Konya'yı zaptederek Alâeddin Siyavuş'u tahta çıkardılar. Batı uç bölgelerindeki Türkmenleri etrafında topladı ve mücadeleyi artık kendisi göğüsledi. Uç Türkmenleri, Selçuklu ve Moğollara karşı Karamanlıların tarafını tuttular⁶⁹⁰.

⁶⁸⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 582-584.

⁶⁸⁸ Sümer, "Selçuklular (Anadolu Selçukluları)", 382.

⁶⁸⁹ Sümer, *Oğuzlar*, 161; a.mlf, "Anadolu'da Moğollar", 54-55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 584-585; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 117,119; Tüysüz, "Türkmenler", 567.

⁶⁹⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)II*, 205; Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 35; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 585; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 119.

Germiyanlılar Moğollara karşı mücadele eden Türkmenlerin yanında olmadılar. Bazen Türkmenlerin yanında yer alırken bazen de Selçukluların tarafında olarak tutarsız olduklarını gösterdiler⁶⁹¹. Türkmenlerin tekrardan toplanarak Moğollara karşı mücadeleye girmeleri savaşların tekrar başlaması sonucunu doğurdu. Bu savaşta Cimri'nin kumandanlarından olan ve Sahib Ata'nın oğullarını öldüren Saru-alâ esir edildi. Bu Türkmen beyi canını kurtarmak gayesiyle para teklifinde bulundu ise de öldürüldü. Yakalanan diğer Türkmenler ise gece karanlığından faydalanarak kaçtılar. Siyavuş da kaçarken yakalandı ve feci bir şekilde hayatına son verildi. Derisi yüzülerek içine saman dolduruldu. Konya'ya ve diğer şehirlere götürülüp teşhir edildi⁶⁹². Cimri'yi yakalayıp Selçuklu hükümdarına teslim eden Germiyanlı Alişir oğlu Hüsameddin'in nökerleri, yani Germiyanogullarıdır⁶⁹³.

Saltanatta hak iddia eden ve saltanata geçmeye çalışan Cimri'nin bozguna uğratılması ve ortadan kalkması, Selçuklu hükümetinde büyük sevinç yarattı. Bu zaferden sonra uç gazisi Mehmed Bey'in damadı Ali Bey hapsedildi. Ayrıca Selçuklu hükümeti, Türkmenlerin itaatlerini kabul ve cezalarını affedeceğini ilan etti. Sultan bu olayı hallettikten sonra Konya'ya döndü. Cimri olayı ve Türkmen hareketleri Selçuklu hükümetini bir hayli sarstı. Selçuklu hükümeti Cimri olayı ve bu Türkmen hareketlerini bastırırken birçok Türkmen öldü⁶⁹⁴.

II. İzzeddin Keykavus'un Konya'dan ayrılışı ile birlikte Türkmen babası Sarı Saltuk bir kısım müridleri ve Türkmenleri etrafında toplayarak Rumeli'den Dobruca'ya gitti. Bu bölgeye kaynaklar "Baba Saltuk Beldesi" adının verildiğini ifade ederler. Aynı zamanda bu Türkmenlerin Balkanlarda İslamiyeti yaydığı, Saltuk'un müridlerinden Barak Baba'nın dervişleriyle birlikte bütün Anadolu, Suriye ve İran'ı dolaşıp Kırım'a kadar geldiği ve cihad yaptığı da kaynaklarda ifade edilir⁶⁹⁵.

Sultan II. Mesud, Selçuklu tahtına geçtiğinde (1284) başsız ve mutsuz halk, Sultan Mesud'un tahta oturuşunu kutladılar. II. Mesud'un saltanat döneminde Türkmenlere özellikle de Karamanlılara karşı Kongurtay'ın giriştiği bir harekât vardı. Lakin bu

⁶⁹¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 119, 121.

⁶⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 585-586; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 120.

⁶⁹³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 47; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 40.

⁶⁹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 586-589.

⁶⁹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 597; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK, Ankara 2011, 25.

Sultan Mesud döneminde ortaya çıkınca, bu hareket kendisine mal edildi. Aslında bu dönemde Mesud kendinden önceki birkaç Sultan gibi gölgede kaldı. Bu dönemde Selçuklu hükümeti görünüşte vardı. Lakin hiçbir etki ve yetkisi bulunmuyordu. Bu dönemde İlhanlıların istek ve zulümleri devlette hâkim oldu. Türkmenler 1284 yılında öldürülen Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğullarını tahta çıkarmak için ayaklandılar. Fakat Sutan Mesud III. Keyhüsrev'in annesini ve oğullarını yakalatarak İlhan'a yolladı. İlhan onların başlarını keserek Türkmenlere gönderdi. Akabinde İlhan 1285 yılında Türkmenleri uzaklaştırmak amacıyla Geyhatu'yu 20.000 kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya gönderdi⁶⁹⁶. II. Mesud Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanogulları gibi beyliklerle mücadele etmiştir⁶⁹⁷.

İlhanlı hükümdarı Geyhatu, Eşref ve Menteşe beylerini tenkil için çeşitli faaliyetlerde bulunduktan sonra Kılıç Arslan ve Çobanoğlu Yavlak Arslan'a da bir ordu gönderdi. Moğol askerleri Kastamonu üzerine yürüdüler. Selçuklu-İlhanlı ordusu Derbendler bölgesine yaklaştıklarında Kılıç Arslan'ın büyük bir Türkmen ordusuna sahip olduğu öğrenildi. Türkmenler ormanda pusu kurdular. Selçuklu-Moğollar yaklaşınca sancakları kaldırarak hücumla geçtiler. Türkmenler sayısız süvari ve piyadeleri ile hücumla geçerken Moğollar bunun karşısında şaşkınlık içine girdiler. Moğollar bu saldırı sonucunda kendisini toparlayamayarak geri çekildi ve bozguna uğradı. Bu bozgunun haberi olmayan Giray, öncü kuvvetleri ile dağınık haldeki Türkmenlere saldırdı, Moğolların toparlanmasını sağladı. Türkmenler kılıçtan geçirildi. İlk başta mağlub olan Moğollar daha sonra galip geldiler. Ancak galib olmalarına rağmen Kastamonu'yu işgal etmediler⁶⁹⁸.

Sultan Mesud döneminde Türkiye'de Moğol tahakkümü ve soygunlar git gide artıyordu. Ayrıca Anadolu'da bozulan huzursuzluk ve düzeni Türkmenlerin isyan ve istilaları iyice bozuyordu. Bu Türkmen isyan ve istilalarının başında gelen Karamanlılar Moğol ve Selçuklu ordusu tarafından ezildiler. Bu durum da Türkmenlerin Batı'ya ve Germiyanogullarına intikaline neden oldu. Muineddin Pervane'nin yeğeni İzzeddin Muhammed asker topladıktan sonra Denizli üzerine yürüdü. 1289 yılında meydana

⁶⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 602-603,623; Sümer, "Selçuklular", 383; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 314.

⁶⁹⁷ Sümer, "Selçuklular(Anadolu Selçukluları)", 383.

⁶⁹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 626,627; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 316;

gelen bu çarpışmada Germiyanogulları bozguna uğradı. Bu çarpışmada birçok Türkmen öldürüldü. Sultan ayaklanan Eşrefogullarına da karşı harekete girişti. Argun Han tarafından Anadolu'daki düzeni sağlaması için gönderilen Geyhatu bu görevde başarılı oldu. Fakat abisinin ölümü üzerine tahta geçmek üzere Azerbaycan'a gitmesi gerekti. Bu fırsatı hemen değerlendiren Karamanlı ve diğer Türkmenler Konya şehrine baskınlar yaptılar. Selçuklu hükümetiyle savaşa girişen Türkmenler, Geyhatu'nun geldiği haberini duyunca geri çekildiler. Geyhatu, Konya'ya dönünce nizam sağlandı; birçok Türkmeni öldürttü. Yoğun oldukları Larende şehrini ateşe verdi. Bunun akabinde Türkmenler Sultana itaatlerini bildirdiler. İlhanlı kuvvetleri başta Karamanlılar olmak üzere Türkmenlere ağır darbeler indirdiler⁶⁹⁹.

4.3.1.2. Karamanlı- Osmanlı Mücadeleleri

Selçuklu Devleti'nin varisi olduğunu ileri süren Karamanoğulları'nın ⁷⁰⁰ Selçuklular ile olduğu gibi Osmanlılar ile de mücadeleleri oldu. Osmanlı Devleti batıya yaptığı seferler sayesinde ekonomik ve askerî bakımdan güçlendi. Akabinde güçlenmesini sağlamak gayesi ile Anadolu'ya yöneldi. Lakin topraklarının daralacağını yahud elden çıkacağını ileri sürerek bazı beylikler buna karşı direnmeye çalıştı. Bu beyliklerin başında diğer beyliklere nazaran daha güçlü olan Karamanoğulları bulunmakta idi. Osmanlı tarihçisi Neşrî, Karamanoğullarını : “...yırtmaç kürklü, örmeç kuşaklı, kabalak tülbendli, kayış üzengili, kılıcı bağı ipli, Turgudlu'nun ne kadar at uğrusu varsa anlar...” olarak tasvir eder. Ayrıca Neşrî, Karamanoğullarının bu mücadelede Tatar, Türk, Varsak ve Turgudlu Türkmenleri tarafından desteklendiğini ifade eder⁷⁰¹.

Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlı padişahı I. Murad'a karşı, “*leşkerim leşkerince vardır. Eğer barışırsan barışırim. Urişırsan urişırim. Derdine derd merkine merk veririm.*” İfadelerinden de anlaşılacağı üzere Karamanoğulları Osmanlıya karşı gelebilecek güç ve cesarettedir. Münecimbaşı, I. Murad'ın Karamanoğulları ile savaşmak gayesi için ulemadan “*nifak çıkardıkları için bunlarla savaşmak kâfirlerle savaşmaktan evladır*” şeklinde fetvâ çıkarttığını ifade eder. Nitekim yine

⁶⁹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 611; Kaya, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, 315,316.

⁷⁰⁰ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 35.

⁷⁰¹ Neşri, *Kitab-ı Cihannuma I*, 219; Gündüz, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı”, 93.

Karamanoğulları II. Mehmed döneminde de Osmanlı devleti ile yarış halindedir⁷⁰². Osmanlı devletine karşı bu beylik zaman zaman Venedik, Papalık ve Akkoyunlularla ittifaka girmişlerdir⁷⁰³. 1467 yılına kadar da Orta Anadolu'nun büyük bir kısmını nüfuzu altına almıştır⁷⁰⁴.

4.3.2. Germiyanogulları Beyliği

Moğol baskıları nedeniyle bağımsızlık mücadelesi vererek kurulmuştur. I. Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu'ya girdikleri tahmin edilen aşiret, Babaî ayaklaması sırasında tarih sahnesine çıkmıştır⁷⁰⁵. Germiyan kelimesi ilk olarak Türk aşiretlerinden birinin adı iken sonradan bir beyliğin adı olmuştur. “Veled-i Alishir Germiyanî” tabiri Germiyan'ın bir aşiret olduğunun göstergesidir⁷⁰⁶. XIII. yy'ın ilk yarısında aşiret, Moğol baskısı nedeniyle batı'ya göç etmiştir. Beyliğin kurucusu Kerîmüddin Alishîr oğlu I. Yâkup Bey'dir⁷⁰⁷.

Germiyanogulları XIII. yy'ın ikinci yarısında Batı Anadolu'da ortaya çıktı. Moğol istilası nedeni ile Fars ve Kirman bölgelerini bırakarak Doğu Anadolu'ya geldiler, bir süre de Malatya civarında bulunduktan sonra Kütayha taraflarına yerleştiler. Germiyanlıların Kütahya taraflarına ne zaman yerleştikleri hakkında kesin bir bilgi yoktur⁷⁰⁸. Bunların Avşar boyuna mensup olduğu söylenmektedir. XIV. yy'a ait kaynaklarda Germiyan beyliğinin çok güçlü bir siyasî teşekkül olduğu kaydolunur. Bu kaynaklarda bazı Anadolu beyliklerinin bu beyliği tanıdıkları ve hatta Bizans'ın da Germiyanogulları'na yıllık vergi verdiği ifade edilir. Batı Anadolu'daki Aydınogulları, Ladik'deki İnançoğulları, Lidya'daki Saruhanoğulları, Misya'daki Karesioğulları kuruluş dönemlerinde Germiyan devletine tâbi idiler⁷⁰⁹. Germiyanogulları uç beylerince

⁷⁰² Gündüz, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı”, 93-94.

⁷⁰³ Merçil, “Anadolu Beylikleri”, 138.

⁷⁰⁴ Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, Ankara 2000, 11.

⁷⁰⁵ İbn Bibi, II, 50-51; Kalkan, *Batı Anadolu Beylikleri'nin Teşekkül Devri*,

⁷⁰⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 39.

⁷⁰⁷ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 46; Merçil, “Anadolu Beylikleri”, 138; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 343.

⁷⁰⁸ 1234 tarihli Yoncalı Hamamı kitabesi, keza Sultan I Alaeddin Keykubad'ın umerasından olan İmadeddin Hezardinarî'nin Balıklı ve Hıdırlık kitabelerine göre Germiyanlılar Baba İshak isyanından sonra bölgeye yerleştirildiler (Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 40). Faruk Sümer Germiyanlılar'ın Kütahya taraflarına 1260'lardan sonra geldiğini söylemiştir (Sümer, *Oğuzlar*, 162).

⁷⁰⁹ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 35-36.

öncü olarak tanınırlardı⁷¹⁰. Germiyanogulları Bizans'a karşı ilk zamanlarda en güçlü beylikti⁷¹¹.

Batı uçlarında en büyük fetih hareketi Germiyanogulları tarafından gerçekleştirildi. Germiyanogulları emrinde olan Aydınoğulları, Saruhanogulları ve Menteşeoğulları⁷¹² Beyleri vasıtası ile Ege ve Marmara'nın tamamını ele geçirildi. Böylelikle Batı Anadolu büyük ölçüde fethedildi⁷¹³. Aydın, Saruhan, Karesi beylikleri küçük olmasına karşın faaliyetleri itibarıyla önemlidirler⁷¹⁴.

1276'da Kütahya ve Denizli'de bulunan Germiyanogullarının elinden Denizli alınmak istendi. Beylik Denizli için Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali ile mücadele ederek buraya sahip oldu. O dönemde Selçuklu-Moğol kuvvetlerini karşısına alarak mücadele eden kişi de Hüsameddin b. Alişir'dir. 1289'a dek bu mücadele devam etmiştir⁷¹⁵.

Germiyanoglu I. Yakub Bey, 1303'de hükümdar olan II. Mesud'a yıllık vergi vererek onun hâkimiyetini tanıdı. Karamanogullarından sonra en güçlü beylik Germiyanogullarıdır denilebilir. Daha sonra 1305'de Batı Anadolu hâkimiyetini genişletmek isteyen Yakub Bey, Aydınoğlu Mehmed Bey'i İzmir ve çevresine yönlendirdi. Bundan sonra Aydınoğulları Beyliği ortaya çıkacaktır. Bu dönemlerde Yakub Bey'in hâkim olduğu topraklar Yâkub-ili olarak bilinmekteydi⁷¹⁶.

I. Yakub Bey'in son zamanlarına doğru Emir Çoban oğlu Demirtaş, Anadolu beylerini ortadan kaldırmak istiyordu. Bu gaye ile ilk olarak Eşref ve Hamidoğulları beyliğini ortadan kaldırdı. Akabinde Eğirdir'de hazırlıklarını tamamlayarak Denizli'yi almak için bu yöne doğru giderken emirlerinden Eretna'yı da Afyon-Karahisar tarafına gönderdi ve kendisi Kütahya'ya kaçtı. Yakub Bey ile emir Eretna arasında mücadele yaşandı. Mücadele sürerken Timurtaş nedeni bilinmeyen şekilde kuvvetlerin geri çekilmesini istediğinden onlar Sivas'a çekildiler (1327)⁷¹⁷.

⁷¹⁰ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 319.

⁷¹¹ İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", 467.

⁷¹² XIII. yy'da Denizli Türkmenleri tarafından kurulmuştur (Tüysüz, "Türkmenler", 567).

⁷¹³ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", 828.

⁷¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, XI.

⁷¹⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 40.

⁷¹⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 41-42; Varlık, "Germiyanogulları", 33.

⁷¹⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 43.

Yakub Bey'den sonra beyliğin başında bulunan Mehmed Bey bir taraftan Karamanlılardan bir taraftan da Osmanlılar'dan korkuyordu. Bu nedenle barışçıl bir politika izlemiştir. Akrabalık bağları ile dostluğunu pekiştirmek adına I. Murad'ın oğlu Bayezid'e kızını vermiştir. Osmanlılar'a çeyiz olarak başta Kütahya olmak üzere Tavşanlı, Simav yörelerini vermiştir. Beylik, Osmanlı himayesi içinde varlığını sürdürmüştür⁷¹⁸. Mehmed Bey'in ölmesiyle beyliğin başına geçen II. Yakub Bey, oğlu olmamasından dolayı kendisi öldükten sonra topraklarını Osmanlı padişahı II. Murad'a vasiyet etti (1428)⁷¹⁹.

4.3.3. Kurulan Diğer Türkmen Beylikleri

Türkiye Selçuklu Devleti'nin git gide zayıflaması ve 1243 yılında Moğol-İlhanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesinden sonra Türkmen boyları buldukları bölgelerde beylikler kurmuşlardır. Bu beylikler Anadolu'ya yerleşimi devam ettirerek ve Selçuklu Devleti'nin fethedemediği yerleri almış ve Türk hâkimiyetini bu bölgelerde sürdürmüşlerdir⁷²⁰. Nitekim bunlardan birisi Moğol istilası önünden kaçarak Ladik(Denizli), Honaz ve Dalaman bölgesine gelen Türkmenlerdir. Onlar bu bölgede Lâdik yahud İnançoğulları Beyliğini kurmuşlardır (1261-1368). Adı geçen bölgelere gelen Türkmenlerin başında olan Mehmed Bey, Sultan II. İzzeddin Keykavus'a karşı ayaklanarak bu beyliği kurmuştu⁷²¹. Fakat Mehmed Bey'in öldürülmesinden sonra Türkmenlerin başında olan Ali Bey döneminde beylik merkeze bağlı idi. Bu nedenle Türkmenler eski kudretlerini kaybettiler. Denizli (Lâdik) beyliği Ali Bey'e bağlıydı. Bu beylik 1262'den 1277'ye kadar Selçuklu Devleti'ne tâbi idi. Bu dönem sonrasında Karamanlılar, Selçuklulara ve Moğollara karşı ayaklanma başlattılar. Denizli Beyliği de bu ayaklanmalardan faydalanarak kendi istiklâlini elde etti. Lakin daha sonra Selçuklu-Moğol ordusu Türkmenleri mağlub edince Türkmenler Selçuklulara bağlılıklarını bildirdiler. Ali Bey ise Afyon kalesine hapsedildi ve orada öldü. Bu olaylar akabinde bu beyliğin başında İnanç Bey bulundu (1277- 1335). Denizli Beyliği XIII. yy ortalarından 1368 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir⁷²².

⁷¹⁸ Varlık, "Germiyanoğulları", 34; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi*, 345.

⁷¹⁹ Varlık, "Germiyanoğulları", 34.

⁷²⁰ Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi*, 360.

⁷²¹ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 138.

⁷²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 534-535; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 104.

Bu olaydan da anlaşılacağı üzere bu kadar yoğun bir Türkmen kitlesi devlet hizmetine sokulabileceksen bu dönemde öyle bir yönetim yoktu. Yönetimin bu denli pasif kalışı yine Türkiye Selçuklu Devleti'ni Türkmenlerle karşılaştıracaktı. Bunun sonucunda dökülen kan yine Türk kanı olacaktı⁷²³.

Bir diğer küçük beylik ise Sâhib Ataoğulları'dır (1275-1341). Bu beylik Karahisar (Afyon), Kütahya, Sandıklı, Akşehir ve Beyşehir'i içine alan uç bölgede kurulmuştur. Sahip Ataoğulları'nın toprakları 1342 yılında Germiyanogulları tarafından ele geçirilince beylik son bulmuştur⁷²⁴.

Milas, Muğla ve çevresinde kurulan diğer bir beylik Menteşeoğulları'dır (1280-1424). Bu beyliği yöreye deniz yoluyla gelen ve iç taraflara doğru ilerleyip bölgeye yerleşen Türkmenler kurmuştur. Bu bölge Menteşe Bey'in atalarına Anadolu Selçuklu Devleti tarafından ıktâ olarak verilmiştir. Ege ve Akdeniz'de Haçlılara karşı faaliyetlerde bulunan beylik, Rodos'u işgal etmeye çalışmış ve büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. 1390 yılında Yıldırım Bayezit beyliğinin siyasî varlığına son vererek, beylik Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ankara savaşından sonra tekrar ortaya çıkan beyliğin toprakları Fatih Sultan Mehmed döneminde tamamıyla Osmanlı Devleti'ne geçmiştir⁷²⁵.

Karesioğulları Beyliği (1297-1360) kurulan beylikler arasındadır. Anadolu Selçuklu Devleti Danişmendlileri ortadan kaldırınca bazı beyler Bizans sınırında uç beyi olarak görev yapmışlardır. Bu aileden olan Kalem Bey ve Karesi Bey merkez Balıkesir olmak üzere beyliklerinin temelini atmışlardır. Edremit, Çanakkale gibi önemli şehirleri fethederek beyliğin sınırlarını genişletmişlerdir. 1345 yılında Orhan Bey tarafından beyliğe son verilerek beylik Osmanlı topraklarına katılmıştır. Fakat Karesi adı Balıkesir yöresinde Osmanlılar zamanında da devam etmiştir. Balıkesir'e Cumhuriyet dönemine kadar Karesi sancağı denilmiştir⁷²⁶.

Eşrefoğulları da Beyşehir ve Seydişehir yörelerinde kurulmuş Türk beyliğidir. Süleyman Bey'in babasının adı beyliğe ismini verdi. Süleyman Bey ve Eşref Bey Selçuklu Devleti'nin uç beylerindedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde uç beyi olarak

⁷²³ Mehmet Ersan, Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı, 104.

⁷²⁴ Merçil, "Anadolu Beylikleri", s.138; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*,340-341.

⁷²⁵ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 138; Wittek, *Menteşe Beyliği*, 56-57; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*,349-350

⁷²⁶ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 138; Zerrin Günel Öden, "Karesioğulları", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 488-489; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 345.

görev yapan Eşrefoğlu Süleyman Bey, devletin kurucusudur. Bağımsızlığını korumaya çalışan beylik Moğol valisi Timurtaş tarafından ortadan kaldırılmıştır(1326)⁷²⁷.

Saruhanogulları (1302-1410), merkezi Manisa olmak üzere Batı Anadolu'da kurulmuş bir Türk beyliğidir. Saruhan Bey beyliğin kurucusudur. Saruhan Bey 1313 yılında Manisa'yı fethetmiş ve beyliğini kurmuştur. Ege Denizi'nde faaliyetler gösterip Balkanlar'a seferler düzenlemişlerdir. Beylik, Midilli ve Sakız üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Yıldırım Bayezit, diğer beyliklerle birlikte Saruhan Beyliği'ni de 1390 yılında topraklarına katmıştır. Ankara savaşından sonra beyliği yeniden kursalar da 1410 yılında beyliğin toprakları yeniden Osmanlı Devleti'ne geçmiştir⁷²⁸.

Aydınolu Mehmed Bey 1310 yılında İzmir'in iç kısmını, 1328'de ise sahil şeridini ele geçirerek Aydınogulları Beyliği'ni kurmuştur. Ege Denizi ve Mora sahillerinde deniz seferleri yapmış ve başarılı olmuşlardır. Aydınolu Mehmed Bey'in ölümünden sonra başa gelen Umur Bey büyük başarılarla imza atmış, Adalar Denizi'nde büyük bir güce ulaşmıştır. Ancak daha gücünü kaybeden Aydınogulları Ankara savaşından (1402) sonra gücünü tekrar artırmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Nihayet Osmanlılar beyliğe son vermişlerdir⁷²⁹.

Alâiye Beyliği ise Anadolu'nun güney sahillerinde bulunmaktaydı(1293-1471). 1293 yılında bütünüyle Türkmenlerden oluşan Alâiye şehri Karamanoğullarının eline geçince bu yöreye Karamanoğullarına bağlı beyler hâkim olmuştur. Daha sonra bu beylik bazen Memlüklerin bazen de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir⁷³⁰.

1207 yılında Antalya fethedilmiş ve Hamid Bey idaresinde Türkler yerleştirilmiştir. Hamid Bey devlete bağlı güneybatı uç beyi idi. Hamid Bey'in torunu ve Isparta, Eğirdir ve yöresindeki Türkmenlerin reisi Feleküddin Dündar Bey kurmuştur. Dündar Bey Moğol hâkimiyetinin zayıflaması üzerine Hamidoğulları Beyliği kurmuştur. Eğirdir şehrini beyliğin merkezi yapmıştır. Bir dönem beyliğin toprakları İlhanlıların eline geçse de Timurtaş'ın Mısır'a kaçmasıyla beylik yeniden

⁷²⁷ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 138; Sait Kofoglu, "Eşrefogulları", *DİA*, XI, İstanbul 1995, 484-485; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi*, 337-338.

⁷²⁸ Merçil, "Anadolu Beylikleri", s.139; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi*, 346.

⁷²⁹ Merçil, "Anadolu Beylikleri", s.139; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi*, 347-348.

⁷³⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, 92-95; Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139; Türkes-Günay, *Türklerin Tarihi*, 341-342.

canlanmıştır. Bundan sonra Eşrefoğullarının topraklarının bir kısmını alan beylik güçlense de daha sonra Osmanlı ve Karamanlılar arasında paylaşılmıştır⁷³¹.

Sancar'ı esir aldıktan sonra Horasan'a bir süre hâkim olan Oğuzlar XIII. yy'ın başında Moğol baskısından ötürü Anadolu'nun doğusuna gittiler. Fakat Anadolu içlerine doğru ilerlemeyip Kuzey Suriye taraflarına geldiler. Daha sonra iki kol halinde Anadolu içlerine ilerlediler. Halep'ten Sivas'ın kuzeyine doğru ilerleyenler Bozoklu kabilelerdir ki onlar XIV. yy'da Dulkadirli beyliğini kuracaklardı.⁷³² Dulkadiroğulları Beyliği, Maraş ve Elbistan yöresinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Elbistan merkez olmak üzere Dulkadiroğlu Zeynüddin Karaca beyliği kurmuştur. 1337 yılında Memlükler Karaca Bey'i bölgenin yöneticisi yapmışlardır. Fakat o Memlüklerde olan Sultan değişimi dönemini fırsat bilerek 1341 yılında bağımsızlığını ilan etmişse de Memlüklerle yapılan mücadeleler sonucunda Memlükler tarafından idam edilmiştir. Yerine geçen oğlu Halil Bey beyliğin sınırlarını genişletip gücünü artırdıktan sonra oda Memlüklere başkaldırarak 1397 yılında öldürülmüştür. Daha sonra beylik Memlüklere itaat etmiştir. Beylik 1521 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir⁷³³.

Antakya'dan Tarsus'a kadar olan yerlerde yaşayan Üçoklar, Memlüklerin destekleri ile Adana merkezli Ramazanoğulları'nın kurucusu olacaklardır⁷³⁴. Karaca Bey'in 1352 yılında asılmasından sonra "emirlik" ünvanı Ramazan Bey'e verilmiştir. Böylece Ramazanoğulları Beyliği (1352-1608) Memlüklere bağlı olarak kurulmuştur. 1359 yılında Adana Memlükler tarafından ele geçirilince Adana beyliğin merkezi olmuştur. Beylik Adana'da hüküm sürmüştür. 1608'de beyliğe Osmanlılar son vermiştir⁷³⁵.

Çobanoğulları, Kastamonu bölgesinde büyük bir Türkmen kitlesine sahiptir. Bunlar da diğer Türkmen beyleri gibi Moğol idaresi altında eziliyor ve Anadolu'da bir kuruluş çaresi arıyorlardı. Çobanoğulları, ilk kez merkezi idareye karşı çıkarak bağımsızlık hareketine giriyordu. Bununla birlikte son sultanların zaaflarına ve

⁷³¹ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 338-340.

⁷³² Sümer, "Oğuzlar", 384; Mustafa Alkan, "Yüreğirler", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, HTAEY, Ankara 2015, s.431-432.

⁷³³ Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 357-358.

⁷³⁴ Sümer, "Oğuzlar", 384; Alkan, "Yüreğirler", s.431-432; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 359.

⁷³⁵ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 359-360.

Moğollar tarafından itibarlarını kaybetmelerine rağmen Türkler ve Türkmenler arasında Selçuklu hanedanının kudsiyeti hâlâ kaybolmadı⁷³⁶.

Çobanoğulları, Karadeniz bölgesinde kurulan ilk beyliktir (1227-1309). Beyliğin kurucusu Kastamonu'da uç beyi olarak görev yapan Kayı boyuna mensup Hüsameddin Çoban'dır. Çoban, Suğdak limanına ulaşarak Kıpçak Hanını yenilgiye uğratmıştır. Kıpçak Hanı Selçuklu hâkimiyetini kabul etmiştir. Böylece Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet alanını Karadeniz'in kuzeyindeki alanlara kadar genişletmiştir⁷³⁷. Beylik daha sonra yerini Candaroğulları'na (1292-1462) bırakmıştır. Bu beylik İsfendiyaroğulları olarak da bilinir. Yüz bin çadırılık bir Türkmen kitlesi Candaroğulları Beyliği'nin nüfusunu oluşturmaktadır. Moğol-İlhanlı devletindeki iç mücadeleler Anadolu'nun serbest kalmasını sağlayınca diğer beylikler gibi o da bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat bu beyliğe, Anadolu'daki siyasi birliği sağlamak amacıyla Osmanlı devleti son vermiştir (1461)⁷³⁸.

Karadeniz bölgesinde hüküm süren başka beylik Pervâneoğulları'dır (1277-1322). Beyliğin kurucusu Pervane Muînüddin Süleyman'ın oğlu Mehmet'tir. Sinop'ta kurulan bu bağımsız beylik daha sonraları Samsun ve Bafra'yı ele geçirerek gücünü artırmıştır. Kırım sahillerine seferler yapan beylik Cenevizlilerle de savaşmıştır. Trabzon Rumları üzerine başarılı seferleri bulunmaktadır. 1322 yılında Beylik, Candaroğulları'nın hâkimiyeti altına girmiştir⁷³⁹.

Tâceddinoğulları ise (1348-1428) Bafra ile Ordu arasında kurulmuş bir Türk beyliğidir⁷⁴⁰. Beyliğin kurucusu Niksar'ı yöneten Doğancık Bey'in oğlu Tâceddin Bey'dir. Önceleri Eretalılar Devleti'ne tâbi iken Tâceddin Bey bağımsızlığını ilan etmek isteyince aralarında bir mücadele olmuştur. Bu mücadelede beylik bağımsızlığına kavuşmuştur. Fakat Tâceddin Bey bu mücadelede ölmüştür. Beylik, II. Murat tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır⁷⁴¹.

⁷³⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 624; M. Yaşar Yücel, "Çoban Oğulları Beyliği", *AÜDTCFD*, XXIII, S. 1.2, 1965, 63.

⁷³⁷ Yücel, "Çoban Oğulları Beyliği", 65; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe*, 332.

⁷³⁸ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139; Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 354; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 335-336.

⁷³⁹ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139; Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 351-352.

⁷⁴⁰ Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139.

⁷⁴¹ Türkeş-Günay, *Türklerin Tarihi*, 352.

1327'den sonra Anadolu'daki İlhanlı baskısı son bulmuş, beylikler Moğollardan kurtulmuşlardır. Lakin beylikler için asıl tehlike Osmanlı devletinin gelişmesi ve Anadolu'nun siyasi birliğini sağlamak için harekete geçmesiyle başlamıştır. Yıldırım Bayezid döneminde birçok beylik (Karaman, Germiyan, Hamid, Menteşe, Aydın, Saruhan ve Candaroğulları) ortadan kaldırılmıştır. Anakara savaşından sonra beylikler Timur'un izni ve yardımıyla tekrar canlanmışsa da Osmanlılar onları daha sonraları (XV. yy boyunca) ortadan kaldırarak siyasi birliği sağlamıştır⁷⁴².

---

⁷⁴² Merçil, "Anadolu Beylikleri", 139.

SONUÇ

Oğuzlar, Peçenekler'e darbe indirerek Sir-derya boylarında Yabgu Devleti'ni kurmuşlardır. Selçuk Bey'in ölümünden sonra etrafında olan Türkmenler ikiye bölünmüş ve Tuğrul Bey Horasan'da Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmaya muvaffak olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasında Türkmenlerin büyük katkıları olduğu gibi, devlet kurulduktan sonra İslam ülkelerine yaptıkları akınlar devleti zor duruma sokmuştur. Tuğrul Bey çareyi Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmekte bulmuştur. Bu sayede XI. yy.'da Anadolu'ya gelen Türkmenler akınlar yapmaya başlamış, bu akınların yerini zamanla fetihler almıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuş ve bölgede hâkimiyetini hızla artırmıştır. Devletin kurulduğu dönemdeki en büyük dayanağı Türkmenler olmuştur. Genellikle uç bölgelere yerleştirilen Türkmenlerin akınları ve düşmanı yıpratma faaliyetleri etkili olmuş, bu da devletin süratle büyümesini sağlamıştır. Ancak devletin kurulmasında büyük emekleri olan Türkmenler hükümet tarafından saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır. Bundan ötürü Türkmenlerin devlete küskünlükleri olmuştur. 1220'den sonraki yıllarda Moğol istilası Orta Asya'dan Batı'ya doğru gelmişti. Fakat Moğol istilası Alâeddin Keykubad'ın onlara karşı uygulamış olduğu barışçıl politika sayesinde Anadolu'yu etkilememiştir. Ancak devlete karşı isyan eden küskün Türkmenler devletin büyük oranda zayıflamasına neden olmuştur.

Babaî isyanı, beraberinde Moğolların istilalarına neden olmuştur. Bu isyan devletin görüldüğü kadar güçlü olmadığını gösterdiğinden Moğollar derhal harekete geçmişlerdir. Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti üzerindeki etkileri her geçen gün daha da fazlalaşmıştır. Buna karşın hiçbir zaman boyun eğmeyi sevmeyen ve her daim bağımsız hareket eden Türkmenler bu dönemde Anadolu'daki Türk varlığının ve Anadolu vatanının savunucusu olmuşlardır. Selçuklu Devleti tamamen Moğol tahakkümü altına girdiğinde Türkmenler, Selçuklu Devleti'nden bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Türkmenler faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde fetihlere girişerek her bir Türkmen Bey'i kendi beyliğini kurmuştur. Bu beylikler Anadolu'daki Türk varlığını koruması açısından çok büyük bir öneme sahiptir.

Her zaman buldukları bölgelerde etkin faaliyetler sürdüren Türkmenler gerek Orta Asya'da kurdukları devlette gerek Anadolu'da kurulması için büyük çabalar

gösterdikleri devletlerde askerî-siyasî açıdan her zaman önemli unsur olmuşlardır. Türkmenlerin gücü Türk tarihinde her yerde açık olarak görülmektedir. Öyle ki devlet içindeki taht kavgalarında Türkmenlerin destek olduğu taraf genelde kazanan taraftır. Çünkü Türkmenler elde etmek istediğini canı pahasına da olsa elde etmek için uğraşırlardı. Nitekim Türkmenlerin Anadolu'daki bu faaliyetleri günümüz Türkiye'si'ne ulaşmamızda büyük derecede önemlidir.

KAYNAKÇA

- Agacanov, S. G., *Oğuzlar* Selenge Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2013.
- , *Selçuklular*, (Ruşçadan Çeviren: Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev), Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme, I*, (Hazırlayan: Erdoğan Merçil), Tercüman, İstanbul 1977.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243- 1453)*, C.I, Barış Yayınevi, Mayıs, 1999.
- Alkan, Mustafa, "Yüreğirler", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 431-436.
- Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, (Çev.: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Ayan, Ergin, "Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 161-178.
- Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi (430-538= 1038/39-1143/44)*, (2. Baskı), (Çev.: Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- Babinger, F., ve Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, (Çev.: Ragıp Hulusi), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Bal, Mehmet Suat, "Moğol İstilasından Sonra Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyancıları (1243-1262)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2005, 70-79.
- Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- , *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

- Bayoğlu, Cahandar, “Oğuzlar ve Türk Kimliyi”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kùltùrleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 141-150.
- Bayram, Mikâil, “Türkiye Selçukluları Uç Beği Denizlili Mehmet Bey”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.VI, 294-298.
- Bezer, Gülay Öğün, “İmâdüddin Zengi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XLIV, İstanbul 2013, 258-261.
- Bostan, M. Hanefi, “Anadolu’da Çepni İskânı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. VI, 299-311.
- Bozkurt, Nebi, “Ok”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXIII, İstanbul 2007, 333-335.
- Buyar, Cengiz, “Kırgız Tarihi Kaynaklarında ve Araştırmalarında Oğuzlar”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kùltùrleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 151-160.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev.: Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- , *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, (Çev.: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediöldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Çelik, Ali, “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.VI, 312-323.
- Çetin, Osman “İskânlarla Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.VI, Ankara 2002, 260-268.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XIV, İstanbul 1996, 525-546.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayınları, İstanbul 1997.
- Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz’dan Selçuklu’ya (Boy, Konat ve Devlet)*, YKY, İstanbul 2000.

- Doğan, Nagihan, “Arap Kaynaklarında Dokuz Oğuzlar”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 445-454.
- El-Câhiz, *Hilafet Ordusunun Menkabeleri ve Türkler'in Faziletleri*, (Çev.: Ramazan Şeşen), (2. Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- Erdoğan, Coşkun, *Selçuklu Devletleri Teşkilatında Gulam Sistemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2010.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, (37. Baskı), Boğaziçi Yay., İstanbul 2006.
- Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Ersan, Mehmet ve Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi 2, Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Genç, Reşat, “XI. YY'da Oğuzlar”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 491-494.
- Geyikoğlu, Hasan, *Doğu Anadolu'da Hâremşâhlar*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992.
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev.: Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara 1988.
- Gökhan, İlyas, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015.
- Göksu, Erkan, “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüsha*, Sayı 24, Güz 2007, 65-84.
- , *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Gömeç, Saadettin Yağmur, “Kök Türkçe Yazıtların Oğuzları Meselesi”, 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 517- 522.

- Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, Cilt I, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- , *Abû'l- Farac Tarihi*, Cilt II, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Gümüüşcü, Osman, "XVI. YY Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.VI, 358-364.
- Gündüz, Tufan, "Oğuzlar", *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. II, 47-70.
- , "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C.VII, Ankara 1999, 92-97.
- , *XVII. ve XVIII. yıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- Huncan, Ömer Soner, "Satuk Buğra Han", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVI, İstanbul 2009, 181-182.
- İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) I*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- , *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) II*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996.
- İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, (Hazırlayan: Ramazan Şeşen), Bedir Yayınevi, 1975.
- İbn Haldun, *Mukaddime I*, (Çev.: Zakir Kadirî Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih, İslam Tarihi*, C. IX, X, (Çev.: Abdulkerim Özyaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.V, Ankara 2002, 465- 502.
- İpşirli, Mehmet, "Kayseri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXV, Ankara 2002, 96-101.

Kafesoğlu, İbrahim, “Türkmen Adı, Manası Ve Mahiyeti”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 2002, 580-584.

-----, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

Kalkan, Özlem, *Batı Anadolu Beylikleri'nin Teşekkül Devri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Muğla 2011.

Karadoğan, Ahmet, “Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecine Farklı Bir Bakış”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.VI, Ankara 2002, 283-287.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügâti't-Türk*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

Kaya, Abdullah, “Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı 59, Bahar 2014, 211-232.

-----, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, *EÜSBED*, 6(2), 2013.

Kaya, Selim, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Din Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Kerimeddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbâr*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000.

Kesik, Muharrem, “Muinüddin Süleyman Pervane”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, İstanbul 2006, 91-93.

-----, “II. Mesud”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXIX, Ankara 2004, 342-344.

Koca, Salim “Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası”, *Gazi Türkiyat*, S. 5, Güz 2009, 187-216.

- , “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, C.IV, Ankara 2002, 529-550.
- , “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2015, 35-84.
- , “Türkiye Selçuklu Uçları”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam*, (Nejat Göyünç, Ed. Kemal Çiçek), Haarlem, Ankara 2000, 821-833.
- , *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- , *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Kofoğlu, Sait, “Eşrefoğulları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XI, İstanbul 1995, 484-485.
- Köprülü, Fuad, “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, Aktaran: Tülay Metin, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI, S. 1, Temmuz 2011, 201-233.
- , *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Köymen, Mehmet Altay “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilâsı”, *AÜDTCFD*, V(V), 1947, 563-619.
- , “Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı”, *AÜDTCFD*, V(2), 1947, 159-173.
- , “Selçuklu Ordusu”, *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, LII(202), Ankara Nisan 1988.
- , “Selçuklular ve Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.1 1986, 21-35.
- , *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982.
- , *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.
- Küçük, Cevdet, “Erzurum”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XI, İstanbul 1995, 321-329.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, (Çev.: Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

- Lindner, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev.: Müfit Günay), İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Marko Polo Seyahatnamesi*, Cilt I, Kervan Kitapçılık, Tercüman 1979.
- Merçil, Erdoğan, "Anadolu Beylikleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1991, 138-139.
- Mevdudi, *Selçuklular Tarihi*, (Çev.: Ali Genceli), Hilal Yayınları, Ankara 1971.
- Murat, Serdar, "1101 Haçlı Seferlerinin Son Durağı Merzifon", *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, 8-10 Ekim 2015, 60-68.
- Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen), I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev.: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, (Çev.: Mehmet Taha Ayar), (V. Basım), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Baba İlyas", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1991, 368.
- , "Baba İshak", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1991, 368-369.
- , "Babailik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1991, 373-374.
- , *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam- Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, (2.Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul 1996.
- , *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK, Ankara 2011.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Oğuzlara Dair*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Öden, Zerrin Günal, "Karesioğulları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXIV, İstanbul 2001, 488-489

- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VII, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Özaydın, Aldulkerim, “II. Kılıçarslan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara 2002, 399-403.
- Polat, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası Karaçuktan Aziz George Kolu’na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- Reşîdü’l-Dîn Fazlullah, *Camiü’t-Tevârih*, (Çev.: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- Safî, Omid, “Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi”, (Çev.: Nazlı Esim Mergen), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.IV, Ankara 2002, 585-594.
- Sert, Esra, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya 2011.
- Sevim, Ali, “Çağrı Bey”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1993, 183-186.
- , “Dandanakan Savaşı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1993, 456-457.
- , “I. Süleyman Şah”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVIII, İstanbul 2010, 103-105.
- , “Malazgirt Muharebesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXVII, Ankara 2003, 481-483.
- , *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK, Ankara 2015.
- , *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Sümer, Faruk- Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- , “Ağaçeriler”, *Bellekten*, XXVI(103), Temmuz 1962, 521-528.
- , “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1970, 1-147.

- , “Anadolu’da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, C.VI, Ankara 2002, , 335-357.
- , “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi”, *Bellekten*, XXIV(96), Ekim 1960, 567-594.
- , “Dokuz Oğuzlar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IX, İstanbul 1994, 500-502.
- , “III. Keykubad”, *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, 360-361.
- , “Karamanoğulları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXIV, İstanbul 2001, 454-460.
- , “Kösedağ Savaşı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXVI, Ankara 2002, 272-273.
- , “Mehmed Bey, Karamanoğlu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, C.XXVIII, 445-446.
- , “Oğuzlar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIII, İstanbul 2007, 325-330.
- , “Oğuzlar”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.IX, İstanbul 1964, 378-387.
- , “Selçuklular (Anadolu Selçukluları)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVI, 380-384.
- , “Selçuklular (Büyük Selçuklular)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVI, İstanbul 2009, 365-371.
- , *Çepniler - Anadolu’nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- , *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı- Destanları*, (3.Baskı), Ana Yayınları, İstanbul 1980.
- Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (ikinci kısım 1042-1195)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), (Yayımlanmamış Nüsha). TTK.

- Şahin, İlhan, “Anadolu’da Oğuzlar”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.IV, Ankara 2002, 41-63.
- , “Anadolu’da Oğuzlar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.VI, 246-259.
- Şeker, Mehmet, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.VI, Ankara 2002, 269-282.
- , *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Taneri, Aydın, “Celaleddin Karatay”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, 251-252.
- Taşagül, Ahmet, “Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında”, *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 21.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, 3. Baskı, Enderun Yayınları, C. I, İstanbul 1981.
- Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (Haz.: Altan Çetin- Bilal Koç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- , *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- , *Selçuklular ve İslamiyet (6. Basım)*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2012.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye (11.Basım)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Turan, Şakir, “Moğolların Anadolu’yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tazında Şekillenme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29, Nisan 2011, 185-194.
- Türkdoğan, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.
- , *Türk Tarihinin Sosyolojisi (2.Baskı)*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- , *Türkiye’nin Etnik Yapısı- Sosyolojik Bir Analiz*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2013.

- Türkeş-Günay, Umay, *Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe* (4. Basım) Akçağ Yay., Ankara 2012.
- Tüysüz, Cem, “Türkmenler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.IV, Ankara 2002, 552-579.
- Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Uydu Yücel, Mualla, “Karadeniz’in Kuzeyinde Oğuz-Guz-Uzlar”, *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, 385-404.
- Uyumaz, Emine, *Sultan Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- V.V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Terc. Râgıp Hulusi Özdem, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Varlık, Mustafa Çetin “Germiyanoğulları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XIV, İstanbul 1996, 33-35.
- Vryonis, Speros, Jr, *The Decline Of Medieval Hellenism in Asia Minor And The Process Of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century*, Berkeley 1971.
- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği*, (Çev.: O. Ş. GÖKYAY, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1944.
- Yücel, M. Yaşar, “Çoban Oğulları Beyliği”, *AÜDTCFD*, XXIII(1.2), 1965, 61-73.
- Yücel, Yaşar, “Çobanoğulları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1993, 354.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Melek KAYMAK
Doğum Yeri/ Tarihi	Bayburt / 1991
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / 2009-2013
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı / 2013- 2017
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	mlkymk69@hotmail.com
Tarih	